

Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 37/2025

Peräpohjolan sipulit

Arvostetun maatiaiskasvin viljelyä sukupolvelta toiselle

**Maarit Heinonen, Anne Tuomivaara, Teija Tenhola-Roininen ja
Osmo Häkkinen**

Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 37/2025

Peräpohjolan sipulit

Arvostetun maatiaiskasvin viljelyä sukupolvelta toiselle

Maarit Heinonen, Anne Tuomivaara, Teija Tenhola-Roininen ja Osmo Häkkinen

Hanke on saanut EU:n maaseuturahoitusta Peräpohjolan Leader-ryhmältä.

Viittausohje:

Heinonen, M., Tuomivaara, A., Tenhola-Roininen, T., & Häkkinen, O. 2025.
Peräpohjolan sipulit : Arvostetun maatiaiskasvin viljelyä sukupolvelta toiselle.
Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 37/2025. Luonnonvarakeskus. Helsinki. 86 s.

Maarit Heinonen ORCID ID, <https://orcid.org/0000-0002-1934-2460>

ISBN 978-952-419-059-6 (Painettu)

ISBN 978-952-419-060-2 (Verkkajulkaisu)

ISSN 2342-7647 (Painettu)

ISSN 2342-7639 (Verkkajulkaisu)

URN <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-419-060-2>

Copyright: Luonnonvarakeskus (Luke)

Kirjoittajat: Maarit Heinonen, Anne Tuomivaara, Teija Tenhola-Roininen ja Osmo Häkkinen

Julkaisija ja kustantaja: Luonnonvarakeskus (Luke), Helsinki 2025

Julkaisuvuosi: 2025

Kannen kuva: Kaarina Jestilän ryssäsipulikantaa (LUKE-6171) elokuussa 2024 kuvaajan pellolla,
Anne Tuomivaara

Tiivistelmä

Maarit Heinonen¹, Anne Tuomivaara², Teija Tenhola-Roininen³ ja Osmo Häkkinen²

¹ Luonnonvarakeskus, Piikkiö

² Ammattiopisto Lappia, Loue

³ Luonnonvarakeskus, Jokioinen

Peräpohjolan alue on ollut vanhastaan tunnettua ryvässipulin viljelyseutua. Seudun korkealaatuisista satoa myytiin laajalle alueelle, myös Etelä-Suomeen, 1900-luvun alkupuolella. Hyvän maineen perustana oli seudun vahva ryvässipulin viljelyosaaminen ja ymmärrys istukassipulin korkean laadun merkityksestä viljelyssä. Viljelijät valitsivat istukkaiksi vain parhaat sipulit, jotka säilytettiin talven yli hyvissä olosuhteissa. Sipulin viljely ja myynti toivat merkittävää lisätuloa alueelle. Ryvässipulin viljely on ollut niin tärkeä osa alueen viljelykulttuuria, että sipuli on päässyt Tervolan vuonna 1957 julkaistuun vaakunaan.

Ryvässipulia viljellään edelleen Tervolassa ja sen lähialueella, mutta viljely on kutistunut kotitarveviljelyksi. Viljelijät ovat kehittäneet viljelymenetelmiä, kuten istukkaiden käsittelyä, korjuutapoja ja talvisäilytyksen keinoja. Alueen ryvässipuleita ei ole saatu kartoitettua aiemmissa Luonnonvarakeskuksen ryvässipulien keruuhankkeissa seudun merkittävästä ryvässipulin viljelyn historiasta huolimatta.

Peräpohjolan Leader ry:n rahoittamassa Luonnonvarakeskuksen ja Ammattiopisto Lappian toteuttamassa Peräpohjolan sipulit -tiedonvälityshankkeessa on koottu ainutlaatuista tietoa Tervolan ja lähikuntien ryvässipuleista ja paikallisesta viljelyosaamisesta. Hanke sai näytteet 21 ryvässipulikannasta, jotka tässä julkaisussa esitellään myös kuvaten niiden keskinäistä sukulaisuutta. Peräpohjolan ryvässipuli on osa pohjoisten ryvässipulien ryhmää, mutta erottuva ja elinvoimainen seudulla kehittynyt, säilynyt ja arvostettu sipuli, jonka kannat ovat säilyneet kauan alueella muuntautuen hieman sekä ulkonäöltään että perimältään.

Kasviperintö- ja geenivaratutkimuksissa ryvässipuli on tunnistettu Suomelle arvokkaaksi ruokakasviksi. Aiemmista Luonnonvarakeskuksen ryvässipulihankkeista tiedetään, että pohjoisessa viljeltyt ryvässipulikannat vaikuttavat terveemmiltä ja ovat mahdollisesti etelän kantoja taudinkestävämpiä. Peräpohjalaisten sipulikantojen istukkaita on kuitenkin huonosti saatavilla, mikä on ollut esteenä uusien viljelijöiden sipulinviljelyn aloittamiselle. Istukkaita liikkuu sukujen ja tuttavien kesken, mutta kaupallisesti sitä ei alueella enää tuoteta.

Ryvässipulin monimuotoisuuden säilytys tapahtuu viranomaistyönä geenipankissa. Tämän rinnalla on tärkeää, että sipulikantoja pidetään elinvoimaisina myös viljeltynä. Hyvien ryvässipulikantojen viljely istukkaiksi ja ruokasipuliksi voisi edelleen tuoda lisätuloa alueen puutarhaviilijöille ja tarjota myös sipulin jatkojalostuksen mahdollisuuksia paikallisille yrittäjille. Ryvässipulit ja niiden viljely- ja käyttötavat ovat paikallista kulttuurihistoriaa, mikä kiinnostaa myös kuluttajia.

Asiasanat: ryvässipuli, kasviperintö, kulttuuriperintö, maatiaiskasvi, viljely, monimuotoisuus, Peräpohjola

Abstract

Maarit Heinonen¹, Anne Tuomivaara², Teija Tenhola-Roininen³ and Osmo Häkkinen²

¹ Natural Resources Institute Finland, Piikkiö

² Lappia Vocational College

³ Natural Resources Institute Finland, Jokioinen

The Peräpohjola area in southwestern Lapland has been a well-known area for growing potato onions. The region's high-quality harvest was sold to a wide area, including southern Finland, in the early 20th century. The good reputation was based on the region's strong expertise in crop cultivation and understanding of the importance of the high quality of onion sets in cultivation. Farmers chose only the best onions to plant, which were stored over the winter in good conditions. Cultivation and sale of potato onions brought significant additional income to the area. Cultivation of potato onion has been such an important part of the culture of the area that the onion has entered Tervola's coat of arms published in 1957.

Potato onions are still cultivated in Tervola and its surrounding area, but only for home-consumption. Farmers have developed farming methods such as seedling processing, harvesting practices, and winter storing methods. The potato onions of the area have not been inventoried in previous Natural Resources Institute Finland's projects, despite the region's significant history of potato onion cultivation.

The project of the Heritage potato onions in Tervola and the surrounding areas was funded by the Leader Programme provided by Leader action group Peräpohjola in Southwestern Lapland. Project was carried out by the Natural Resources Institute Finland and Lappia Vocational College. The project gathered unique information about potato onions and local farming expertise in Tervola and nearby municipalities. The project sampled 21 samples of potato onions, which are described in this publication. The Peräpohjola onion belongs to the group of northern potato onions. It is a vibrant onion that has been developed, preserved and appreciated in the region and slightly changing in both appearance and genetics.

In plant heritage and genetic resources studies, potato onions have been identified as a valuable food plant for Finland. It is known from previous projects that potato onion strains cultivated in the north appear healthier and are possibly more disease-resistant in the south. However, onion sets are poorly available, which has been an obstacle for new farmers to start growing potato onions. Onion sets are exchanged and given between families and acquaintances, but commercially it is no longer produced in the area.

The preservation of the diversity of potato onions is done in the gene bank. Alongside this, it is important that potato onions are also cultivated. Cultivation of good potato onion strains into onion sets and for food could bring additional income to farmers in the area and provide opportunities for further processing for local entrepreneurs. Potato onions and their cultivation and uses are local cultural history, which is also of interest to consumers.

Keywords: potato onion, cultural heritage, landrace, farming, diversity, Southwestern Lapland

Sisällys

1. Alkusanat	7
2. Ryvæssipulin viljelyn historiaa Suomessa ja Peräpohjolassa	10
2.1. Suosittu venäläinen istukassipuli	11
2.2. Kotimaisten istukassipuleiden laadun parantaminen	12
2.3. Peräpohjolan laadukas ryvæssipuli	18
3. Ryvæssipulit pitkäaikaissäilytyksessä	24
3.1. Ryvæssipulit geenipankissa	25
3.2. Ryvæssipulit varmuuskokeissa	28
4. Tiedonkeruun menetelmät ja vaiheet	32
4.1. Ryvæssipulien kasviuulutus ja viljelytietojen kokoaminen	32
4.2. Ryvæssipulin ulkoiset ominaisuudet ja geneettinen monimuotoisuus	36
5. Peräpohjolan sipulin nykytilanne	39
5.1. Peräpohjolan sipulin viljely	40
5.2. Peräpohjolan sipulin monimuotoisuus	45
6. Kasviesittelyt	48
6.1. Ryvæssipuliryhmä I	48
6.1.1. Kaarina Jestilän kanta, Luke-6171	48
6.1.2. Tuomukan kanta, Luke-6172	49
6.1.3. Kumpulan kanta, Luke-6178	51
6.1.4. Mäkiannalan kanta, Luke-6178	52
6.1.5. Pulkkisen kanta, Luke-6180	54
6.1.6. Äijälän kanta, Luke-6182	55
6.1.7. Heikin kanta, Luke-6185	56
6.1.8. Soinelan kanta, Luke-6186	57
6.1.9. Airi Pulkkisen kanta, Luke-6188	58
6.1.10. Alatossavan kanta, Luke-6189	59
6.1.11. Hellin kanta, Luke-6190	60
6.1.12. Elman kanta, Luke-6191	61
6.1.13. Vainion kanta, Luke-6193	62
6.1.14. Tolonen-Markkanen-kanta, Luke-6196	64
6.2. Ryvæssipuliryhmä II	65
6.2.1. Mustavaaran kanta, Luke-6173	65
6.2.2. Aunelan kanta, Luke-6175	67

6.2.3. Kiviharjun kanta, Luke-6176.....	68
6.2.4. Uusi-Tarvaksen kanta, Luke 6177.....	69
6.3. Ryvässipuliryhmä III	70
6.3.1. Lahtelan kanta, Luke-6181.....	70
6.3.2. Ruonavaaran kanta, Luke-6183	71
6.3.3. Rinteen kanta, Luke-6174	72
7. Kuinka saadaan ryvässipuliperintö säilymään?	75
Lähteet.....	81
Viitteet.....	83
Liite	85

1. Alkusanat

Suomalainen ryvæssipuliperintö on monimuotoinen ja arvokas osa viljelykulttuuriamme. Ryvæssipulin arvellaan tulleen Suomeen alun perin Kuusamoon, jonne kertoman mukaan Vietnamin saaren Solovetskin luostarin ortodoksimunkit olisivat tuoneet sen 1800-luvun puolivälissä. Ryvæssipuli, jota on kutsuttu myös istukassipuliksi ja jakosipuliksi oli tärkein viljelty sipuli 1950-luvulle asti Suomessa. Sen jälkeen satoisimmat kepasipulit korvasivat tämän kasvullisesti sipuli-istukkaasta lisättävän ja sivusipuleiksi jakautuvan sipulityypin. Ryvæssipulin viljely on pienentynyt kotitarveviljelyksi.

Tämä julkaisu on kuvaus Peräpohjolan seudun sitkeistä ryvæssipuleista ja samalla kunnianosoitus sinnikkäille viljelijöille, jotka ovat jatkaneet perinteisen sipulin viljelyä vuodesta toiseen varmistaen sipulin säilymisen elinvoimaisena alueella jakamalla istukkaita muille viljelijöille ja vaihtamalla niitä keskenään. Sipulisadosta on otettu sivuun seuraavaa vuotta varten istukkaita ja näin samaa kantaa on saatu säilymään usean sukupolven ajan. Julkaisu tarjoaa ainutlaatuisen kuvauksen sata vuotta sitten koko maan kuuluisuuteen nousseista Peräpohjolan sipuleista, joita yhä on viljelyssä. Julkaisussa esitellään ryvæssipulikannan kasviperintöä, paikallista viljelyhistoriaa ja perinnöllistä monimuotoisuutta kasvin tuntomerkkikuvauksin, valokuvin ja keskinäisin sukulaisuuskuvauksin verraten Suomen kansallisen ryvæssipulien geenipankkikokoelman kantoihin. Ryvæssipulikantojen kuvausten lisäksi julkaisussa pohditaan keinoja, kuinka ryvæssipulin viljelyn perinne ja ryvæssipuli kasvina saadaan säilytettyä elinvoimaisena Peräpohjolan seudulla tuleville sukupolville.

Peräpohjolan sipulijulkaisun synnyn juuret ulottuvat 1960-luvulle asti, jolloin Luonnonvarakeskuksen edeltäjäorganisaatiossa Maatalouden tutkimuskeskuksessa Klaus Aura ryhtyi selvittämään ammattiviljelyssä väistyvien ryvæssipulien ominaisuuksia. Tätä tutkimusta jatkettiin kaksi vuosikymmentä myöhemmin Helsingin yliopiston tutkija Kirsti Osaran johdolla. Seuraavan kerran ryvæssipuleita etsittiin 2010-luvun alussa osana yhteiseurooppalaista maatiaiskasvien viljelyn kartoitushanketta. Tässä hankkeessa tehtiin ensimmäisen kerran ryvæssipuleille geneettisen monimuotoisuuden analyysi.

Edellisen Luonnonvarakeskuksen ryvæssipulihankkeen *Sipulit jakoon – ryvæssipulin viljely nousuun* järjestämään webinaariin tammikuussa 2023 osallistui tervolalainen ryvæssipulin viljelijä Anne Tuomivaara. Hän kysyi webinaarissa, onko ryvæssipulien geenipankissa näytteitä ryvæssipulinviljelystä tunnetusta Tervolasta. Koska vastauksena oli ei, tästä kysymyksestä alkoi Peräpohjolan sipuleita kartoittavan hankkeen suunnittelu.

Tunnistimme tarpeen kerätä ryvæssipulikantoja Tervolasta ja sen lähialueita, sillä ei ollut kokenaiskäsitystä missä määrin ryvæssipuleita vielä viljellään ja millaisia sipulit ovat. Meitä kiinnosti tarkemmin selvittää, millainen oli 1900-luvun alussa sanomalehtiartikkeleissa ylistetty peräpohjalainen sipuli ja löytyisikö alueelta yhä näitä vanhoja kantoja. Ymmärsimme myös, että ne viljelijät, jotka tietävät alueen ryvæssipuleista ja niiden viljelymenetelmistä ovat iäkkäitä.

Peräpohjolan Leader ry:n rahoittama hanke *Peräpohjolan sipulit – Tervolan ja lähialueiden ryvæssipulien tiedonvälityshanke* otti tavoitteeksi kartoittaa seudun ryvæssipulien viljelijöitä. Pitkään viljeltyjä ryvæssipuleita tiedettiin vielä löytyvän alueelta, vaikka viljely on vuosikymmenten aikana kutistunut kotitarveviljelyksi. Koska kirjoitettua tietoa alueen ryvæssipulien kannoista ja viljelymenetelmistä on hyvin niukasti tai ei ollenkaan, viljelijöiltä saatu tieto sipulien

viljelyn historiasta, paikoista ja menetelmistä sekä sadon säilytyksestä ja käytöstä tarjoaa ainutlaatuisen aineiston tästä kasviperinnöstä. Verrattaessa alueella viljeltäviä ryvæssipuleita kansalliseen ryvæssipulikokoelmaan aiemmin kerättyihin saadaan arvokasta tietoa erilaisista paikallisista ja alueellisista sipulikannoista. Hankkeen yhdeksi tavoitteeksi asetettiin yhteisöllisyyden ja kotiseututietoisuuden lisääminen. Tässä tärkeinä keinoina olivat hankkeen järjestämät tapahtumat sekä alueen väen osallistaminen ryvæssipuleihin liittyvän paikallisen tiedon ja tapojen kokoamiseen ja elvyttämiseen. Hankkeen toiminta suunnattiin vahvistamaan ryvæssipulin viljelyn jatkuvuutta ja innostamaan uudelleen pienimuotoiseen ammattiviljelyyn osana Lapin avomaan vihannesviljelyä.

Peräpohjolan sipulit -julkaisu on syntynyt *Peräpohjolan sipulit – Tervolan ja lähialueiden ryvæssipulien tiedonvälityshanke* tulosten pohjalta. Hanketta toteutettiin kesäkuusta 2024 seuraavan vuoden toukokuuhun.

Hankkeen toteutuksessa on ollut henkilöitä eri osaamisaloilta. Kasviperintöön erikoistunut Luonnonvarakeskuksen tutkija Maarit Heinonen vastasi hankkeen toteutuksesta ja raportoinnista, viljelijähaastattelun ja ryvæssipulien näytteiden keruun ja dokumentoinnin suunnittelusta, ryvæssipulien viljelyhistorian koonnista ja osallistui perinnöllisen monimuotoisuuden vertailun laadintaan. Hyvin verkottunut ja itsekin innokas ryvæssipulin viljelijä, agrologi Anne Tuomivaara palkattiin hankkeeseen hankeasiantuntijaksi. Ammattiopisto Lappian Louen toimipaikasta käsin hän toteutti ryvæssipulien kuulutuksen, viestintää, viljelijähaastattelut, sipulinäytteiden keruun ja valokuvauksen, arkistoaineiston koonnin ja aiheeseen liittyvän paikallisen taustatiedon keruun. Anne ja Maarit arvioivat yhdessä kerättyjen sipulikantojen ulkoisia tuntomerkkejä. Ammattiopisto Lappian puutarha-alan opettaja Osmo Häkkinen toi hankkeelle ryvæssipulin viljelyosaamista etenkin Louen ryvæssipulien varmuuskokoelman näkökulmasta. Kansallisesta ryvæssipulin geenipankista vastaavalta Luonnonvarakeskuksen erikoistutkija Terhi Suojala-Ahlforsilta saatiin arvokasta tietoa geenipankin aineistosta.

Ryvæssipulien perinnöllisen monimuotoisuuden vertailusta vastasi Luonnonvarakeskuksen erikoistutkija Teija Tenhola-Roininen. Vertailu tehtiin Jokioisten toimipaikan kasvigenomiikan laboratoriossa. Laborantti Marja-Riitta Arajärvi eristi kasvien varsinäytteistä DNA:t ja teki PCR-analyysit. Laboratorioinsinööri Anneli Virta ajoi PCR-tuotteet ABI-sekvenssointilaitteella. Lopputuloksena Teija muodosti ryvæssipulien keskinäisen sukulaisuuspuun verraten Peräpohjolan näytteitä Suomen kansallisen ryvæssipulin geenipankin ja aiempina vuosina muissa hankkeissa analysoitujen kotitarveviljelijöiltä saatuihin näytteisiin.

Peräpohjolan sipulit -julkaisun visuaaliseen esittämiseen ovat antaneet osaamistaan Luonnonvarakeskuksen paikkatiedon asiantuntija Hannu Ojanen, joka laati kartan sipulinäytteiden keräyspaikoista sekä Luonnonvarakeskuksen julkaisupalveluista vastaava Saara Pönkkö, joka viimeisteli taiton. Hankeviestintää on tehty yhteistyössä Luonnonvarakeskuksen ja Ammattiopisto Lappian viestintätiimin kanssa. Eritiskiitos Ammattiopisto Lappian tiedottaja Eija Hiukalle uutisoinnista. Kiitos myös Ammattiopisto Lappian toimipaikkapäällikölle Jarmo Saarinemelle, jonka ansiosta hankkeen tärkeäksi osatoteuttajaksi saatiin Ammattiopisto Lappia.

Suurin kiitos kuuluu Peräpohjolan ryvæssipuleiden ja niiden alkuperä- ja historiatiedoista viljelijöille, jotka ovat halunneet esitellä sipulinsa ja antaneet tietoja ja kasvinäytteitä tiedonvälityshankkeelle. Kiitos myös muille haastatteluissa tietoja antaneille ja ryvæssipuliin ja sen viljelyyn liittyvien kuvien lähettäville.

Näistä lähtökohdista on syntynyt käsillä oleva Peräpohjolan sipuleita esittelevä julkaisu. *Peräpohjolan sipulit* –hankkeen aikana tarkentui kokonaiskuva ryvässipulin viljelyn nykytilanteesta ja onnistuttiin kuvaamaan, minkälainen on sata vuotta sitten maankuulu Perä-Pohjolan sipuli. Samalla myös havaittiin, että aiheen selvittämistä on tarpeen jatkaa. Ajalliselta kestoaltaan lyhyen hankkeen aikana kaikkiin esille tulleisiin Peräpohjolan sipulinviljelyn näkökulmiin ei ehditty riittävän syvällisesti paneutumaan. Peräpohjalainen kasvimaaviljelyn kulttuuri ja perinne laajemminkin ansaitsisi tulla kuvatuksi ja tallennetuksi.

Kuva 1. Kolme naista työskentelee kasvimaalla Rovaniemen maalaiskunnassa. Etualalla kasvaa sipulia ja sen kasvutavasta voi päätellä sen olevan ryvässipulia. Kuva on otettu 1920-luvulla tai 1930-luvun puolivälissä. Kuva: Lapin maakuntamuseon kokoelmat, kuvaaja tuntematon.

2. Ryvässipulin viljelyn historiaa Suomessa ja Peräpohjolassa

Ruokasipulin (*Allium cepa*) ryhmään kuuluva ryvässipuli (*Allium cepa* Aggregatum-ryhmä) on tavallista kepasipulia pienempi ja lisääntyy jakautumalla usean sipulin ryppääksi. Se on perinteinen maatiaiskasvi, jolle on viljelyssä syntynyt ja valikoitunut toisistaan erottuvia paikalliskantoja. Ryvässipulia viljellään koko Suomessa, mutta sen vahvimpia viljelyseutuja ovat Itä- ja Pohjois-Suomi.

Ryvässipulin saapumisesta Suomeen ei ole tarkkaa tietoa, mutta sitä on tuotu eri aikoina niin pohjoisesta, idästä kuin etelästäkin. Ensimmäiset kirjalliset maininnat ryvässipulin viljelystä löytyvät biologi Antti A. Parvelan 1920–1930-luvuilla tekemistä tutkimuksista (1923, 1930) Kuusamon ja Oulun seudulla. Hänen mukaansa ryvässipulia on viljelty näillä alueilla ainakin 1800-luvun puolivälistä lähtien.

Parvela (1923) esitti paikalliseen muistitietoon perustuen, että sipuli olisi tullut Kuusamoon Solovetskin luostarin ortodoksimunkkien mukana. Tämä vaikuttaa erittäin todennäköiseltä perustuen luostarin sijaintiin ja sen tunnettuuteen aikakauden edistyksellisenä maatalouden keskuksena. Reilu 400 kilometriä Kuusamosta kaakkoon, Venäjän Arkangelin alueella Vienanmeren Solovetskin saarille 1400-luvulla perustettu ortodoksiluostari oli yksi vauraimpia pääluostareita vuoteen 1920 asti, jolloin se lakkautettiin (ortodoksi.net). 1800-luvulla se oli tunnettu maanviljelyksen edelläkävijänä.

Myös vaasalainen kauppapuutarhuri ja puutarhatoimittaja (Evert) Ossian Lundén arveli, että ensimmäiset Suomessa viljeltyt ryvässipulit saatiin Venäjältä. Vuonna 1918 suomennetun *Ryhmäpuutarhoja*-kirjan palstaviljelyyn soveltuvien viljelykasvien esittelyissä hän totesi, että ”meillä viljellään enimmäkseen istukassipulin nimellä Venäjältä yleisesti tuotua perunasipulia” (Lundén 1918). Perunasipulilla tarkoitetaan ryvässipulia ja se on suora käännös ruotsinkielisestä alkuteoksessa olevasta sanasta potatislök. *Keittiökasvikirjassa*, josta ilmestyi ensimmäinen painos vuonna 1913, Lundén mainitsee, että istukassipulia kutsutaan myös venäläiseksi istukassipuliksi (”tavallinen venäläinen”) ja että Suomessa istukassipuleina käytetään yleisesti ”perunasipuleita” (Lundén 1920).

1900-luvun alussa ryvässipulia kutsuttiin yleisesti istukassipuliksi, toisinaan jakosipuliksi, harvemmin perunasipuliksi. Istukassipulin nimi viittasi tapaan kasvattaa sipulia sivusipuleista istuttaen siementen sijaan. Siemenestä kasvatettiin pientä valkoista hillosipulia, punasipulia ja sen miedonmakuista muunnosta, jota kutsuttiin paistinsipuliksi ja espanjasipuliksi (mm. Lundén 1920, Lehtonen 1934). Paistinsipulilla tarkoitettiin nykyistä keltasipulia (Kalervo 1971).

Lundén (1920) tunnisti ryvässipulin ja salottisipulin (”Schalottensipuli”) samankaltaisuuden ulkomuodon ja kasvutavan osalta, ja kuvaa niiden eroa maun perusteella. Salottisipulin maku muodostui pohjoisessa viljelyssä, kuten Norjassa ja Ruotsissa, vahvaksi ja sitä käytettiin mausteena tapaan. Sen sijaan perunasipuli oli maultaan miedompi ja sopi vihanneksen tapaan käytettäväksi. Nähtävästi salottisipuleissa oli erilaisia kantoja, sillä vuoden 1919 Pellervon jutussa valitettiin, että Hollannista tuoduista istukassipuleista viljeltyt ruokasipulit olivat maultaan paljon miedompia kuin Suomessa viljeltyt ryvässipulit (Pellervo 1919).

2.1. Suosittu venäläinen istukassipuli

Ossian Lundénin vanhempi kollega, niin ikään vaasalaissyntyinen, puutarhakasvien viljelyä Suomessa edistänyt Aleksandra Smirnoff suositteli venäläisen istukassipulin viljelemistä kirjassa *Käsikirja yksinkertaisessa puutarhahoidossa: kansaa varten*, josta ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1901. Smirnoffin mukaan venäläinen istukassipuli oli sipulilajeista sopivin viljeltäväksi, ”sillä sitä voidaan viljellä niin kaukana pohjoisessa kuin puutarhahoito on ylipäänsä mahdollista” (Smirnoff 1904). Ryvæssipuleita voitiin viljellä myös Lapissa.

Ryvæssipulia ei ole Suomessa perinteisesti viljelty siemenestä. Ei ole myöskään kirjoitettua tietoa siitä, että Suomessa olisi tyypillisesti uudistettu ryvæssipulin istukkaita siemenestä siten kuin Venäjällä ja etenkin Viron alueella on tehty ja yhä tehdään. Virossa Peipsijärven ympäristössä siemenistä kasvatetaan pikkuistukkaita, joista viljellään pari seuraavaa vuotta istukassipuleina, kunnes uudelleen kasvatetaan siemenestä pikkuistukkaita (Suojala-Ahlfors ym. 2023). Siemenlisäyksen vuoksi yksilöt ovat geneettisesti erilaisia (Suojala-Ahlfors ym. 2018). Tämä Viron alueen ryvæssipuleiden viljelytapa oli tiedossa Suomessa 1900-luvun alussa (ks. Lundén 1920).

1900-luvun alkuvuosikymmenten puutarhakirjojen (mm. Smirnoff 1904, Lundén 1920, Lehtonen 1934) perusteella sivusipuleista kasvatettu ryvæssipuli oli suositelluin ja myös viljelyin ruokasipuli. Osuuskauppojen toimihenkilöitten ammattilehden Osuuskauppalehden vuoden 1926 sipuliviljelyn katsauksessa (Osuuskauppalehti 1926) todettiin, että Suomessa viljeltävä ruokasipuli oli Venäjältä kotoisin olevaa ryvæssipulia. Sitä viljeltiin lähes kaikkialla Suomessa kotikasvimailloin omiksi tarpeiksi. Sen sijaan peltoviljely oli harvinaista ja kaupattavaksi satoa saatiin lähinnä Lounais-Suomessa, Satakunnassa ja Pohjanmaalla aina Tornionjokilaaksoon asti. Satoa arvioitiin saatavan keskimäärin 200–300 kiloa aarilta. Kaupattavaksi suositeltiin 4–5 cm läpimittaisia sipulia. Ryvæssipulit saattoivat kasvaa läpimitaltaan yli 7-senttisiksi.

Istukassipuli oli varma valinta Suomen lyhyen kasvukauden ja sateisten syksyjen vuoksi, sillä siemenestä kylvetty sipuli ei ehtinyt aina kasvaa riittävän suureksi eikä sato tuleentua ajoissa syksyllä. Vain Etelä-Suomessa, etenkin Turun seudulla, suotuisilla maalajeilla ammattitaitoinen viljelijä saattoi onnistua kylvösipulin viljelyssä. Lisäksi kylvösipulin sato ei säilynyt yhtä hyvin kuin ryvæssipuli. (mm. Puutarha 1930, Maa 1938)

Smirnoff (1904) suositteli sipulikasveista viljeltäväksi vain venäläistä istukassipulia 1800–1900-luvun vaihteessa. Kaksi vuosikymmentä myöhemmin Lundén (1920) suositteli ruokasipulin viljelyyn edelleen ryvæssipulia, vaikka hän kuvasikin siemenestä kasvatettavien lisäksi sivusipulista lisäävää, Etelä-Euroopassa yleisesti viljeltyä salottisipulia. Sitä oli viljelty myös Pohjois-Euroopassa, etenkin Hollannissa, Tanskassa ja eteläisessä Ruotsissa. Sen sijaan Suomessa salottisipulin viljely oli 1910–1920-lukujen vaihteessa harvinaista, eikä sitä juuri ollut saatavilla paikallisilta kauppatoimilta. Lundénin mukaan parhain ja varastossa säilyvin salottisipulikanta oli ”Suuri tanskalainen salottisipuli”. (Lundén 1920)

Sipuleiden ulkoisista ominaisuuksista löytyy niukasti tietoa. Vuoden 1897 Koti ja Puutarha -lehden numerossa (Koti ja Puutarha 1897) kuvataan venäläistä istukassipulia lyhyesti: sen malto on vaalean vihreä, kuoret vaalean kellanruskeat, sipuli hieman vino ja epäsäännöllinen, tuoksu samanlainen kuin punasipulilla. Ryväs- ja salottisipuleiden jakautumisessa havaittiin pieniä eroja. Suomen maatalousseurojen aikakauslehden Maan vuoden 1931 numerossa (Maa 1931) kuvattiin seuraavasti: ”Hyvä venäläinen istukassipuli jakautuu tavallisesti 5–12 [sivusipuliin], Shalotten-sipuli 3–9 ja suomalaiset kannat vaihdellen 5–8 jopa 15–30.” Pellervon

(Pellervo 1932) kaupan olevien kotimaisten istukassipuleiden saatavuutta ja laatua käsittelevässä jutussa valitetaan, että istukassipulit eivät täyty laatuvaatimuksia tasalaatuisesta ja tasavärisestä kannasta eikä myyjä voinut taata niiden jakautumiskykyä. Istukassipuleissa oli puna- ja keltapunakuorisia, ilmeisesti harvemmin sinipunaisia kantoja.

Venäjältä tuotiin Suomen alueelle kasvavan ruokasipulin viljelyn tarpeisiin ryvässipulin istukkaita 1910-luvun lopulle asti (Kuva 2), kunnes tuonti vaikeutui merkittävästi ensimmäisen maailmansodan vuoksi. Alan lehdissä (mm. Pellervo 1919) uutisoitiin istukassipulin ongelmista ja pohdittiin ratkaisuja. Sotavuonna 1918 jäi täysin saamatta Venäjältä istukassipuleita ja niitä korvaamaan hankitut hollantilaiset sipulierät jossain määrin helpottivat tilannetta. Ensimmäisen maailmansodan jälkeistä istukassipulipulaa yritettiin helpottaa tuomalla Hollannin lisäksi Tanskasta ja Saksasta salottisipulia sekä virolaista ryvässipulia (Puutarha 1930).

2.2. Kotimaisten istukassipuleiden laadun parantaminen

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen venäläisen istukassipulin tuonti ei palautunut entiselleen, jolloin tuonti-istukkaiden hinta nousi. Ruokasipulin kasvattaminen siemenestä ei ollut riittävän varmaa kuin suotuisilla alueilla Etelä-Suomessa. Koska kotimaisia parhaimpia ryvässipulikantoja oli saatavilla vain rajoitetusti ja paikallisesti, ryhdyttiin edistämään kotimaista istukastuotantoa. Sipulin viljelyn tärkeydestä kertoo se, että 1930-luvulla kirjoitettiin puutarha- ja maatalouden alan lehdissä runsaasti istukassipulin tuotannon järjestämistarpeesta, hyvien istukkaiden ominaisuuksista ja ryvässipulin viljelyohjeista (mm. Puutarha 1930, Maa 1931, Maa 1938).

Hyvälle istukassipulille ryhdyttiin määrittelemään laatuvaatimuksia viljelykokemuksista saatujen havaintojen pohjalta. Sivusipuliksi jakautuvuus, vähäinen kukinta ja naattihomeen kestävyys olivat arvostettuja ominaisuuksia. Hyvä venäläinen istukassipuli oli kuiva ja kiinteä, ja sellaiset olivat yleensä hyvin sivusipuliksi jakautuvia. Jos pieni istukassipuli jakautui 8–12 sivusipuliin, laskettiin istukaskilon antavan jopa 25–30-kertaisen sadon. Hyvin jakautuvissa istukassipuleissa, olivat ne ryvässipuleita tai salottisipuleita, kukkavarret olivat harvinaisia. (mm. Maa 1931)

Istukassipulien käsittelymenetelmiä ryhdyttiin kehittämään, tästä esimerkkinä vuoden 1933 Eino Gustaf Svinhufvudin patentti menettelytavoista käsitellä istukassipuleita kukkimisen estämiseksi ja jakautumisen edistämiseksi (Patenttirekisteri 1935). Menettelytapoja oli kolme. Ensinnäkin ”että istukassipulit ennen varsinaista talvisäilytystä tai sen kuluessa saatetaan lämpö- tai kuumakäsittelyn alaisiksi 25–45 °C välisessä lämpötilassa.” Toinen tapa oli säilyttää istukassipulit koko talvisäilytysajan 25–45 °C välisessä lämpötilassa. Kolmantena ”että istukassipulien lämpö- tai kuumakäsittely suoritetaan kuuman ilman tai savukaasujen avulla”.

Kuva 2. Siiri Määttä (vasemmalla), Ida Körkkö ja anoppinsa Eeva Körkkö listivät sipuleita sadonkorjuun jälkeen Rovaniemen maalaiskunnassa Louejärvellä 1930-luvulla. Siiri irrottaa käsissään sipuliryvästä. Kuva: Matti Körkkö, Kotiseutuyhdistys Rovaniemen Totto ry:n kokoelmat.

Ryväsipuleista tuli 1930-luvulla, vuonna 1928 perustetun, myöhemmin 4H-järjestöksi nimensä muuttaneen Suomen maatalouskerholiiton kerholaisten kasvitarhoissa yksi tärkeimmistä viljeltyistä ravintokasveista. Kerholaisten saivat viljelyneuvontaa mahdollisimman runsaan ja laadukkaan sadon saamiseksi. Tärkeä julkaisukanava neuvoille olivat sanomalehdet. Esimerkiksi elokuun lopulla 1932 Lallissa ja Satakunnan Kansassa (Lalli 1932; Satakunnan Kansa 1932) ilmestyi sama maatalouskerhojen neuvoja Eljas Airaksisen kirjoittama juttu, jossa kuvataan seikkaperäisesti tulevaa sipulien korjuuta elokuun lopussa:

”Maatalouskerholaisten sipulien korjuuaika on parhaillaan käsissä. Siksi on kerholaisten syytä tarkistaa kerhomaitaan. Elleivät sipulien varret ole alkaneet lakastua, on niitä paineltava laudan palalla tai jyrättävä keveällä puujyrällä (voidaan myös pyörittää tyhjää tynnyriäkin muun jyrän puuttuessa.). Noin 2 päivän perästä uusitaan tämä sama työ, jos se katsotaan tarpeelliseksi.

Paras tapa keskeyttää kasvu on kuitenkin juurien katkaiseminen, joka suoritetaan syväharalla. Sipuli on saatava valmistumaan luonnollisella tavalla, muutoin ei saada hyvälaatuisia tavaraa.

Kauniiden ilmojen vallitessa jätetään sipulit maasta irroitettunakin maalle hajalleen jälkikypsymään ja kuivumaan viikon ajaksi. Yöksi ne on peitettävä. Ulkona, joko maalla tai katosalla [katoksen alla], pitäisi sipulit saada niin kuiviksi, että naatit voidaan käsin kiertämällä katsoa 2–3 sm. pituisiksi. Huom.! Veistä ei saa käyttää, olipa kyseessä istukas tai siemenestä kylvetyt sipulit.

Varsien katsomisen jälkeen viedään sipulit saunaan tai riiheen, jossa ne sakeassa savussa esim. katajan oksia polttamalla savustetaan. Ja lämpö määrä tällöin saa nousta 12–15 °C korkeintaan. Savustusaika 4–5 vuorokautta, mutta on varottava, etteivät sipulit silloin enää ole niin tuoreita, että ne alkavat hikoilla.

Sadon lajittelu tehtäköön mieluummin samassa yhteydessä kuin sadon korjuu. Kun on kysymyksessä tavallinen suomalainen jakosipuli, erotetaan itselle seuraavan vuoden siemeneksi sipulimaalta sellaiset sipuliperheet, joissa varret ja juuret ovat säilyneet täysin terveinä ja samalla mahdollisimman paljon juurestaan. Sallittu alin luku on noin 8 kpl [ryppäitä]. Sitten jäljellä [jäljellä] olevista suuret myydään käyttösipuleiksi, keskikokoiset myydään siemeneksi [istukassipuliksi] ja kaikkein pienimmät käytetään kotonan jo syystalvesta [ruuanlaittoon].

(...)

Hyvin kuivina ja savustettuina varastoidaan sipulit kuivassa huoneessa ohuissa kerroksissa. Tietysti on niitä jatkuvasti valvottava ja kohennettava, etteivät pääse homehtumaan. Avonaisissa puolukkalaatikoissa ohuissa kerroksissa tavallisen asuinhuoneen nurkassa, voidaan menestyksellä saada kaikki sipulilajit [jakosipulit ja siemenestä kasvatetut sipulit] säilymään yli talven. Kerholaisten on syytä varoa, etteivät eri sipulilajit missään tapauksessa pääse keskenään sekottumaan.”

Suomessa sipulin viljely oli pitkään pienimuotoista ja alkoi yleistyä 1900-luvun alussa muiden puutarhakasvien viljelyn mukana. Sipulin viljelyn puolesta puhuminen maatalouskerhoissa ja alan lehdistä lisäsivät viljelyalaa 1930-luvulla, mutta niitä merkittävämpi vaikutus oli valtion viljelypalkkioilla, joita maksettiin myyntiin tuotetuista ryvässipuleista Pohjois-Suomen paikkakunnilla vuosina 1937–1940 (Moilanen 1987). Samaan aikaan valtio tuki suomalaisen sipulin tuotantoa myös asettamalla tuontirajoituksia virolaiselle sipulille (Maa 1938). Sipulin viljelyala oli 1930-luvun lopulla noin sata hehtaaria ja sitä viljeltiin pientiloilla lähinnä Itä-Suomessa ja Pohjois-Suomessa (Moilanen 1987).

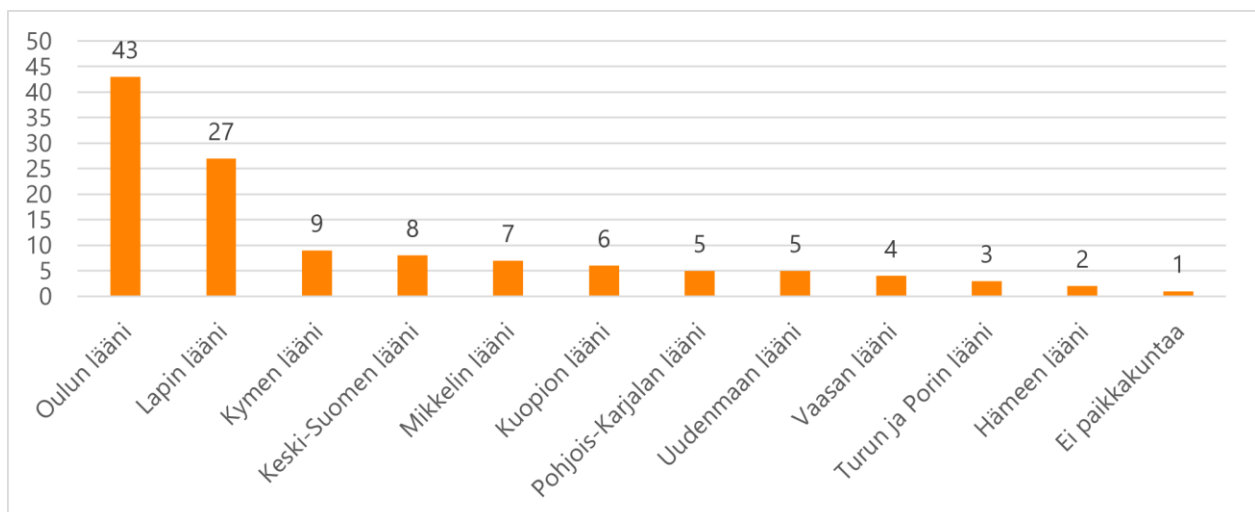
Toisen maailmansodan aikaan sipulin kaupallinen viljely lisääntyi huomattavasti, ja heti sota-vuosien jälkeen 1945 sen viljelyala olikin 250 hehtaaria. Eniten sipulia viljeltiin Pudasjärvellä ja Kuusamossa, mitkä olivat ryvässipulin vahvaa viljelyaluetta. Myöhemmin 1940-luvun lopulla alkoi ryvässipulin kaupallinen viljely vähentyä varsinkin Pohjois-Suomessa, kun sodan jälkeen sipulin tuonti taas vapautui ja sen vuoksi kotimaisen sipulin kysyntä ja hinta laskivat. Lisäksi sipuleiden varastohävikki oli suurta maatilojen varastoissa. (Moilanen 1987)

Ryvässipulin viljely jatkoi vähenemistä 1950-luvulla, kun ryvässipuleita vaivaavat virustaudit heikensivät merkittävästi satoja. Virukset olivat ongelmana etenkin Etelä-Suomessa, jonne tervettä istukasta olisi tarvittu vuosittain Pohjois-Suomesta. Ruokasipulin viljelyala ei ollut lisääntynyt kymmenessä vuodessa vaan pienentynyt: vuonna 1957 se oli 220 hehtaaria. Lisäksi sipulia viljeltiin nyt entistä enemmän Lounais-Suomessa ja Ahvenanmaalla, missä viljelyssä oli siirrytty siemenistä ja ulkomailta tuoduista pikkuistukkaista alkavaan tuotantoon. Ryvässipulin osuus ruokasipulin viljelyalasta oli arviolta kaksi kolmasosaa eli noin 150 hehtaaria ja sen pääviljelyalue oli siirtynyt Pohjois-Suomesta Kaakkois-Suomeen. Juva tuli tunnetuksi ryvässipulin viljelystä. (Moilanen 1987)

1960-luvulla ruokasipulin kysynnän kasvaessa nopeasti ja kotimaisen tuotannon jäädessä jälkeen, tuotiin ulkomailta vuosittain miljoonia kiloja sipulia. Ryvässipulit eivät soveltuneet enää kaupallisen sipulituotannon viljely- ja varastointiteknikan kehittämistarpeisiin. Viljelyssä pidettiin tarpeellisenä siirtyä istukassipuleista pikkuistukkaisiin. Ruokasipulin 500 hehtaarin viljelyalasta vuonna 1969 noin 100 hehtaaria oli ryvässipulin perinteisillä valta-alueilla Oulun, Lapin ja Pohjois-Karjalan lääneissä. (Moilanen 1987)

Kun 1950-luvun lopussa Luonnonvarakeskuksen edeltäjäorganisaatiossa Maatalouden tutkimuskeskuksessa kasvitautien tutkija Klaus Aura (1963) selvitti ryvässipulien viljelyominaisuuksia, hänellä oli tutkittavana 27 eri puolilta maata saatua sipulikantaa. Päähavaintoina oli selkeä yhteys sipulin koon ja jakautumisen kanssa eri kantojen välillä. Ne kannat, jotka tekivät ryp-pääseen isokokoisia sipuleita, jakoutuivat niukemmin kuin sipuliltaan pienemmät kannat. Aura havaitsi maantieteellistä jakautumista niin, että suurikokoisia ja niukasti jakautuvia oli Etelä-Suomessa ja vastaavasti pienikokoisia ja runsaasti jakautuvia kantoja oli Pohjois-Suomessa. Pohjoissuomalaiset ryvässipulit olivat ominaisuuksiltaan keskenään hyvin yhtenäinen ryhmä. Niiden kukkavarret olivat lyhyempiä kuin eteläsuomalaisten ryvässipuliryhmän. Ne jakoutuivat runsaasti tehden 6–15 tai jopa 20 sivusipulia. Sen sijaan sipulin muodossa ja kuoren värissä oli vaihtelua. Etelä-Suomessa tehdyssä viljelykokeessa ne kukkivat herkemmin ja tuleantuivat aikaisemmin kuin eteläsuomalaisten ryhmä. Aura listasi kolme tunnetuinta pohjoissuomalaista ryvässipulikantaa, joista näytteitä oli saatu Suiningilta Kuusamosta, Pärjänsuolta Pudasjärveltä ja Matkanivalta Oulaisista. Muita näytteitä olivat Alavieksiltä Kuhmosta, Hytistä Lappeelta, Lehmolta Kontiolahdelta, kaksi näytettä Niemiseltä Rääkkylästä, Lehmijärveltä Lohjalta, Eimisjärveltä ja Öllölästä Tuupovaarasta, Uimilta Lemiltä, kaksi näytettä Tiensuulta Pielisjärveltä, Karstulta Suolahdelta, Parikkalasta, Kirvalalta ja Kesusmaalta Saarelta, Vuorenmaalta Juvalta, Hammaslahdesta Pyhäselältä ja Välijoelta Savitaipaleelta. Eteläsuomalaiset kannat olivat vaihtelevampia ja Auran mukaan niiden alkuperä saattoi olla Venäjän lisäksi myös muualla Euroopassa.

Vielä 1980-luvulla löytyi viljelystä sängen runsaasti ryvässipulia jakautumattoman kepasipulin käytön yleistymisestä huolimatta. Helsingin yliopiston tutkija Kirsti Osaran vetämissä yhteishankkeissa Maatalouden tutkimuskeskuksen kanssa kerättiin 120 ryvässipulin näytettä eri puolilta Suomea 4H-liiton, Marttapiiriliihtojen, Maatalouskeskusten ja kuntien neuvojien, konsulenttien ja elinkeinoasiamiesten avulla (Suojala-Ahlfors ym. 2022). Yli puolet ryvässipuleista saatiin Lapin ja Oulun lääneistä, yhteensä 70 näytettä (Kuva 3). Muista lääneistä saatiin yksittäisiä näytteitä.

Kuva 3. Helsingin yliopiston ja Maatalouden tutkimuskeskuksen 1980-luvulla toteutettuun ryvässipulihankkeeseen saadut näytteet silloisen läänijaon mukaan luokiteltuna. Yksi näyte saatiin Siemen Oy:ltä ja sille ei ole aineistossa paikkakuntaa merkittynä. Lähde: Luonnonvarakeskuksen Piikkiön arkisto.

Kunnista Pudasjärveltä saatiin suurin näytemäärä, 16 kappaletta, (Taulukko 1) seuraavaksi eniten Puolangalta, seitsemän näytettä. Neljä näytettä tuli Rovaniemen maalaiskunnasta:

Petäjäisestä (viljelijä Salow), Sinetästä (Salmi) ja Vanttauskoskelta (Kivilahti) ja yksi näyte (Rantainen), jossa osoitteeksi oli merkitty pelkästään Rovaniemen maalaiskunta. Tervolasta saatiin kolme näytettä: Paakkolan kylältä (Koivupalo), Tervolan kirkonkylältä (Heikkilä) ja Louen kylältä (Peura). Samoin Posiolta saatiin kolme näytettä, joista yksi kirkonkylältä (Ahola) ja kaksi Tolvan kylältä (Oikarinen). Myös Keminmaalta tuli kolme näytettä, joista yksi Laurilasta (Tissari) ja kaksi Lautiosaaresta (Kraatari, Veittikoski). Simosta vastaanotettiin kaksi, ilmeisesti molemmat kirkonkylältä (Salmela, Parpala). Merkilläpantavaa on, että Ranualta ei ollut näytteitä, vaikka siellä tiedettiin olevan vahvaa ryvässipulin viljelystä. Todennäköisesti tieto ryvässipulikeräyksestä ei tavoittanut Ranuan alueen yhdistyksiä ja konsulentteja. (Luke Piikkiö arkisto)

Taulukko 1. Pudasjärveltä saadut ryvässipulien näytteet, kylät ja viljelijät 1980-luvun ryvässipulihankkeissa. Lähde: Luke Piikkiön arkisto.

Näytteet	Kylä	Viljelijä
2	Sotkajärvi	Kyngäs
1	Sotkajärvi	Törrö
1	Sotkajärvi	Pörhölä
1	Sotkajärvi	Vikström
3	Puhoskylä	Paho
1	Puhoskylä	Timoniemi
1	Puhoskylä	Kosamo
1	Hirvaskoski	Vikström
1	Livo	Huttunen
1	Rytinki	Keskitalo
1	Kirkonkylä	Backman
2	ei tietoa	linatti

1980-luvun ryvässipulihankkeissa tavoitteena oli elvyttää ryvässipulin viljelyä tutkimalla eri kantojen viljelyominaisuuksia. Perinteisen ryvässipulin viljely oli jatkunut etenkin Pohjois- ja Itä-Suomen kotipuutarhoissa. Alueilla oli myös kiinnostusta sen viljelyn laajentamiseen. Vuosina 1983–1990 hankkeissa pyrittiin ratkaisemaan ryvässipulin viljelyongelmat, jotka liittyivät sen kasvulliseen lisäystapaan eli istukkaista kasvattamiseen. Istukassipulin mukana kulkevat virustaudit, ja laajamittaisen viljelyn esteenä oli puutteellinen istukastuotanto. Jos ryvässipulin viljelyä halutaan merkittävästi lisätä, istukkaiden tuottajiksi tarvitaan osaavia viljelijöitä ja puhdasta istukasmateriaalia terveen siemenperunan viljelyn tapaan. (Luke Piikkiön arkisto)

1980-luvulla Pohjois-Suomesta saadut ryvässipulit olivat ulkonäöltään, viljelyominaisuuksiltaan ja laadultaan yhtenäisempiä kuin Etelä- ja Itä-Suomesta saadut. Ryvässipulin kuoren kahta päävärityyppiä eli punakuorisia ja keltakuorisia oli kaikkialta, mutta erilaisia kuoren värien vivahteita löytyi runsaasti. Kuoren paksuudessa ja peittävytydessä oli myös runsaasti vaihtelua, mutta punertavakuorisissa ryvässipuleissa kuoret olivat yleensä paksumpia kuin kellanruskeissa. Sipulin muoto vaihteli litteästä pyöreään, mutta suurimmalla osalla kannoista sipulit olivat leveän litteät. Pohjois-Suomesta kerätyt kannat olivat runsaasti jakautuvia (10–12 sipulia per rypäs), mutta Itä-Suomesta löytyi useita kantoja, joissa jakautuminen oli vähäisempää (3–6 sipulia per rypäs). Löytyi myös kantoja, joissa saman ulkokuoren sisään jää kaksi sipulia. Myös naattien ominaisuuksissa oli eroja, mikä vaikutti kasvuston rehevyyteen ja kasvutapaan.

Jotkin myöhään tuleentuvat kannat olivat hyvin rotevanaattisia. Osa kannoista oli alttiita kukkimaan. (Suojala-Ahlfors ym. 2022)

Osaran johdolla viljelykokeita tehtiin sekä Helsingin yliopistossa Viikissä että Maatalouden tutkimuslaitoksen Lapin tutkimusaseman Rovaniemen Apukassa käyttäen materiaalina yhden ryppään sipuleita eli samasta emosipulista lähtöisin olevia sipuleita. Apukassa sadot olivat pienempiä kuin Viikissä, mutta parhaat kannat menestyivät molemmilla paikoilla. Tuleentumisessa todettiin suuria eroja: Viikissä ero aikaisimpien ja myöhäisimpien kantojen tuleentumisen välillä oli jopa yksi kuukausi, ja Rovaniemellä eivät kaikki kannat ehtineet aina tuleentua. Sipulien kuiva-ainepitoisuuksissa havaittiin suuria eroja, punakuoristen kantojen kuiva-ainepitoisuudet olivat korkeimmat. (Suojala-Ahlfors ym. 2022)

Jatkohankkeessa selvitettiin ryvæssipulikantojen virustauteja ja puhdistamista viruksista. Kaikki tutkitut kannat olivat virustautisia, yleisimpinä sipulin keltaviiruvirus ja salotin latenttivirus. Viruspuhdistus osoittautui vaikeaksi, osa kannoista ei kestänyt käsittelyitä ja puhdistetuissa todettiin myöhemmin viruksia lisäysvaiheessa. (Suojala-Ahlfors ym. 2022) Puhdistusta tehtiin Suomen Perunakeskuksessa Tyrnävällä. Jatkotutkimuksena selvitettiin yhdellä ryvæssipulikannoista istukaskoon ja istuttamistiheyden vaikutusta sipulin kehitysnopeuteen, satoisuuteen ja sadonlaatuun. Kenttäkokeissa käytettiin pienisipulista, virustaudesta puhdistettua pudasjärveläistä kantaa. (Nissinen & Heinonen 1996) Tämä oli toinen Sonkajärven kylällä (Kyngäs) viljelyssä olleista kannoista (Luke arkisto). Näitä jatkohankkeen tuloksia ryhdyttiin toimeenpanemaan Puolangalle perustetussa Suolijärven sipuliosuuskunnassa Ärmätissä Matti Veijolan johdolla 1990-luvulla.

Kuva 4. Sipuliosuuskunta Ärmätin nimeämä ryvæssipuli "Ärmätti". Kuva on otettu geenipankin kuivumassa olleesta sadosta 27.8.2014 Luonnonvarakeskuksen Piikkiön puutarhatutkimuksen toimipaikassa. Ärmätti (Ärmätti 2) on perimältään samanlainen kuin Pudasjärven kanta (Pudasjärvi HY 35A) (Kuva 21) Kuva: Maarit Heinonen.

Luonnonvarakeskuksen *Sipulit jakoon – ryvässipulin viljely nousuun* -hankkeessa (Suojala-Ahlfors ym. 2022) tutkittiin vuosina 2020–2022 ryvässipulikantojen kemiallisia ominaisuuksia ja virustauteja, koostettiin uutta ja vanhaa tietoa ryvässipuleiden viljelystä, käytöstä ja markkinoista. Hankkeen tavoitteena edistää pienimuotoiseksi supistuneen ryvässipulin viljelystä säilymistä ja parantaa kotimaisen ryvässipulin saatavuutta. Hankkeessa havaittiin, että ryvässipulikannat eroavat toisistaan fenolisten yhdisteiden ja sokereiden pitoisuuksien suhteen. Vertailtaessa Etelä- ja Pohjois-Suomessa viljeltyjen, samaa kantaa edustavien näytteiden pitoisuuksia todettiin, että etelässä viljeltyt sipulit sisälsivät enemmän flavonoideja, mutta vähemmän sokereita kuin pohjoisessa viljeltyt erät. Tulokseen saattaa vaikuttaa osaltaan sipulien erilainen koko ja erilaiset kasvuolosuhteet. Virustutkimus osoitti, että sipulin keltakääpiökasvuvirusta (OYDV) ja salotin piilovirusta (SLV) esiintyy yleisesti ryvässipuleissa, mutta myös testattujen virusten suhteen terveitä näytteitä löytyi viljelijöiltä. Kasvintuhoojien seuranta ja hallinta on tärkeää, jotta ryvässipulia voi menestyksekkäästi viljellä. Hankkeessa tuotettiin neljästä geenipankissa olevasta sipulikannasta – Pudasjärvi HY 35 A (FIN 9), Anttola HY 85B (FIN 21), Ruokolahti HY 96A (FIN 18) ja Lappeenranta HY88B (FIN 25) – virustestattua lisäysmateriaalia, joista kasvatettiin terveitä sipuleita kasvihuoneoloissa (Suojala-Ahlfors ym. 2023). Nämä sipulit toimitettiin jatkokasvatukseen kiinnostuneille viljelijöille keväällä 2023 tavoitteena parantaa kotimaisen ryvässipulin saatavuutta erityisesti kotitarveviljelijöille.

2.3. Peräpohjolan laadukas ryvässipuli

Vaikka 1900-luvun alkupuolella Suomessa arvostettiin venäläistä tuonti-istukasta, havaittiin myös ongelmia heikentyneen saatavuuden lisäksi niiden kukkimisherkkyydessä. Vuoden 1919 Pellervossa (Pellervo 1919) kuvattiin, kuinka ”tavallinen venäläinen istukassipuli” kukki säännöllisesti jo toisena vuonna ja kuinka vastaavasti useat kotimaiset kannat menestyivät hyvin kukkimatta vuodesta toiseen. Havaittiin myös, että varsinkin monet Pohjois- ja Itä-Suomen kannat kukkivat vähän tai ei lainkaan. Tanskalaista ja saksalaista salottisipulia kiusasi naattihome, ja virolainen ryvässipuli antoi huonoa satoa, koska kukki runsaasti (Puutarha 1930).

Istukastuonnin vaikeutuessa 1930-luvulle tultaessa haettiin kotimaisista ryvässipuleista lisää istukkaita. Viimeistään silloin alettiin ymmärtää, että kotimaisessa ryvässipulissa oli muodostunut pitkäaikaisessa viljelystä paikallisiin viljelyolosuhteisiin sopeutuneita kantoja. Kun Pohjois-Suomen ja Pohjois-Karjalan ryvässipuleista vietiin istukkaita Etelä-Suomeen viljelyyn, havaittiin että siellä ne jakautuivat sivusipuleiksi huonommin kuin pohjoisessa ja niihin tuli runsaasti kukkavarsia tai naattihometta. (Maa 1931.)

Pohjois-Suomessa ja Pohjois-Karjalan alueella oli viljelystä ryvässipulinkantoja, joista vuosittain otettiin talteen istukassipulit. Tähän oli olennaisesti vaikuttamassa se, että näille syrjäseuduille oli vaikea kuljettaa alueen ulkopuolelta muuta istukassipulua. Tämä pakotti valitsemaan paikallisista istukassipuleista parhaimmat kannat viljelyyn. Tilanne oli erilainen Etelä-Suomessa, jossa oli käytetty pääosin venäläistä tuonti-istukasta. (Mm. Maa 1931) Koska se helposti kukki toisena viljelyvuonna, oli tarpeen hankkia joka vuosi tai muutaman vuoden välein uusia istukkaita.

Pohjoisen Suomen kotimaisista ryvässipulikannoista kirjoitetaan 1900-luvun alkupuolen puutarha- ja maatalousalan lehdissä ryhmänä. Ainoastaan ”Perä-Pohjolan istukassipuli” mainitaan yksittäisenä kotimaisena ryvässipulikantana, joka on onnistuttu ”kehittämään” (Suomen pellot 1931). Tervolassa peräpohjalaisesta sipulista saatiin jo 1920-luvulla sen verran isoja ja hyvälaatuisia satoja, että se tuli tunnetuksi myös Etelä-Suomen sipulikaupassa (Lapin Kansa 15.6.1929). Kehittämällä tarkoitettiin käsin valittujen hyvälaatuisten istukassipuleiden talteen

ottoa, hyvää kuivaamista ja säilytystä sekä pitämistä kantaa puhtaana estäen sen sekoittumista muihin. Samaisessa Lapin kansan jutussa vuonna 1929 pohditaan, kuinka sipulista voisi tulla merkittävä tulonlähde Peräpohjolan ja Lapin alueelle, sillä paikallinen ryvässipuli on merkittävästi parempi kuin Etelä-Suomessa viljeltävät. Esteenä viljelyn laajentamiseksi tunnistettiin osaamattomuus sipulin lajittelussa ja kuivaamisessa. (Lapin Kansa 15.6.1929)

Kuva 5. Pohjolan Sanomien 12.6.1926 Puutarhaliike Eemeli Lehdon ilmoituksessa kerrotaan liikkeen molemmissa myymälöissä Torniossa ja Kemissä myytävistä Peräpohjolan alueen omista kasvikannoista. Yksi myyntiartikkeleista oli Peräpohjolan ryvässipulin istukkaat. Puutarhaliike Eemeli Lehto ilmoitti jo vuonna 1919 Pohjolan Sanomissa Torniossa myynnissä olevista Peräpohjolan istukassipuleista. Lähde: Kansalliskirjaston digitaalinen sanomalehtiarkisto.

Tervolan 4H-yhdistyksen arkistoaineisto paljastaa, kuinka järjestö on merkittävästi edistänyt Peräpohjolan sipulin viljelyä sekä sadon ja istukkaiden myyntiä alueella (Tervolan 4H:n arkisto). Tervolan 4H-yhdistys on perustettu vuonna 1932. Tuolloin yhdistys toimi vielä nimellä Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliitto, Tervolan paikallisosasto. Vuoden 1942 tienoilla yhdistyksen toimintakertomuksiin alkoi tämän nimen rinnalle tulla käyttöön nimitys Tervolan maatalouskerho, ja nimi vaihtui Tervolan 4H-yhdistykseksi vuonna 1970. Kerhon toimintakertomuksia löytyy hyvin vuosilta 1932–1953 ja jälleen 1970-luvulta lähtien, mutta kaikkia viisikymmenluvun lopun ja kuusikymmenluvun toimintakertomuksia ei ole tallella Tervolan 4H-yhdistyksen arkistossa. Osa kolmekymmenluvun toimintakertomuksista on osittain tarveltyntä ilmeisesti kastumisen takia.

Kerholaisten viljelemistä kasveista, niiden pinta-aloista ja myynneistä pidettiin kirjaa vaihtelevasti vuosittaisissa toimintakertomuksissa. Kaikissa toimintakertomuksissa vihanneksia ei ole eritelty kasvilajeittain, mutta usein sipuli on mainittu erikseen. Toimintakertomuksia ovat tehneet kerhoneuvojat ja merkintätavat ovat olleet erilaisia. Sodan aikana varsinaisella kerhoneuvojalla on ollut pitäjässä kaksikin apulaisherho-ohjaajaa, jotka tekivät omat toimintakertomuksensa. Tämä tuo tietoihin jonkin verran epävarmuutta, koska päällekkäiset raportoinnit ovat mahdollisia.

Arkistoista on nähtävissä, että sipuli on ollut kerhopalstojen vakiokasvi alusta lähtien ja sen kilohinta on ollut korkeampi kuin muiden vihannesten. Myös ryvässipulin vuosittaiset

viljelyalat ovat olleet kerholaisilla muita kasveja laajempia, enimmillään yhteensä pitäjän kerhopalstoilla jopa yli 7 000 m².

Vuoden 1932 toimintakertomukseen kerhoneuvoja Eeva Kainulainen on kirjannut muun muassa: "Kasveista eniten viljellään sipulia, porkkanaa, naurista ja kaalia. Sipuli on tavallista istukas sipulia, hyväksi tunnettua Perä-Pohjolan kantaa. Sipulin viljelyä on aikomus ensi kesänä laajentaa. Sipulia on kerholaisilla yli oman tarpeen. Useimmat myyvät liian pois vasta keväällä. Toiset ovat myyneet jo syksyllä ja saaneet kilosta 3 mk 50 p, jopa 4kin mk. Sopimus viljelykseen ei ole kerholaisilla halua ryhtyä. He haluavat viljellä etupäässä kotia varten, lukuun ottamatta sipulia."

Parhaimmat kerholaiset saivat heti kerhotoiminnan alkuvuosina satoa pitkästi toista sataa kiloa vuodessa. Kun ryvæssipulin kilohinta 1930-luvulla oli esimerkiksi kolme markkaa kilolta, maksettiin porkkanasta vain 50 penniä kilolta. Sipulista saatu tulo oli merkittävää kesätienestä nuorille.

Sipulin viljelyalat ja niistä saatu hinta moninkertaistuivat sotavuosina 1939–1944. Tuolloin ryvæssipulin kilohinta nousi enimmillään 15 markkaan kilolta ja se oli kerholaisten viljelykasveista arvokkain. Verrattuna esimerkiksi porkkanan kilohintaan, joka oli tuolloin 2,50 markkaa, sipulin viljely oli huomattavan kannattavaa. Vuoden 1942 toimintakertomusten yhteenlaskettu ryvæssipulin satomäärä oli peräti 2 995 kiloa ja paras kerholainen oli kasvattanut sipulia myyntiin 450 kiloa. Kerholaisten sipulien kokonaismäärän rahallinen arvo oli tuona vuonna 42 164 silloista markkaa. Toimintakertomuksista löytyy myös maininta, että ryvæssipulia on kerholaisilta toimitettu myös vähittäiskauppaan ja myyty Kemin torilla.

A

IV. Viljelykset.

1. Vihannekset:

sipolia	1671	m ² .
avomaankurkkua	644	"
talvikaalia	2046	"
muuta kaaleja	4733	"
porkkanaa	1423	"
punajuurta	1428	"
slipo- ja sokerihernettä		"
ruokapapua	2909	"
ruokanaurista	66	"
tomaattia		"
muuta edellä mainitsemattomia vihanneksia (retisiä, pinaattia, tilliä, kurpitsaa, hillospulia ym.)	116	"

Yhteensä 22304 m².

2. Peltokasvit:

perunaa	1684
turnipsia	3510
lanttua	16
sokerijuurikasta	16
sikuriuurta	16
rehujuurikasta	16
rehuporkkanaa	16
rehukaalia	16
vihantarehua	120
maissia	—
ruista	—
vehnää	—
ohraa	—
kauraa	—
peltohernettä	—
tattaria	—

B

Tiedot saadaan suoraan neuvojan kirjasta. — Kerholaisia valitessaan on neuvojan syytä ottaa huomioon kasvistomäärä, jotta esitettäisiin sen alueen todellakin parhaiden kerholaisten tulokset. Näiden tulokset luotettavia.

Jäljempänä oleville tyhjiille riveille merkitään näiden parhaiden kerholaisten mahdollisten eläinten

No	Nimi	Ikä	Kerholaisena vuotia	Lannoitteet kg				Lannoitus				Tulokas kg	Korjaus m ²
				Typ-pi	Fos-faatti	Kali	Nitro-ro-ka						
1	Esko Kaasila	13	III				5					53	6
2	Aili Lumpu	14	II									10	2
3	Elsa Ryytänen	14	II			2	2					20	6

No	Kasvit											
	Sipuli		Kaali		Lanttu		Nauris					
	m ²	kg	m ²	kg	m ²	kg	m ²	kg	m ²	kg	m ²	kg
1	128281	44	84	28	197							
2	60100	20	155	20	155							
3	2676	12	92	41	194	21	110					

Kuva 6. A) Tervolan maatalouskerholaisten koko pitäjän yhteenlaskettuja viljelypinta-aloja vuonna 1940. Ryvæssipulia viljeltiin kaikkein laajimmin, lähes 7 000 neliömetrillä. **B)** Parhaiden maatalouskerholaisten Esko Kaasilan, Aili Lumpuksen ja Elsa Ryytäsen kesän aikana tuottamat kasvikohdaiset kilomäärät kirjattiin tarkkaan. Sipulin kilomäärät olivat useimpina vuosina suuremmat kuin muiden kasvien. Tämä on ote 1930-luvun toimintakertomuksesta. Lähde: Tervolan 4H-yhdistyksen arkisto. Kuvat: Anne Tuomivaara.

Sotavuosien jälkeen kerholaisten ryvæssipulin viljely pikkuhiljaa väheni. Vuoden 1951 toimintakertomuksen mukaan kerholaiset myivät sitä 5 800 markan arvosta. 1960-luvun toimintakertomuksissa sipuli mainitaan erikseen vain muutaman kerran. Vuonna 1964 on kirjattu, että sipuli ja porkkana ovat antaneet hyvän sadon, vaikka muiden kasvien sato oli tuona kesänä jäänyt heikoksi kylmän sään vuoksi. Vuonna 1968 mainitaan järjestetyksi sipuliviljelykilpailu, johon osallistui 19 kerholaista yhteensä 844 m² sipulinviljelyalalla. Kerhoneuvoja oli vielä

lisännyt toimintakertomuksen marginaalin muistiinpanon ”sipulikilpailun pienin hyväksytty pinta-ala 25 m²”.

Mitä ilmeisemmin ryvæssipuli säilyi kerholaisilla tärkeänä kasvatuskasvina. Vielä vuodelta 1985 löytyy tieto, että ryvæssipulin istukkaita oli välitetty Ylä-Lappiin, sen tarkempaa tietoa tai paikkakuntaa ei kuitenkaan mainita. Edelleen 1990-luvun toimintakertomuksissa mainitaan ryvæssipulin istukkaiden välitystoiminta.

Tervolan 4H-yhdistyksen entinen toiminnanjohtaja Sirpa Vuokila (Vuokila 14.2.2025) kuvaa, kuinka yhdistys välitti ryvæssipuleita kotitarveviljelyyn toiminnanjohtajuuskaudellaan vuosina 1998–2022. Isommin ryvæssipulin viljelyä harjoittaneet toivat huhtikuusta kesäkuuhun ylimääräiset istukkaansa 4H:n toimistolle Tervolan kunnantalolle, josta viljelemään halukkaat kävivät niitä ostamassa. Myyntiin tuotujen ryvæssipulin kilomäärät vaihtelivat alle kymmenen kilon vuosimäärästä noin 25 kiloon. Tuottajat toivat sipulit pakattuna laatikoihin tai paperisäkkeihin. Tuottajat saivat ryvæssipuleistaan 6–7 euroa kilolta. 4H-yhdistys lisäsi hintaan kahden euron välitysmaksun, joten kalleimmillaan ulosmyyntihinta oli yhdeksän euroa kilolta. Jotkut vähittäisasiakkaat pitivät istukkaiden kilohintaa korkeana, mutta kauppa kävi silti. Sipulia myytiin irtotavarana, joten asiakas saattoi halutessaan ostaa vain muutaman sipulin.

Istukkaiden markkinointia tehtiin jonkin verran pitäjän tiedotuslehdessä (tuolloin Jokiposti) ja myöhemmin sosiaalisen median palstoilla. Vakio-ostajat osasivat kuitenkin tulla kysymään istukkaita Sirpalta ilman mitään markkinointia. Sirpa muistaa ryvæssipulin myyjinä olleen ainakin Kaarina Jestilän, Elli Anttilan, Irja Lampelan ja Helvi Ollitervon. Lisäksi oli joitakin satunnaisesti ylimääräistä satoaan istukkaiksi myyneitä henkilöitä. Ainakin vuonna 2016 Tervolan 4H-yhdistys toimitti myös 18 kiloa istukkaita Ranualle paikallisen yhdistyksen edelleen myytäväksi. Lisäksi viisi kiloa istukkaita myytiin yksityishenkilölle Joroisille. Laajemmalle istukkaita ei myyty. Myyneistä ei tehty kirjallisia sopimuksia, mutta ostoista ja myyneistä kirjoitettiin kuitit. Ryvæssipuleiden istukkaiden kauppa päättyi vuonna 2022, kun Sirpa Vuokila jäi eläkkeelle toiminnanjohtajan työstä.

Kuva 7. Ylitossavan tilan juuri maasta nostettua ryvæssipulia Tossavanperällä Tervolassa noin 1970-luvulla. Laajat kasvimaat sijaitsivat lähellä Kemijoen ranta. Koko naapurusto harjoitti ryvæssipulin viljelyä ja Tossavanperän ryvæssipulia vietiin alueen kauppoihin ja ruokaravintolaan ja vielä 1950-luvulla hevoskuormittain Tornioon kaupattavaksi. Kuva: Elle Ylitossavan kotialbumi.

Tervolan tapaan myös Ranuan pitäjässä ryvæssipuli on ollut aikanaan tärkeä viljelykasvi, mutta sen tuotanto alkoi hiipua samoihin aikoihin kuin muuallakin Perä-Pohjolassa. Ranuan piiriag-
rologina vuosina 1977–1995 toiminut Tauno Lauri kuvaa Ranuan ryvæssipulin viljelyn vaiheita
1980-luvulla (Lauri 22.4.2025). Ryvæssipulin viljelystä kiinnostuneiden ranualaisten aktiivien
keskuudessa päätettiin elvyttää ryvæssipulin viljelyä 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa. Luotiin
viljelijäverkostoa ja kehitettiin viljelytapoja, korjuuta ja istukkaiden säilyvyyttä parantavia me-
netelmiä. Muun muassa ryvæssipulien talvisäilyvyyden lasku aiheutti huolta ja sen vuoksi kehi-
tettiin lämpökäsittelyitä ja istukkaiden puhdistusmenetelmiä. Myynnin edistämiseksi lansee-
rattiin myös mainoslause ”Ranualaista riihikuivaa ryvæssipulia.”

Yksi suurimpia ryvæssipulin viljelyaloja oli Urho Koivukankaalla Ranuan Palovaaran kylässä.
Urho Koivukangas muistelee elävästi sipulinviljelyä (Koivukangas 22.4.2025). Hän viljeli Kuhan
kylältä ostamaansa ryvæssipulikantaa kotitilallaan 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alkuvuo-
sina, enimmillään jopa 30–40 aarin alalla. Urho vei syksyllä istukkaina myytäväksi tarkoitetut
ryvæssipulit savusaunan lauteille lämpökäsittelyyn, joka kesti yhden lämmityskerran ja saunan
jäähtymisen ajan. Tätä varten tilan vanha sauna oli palautettu savusaunaksi poistamalla taval-
linen kiuas ja piippu ja rakentamalla tilalle savusaunan kivikiuas. Savusaunakäsittely paransi
istukkaiden talvisäilyvyyttä ja toi sipulin kuoreen kauniin kullanruskean värisävy.

Koska sipulien listiminen eli varsien poistaminen ja sipulin kaulan kiinnikiertäminen käsivoi-
min vei monen ihmisen työajan useiksi päiviksi, maatilalle päätettiin hankkia listimäkone.
Kone hankittiin käytettynä Rovaniemeltä ja se nosti sipulin käsittelyn tehokkuuden uudelle
tasolle. Koneen avulla Urhon suuri sipulisato pystyttiin listimään yhden työpäivän aikana. Si-
pulit syötettiin noston jälkeen koneeseen, joka pyöritti varren irti ja sulki samalla sipulin.

Ranuan ryvæssipulia välittivät asiakkaille alueen maatalous- ja puutarhakaupat. Suurimmat ry-
væssipuleista myytiin syksyllä ruokasipuleina suoraan kuluttajille lähinnä Ranualla, mutta kes-
kikokoiset ja pienemmät istukassipulit myytiin korkeammalla kilohinnalla vasta keväällä kaup-
poihin esimerkiksi Rovaniemelle, Keminmaalle ja Oulun seudulle. Ranualla oli vielä 1990-lu-
vulla erilaisia hankkeita, joilla ryvæssipulin viljelyä pyrittiin edistämään, mutta viljely on siellä-
kin pienentynyt kotitarvemittakaavaan.

Kuva 8. Ranualainen emäntä sipulimaalla vuonna 1956. Laaja sipulipelto sijaitsi Kuhan kylällä Ranualla. Sipulit ovat kuvassa hyvässä kasvussa ja naisen naatteineen nostamissa sipuleissa näkyy ryppäitä eli kyseessä on ryvæssipuli. Kuva: Aatto Aho, Lapin maakuntamuseon kokoelmat.

3. Ryvässipulit pitkäaikaissäilytyksessä

Maa- ja puutarhataloudessa hyödynnettävien kasvien ja eläinten biologinen monimuotoisuus on tunnustettu suojeltavaksi elonkirjoksi. Kun kansainvälisen yhteisymmärryksen tuloksena saatiin Biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus (Convention on Biological Diversity, CBD) vuonna 1993, pääsi kansallisten suojelutoimien käytännön järjestäminen alkuun. Suojelun tarpeeseen oli herätty muutama vuosikymmen tätä aiemmin. Viljelykasvien osalta siemenlisättävää kasviainesta oli ryhdytty tallentamaan siemenpankkeihin, koska haluttiin saada säilytettyä geneettistä monimuotoisuutta uusia lajikkeita kehittävän kasvinjalostuksen tarpeisiin (Michelson & Heinonen 2024). Vuonna 1979 perustettiin Yhteispohjoismainen geenipankki, nykyinen Pohjoismainen geenivarakeskus NordGen. Se palvelee pohjoisen kasvuoloihin sopeutuneiden jalostettujen lajikkeiden ja useiden viljelijäsukupolvien harjoittamassa viljelyssä muodostuneiden paikallisten kantojen, joita kutsutaan myös maatiaiskannoiksi tai -lajikkeiksi, sisältämää geeniperimää. Näiden viljelylajikkeiden ja -kantojen lisäksi geenipankkiin on tallennettu siemennäytteitä viljelykasvien luonnonvaraisten sukulaislajeista, kuten valkoapilasta. (Veteläinen ym. 2008, Pehu ym. 2018)

Biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen jälkeen on laadittu useita sopimuksia, jotka täsmentävät biodiversiteetin suojelun ja käytön alaa. Kunkin valtion tehtävänä on suojella omaa kansallista biologista monimuotoisuutta. Tätä viranomaistehtävää toimeenpanemaan on perustettu kansallisia biodiversiteettiohjelmia. Suomessa, kuten monissa muissakin valtioissa, maa- ja metsätalouden kasvien ja eläinten suojeluun ja kestäväen käytön edistämiseen on perustettu kansallinen geenivaraohjelma. Suomen kansallinen kasvigeenivaraohjelma aloitti toiminnan vuonna 2003. Vuonna 2018 eläin-, kasvi-, metsäpuiden ja kalojen geenivaraohjelmat yhdistettiin Suomen maa-, metsä- ja kalatalouden kansalliseksi geenivaraohjelmaksi. Kansallista geenivaraohjelmaa toimeenpanee Luonnonvarakeskus. (Pehu ym. 2018, Kiviharju & Pönkkö 2024)

Kansallisten kasvigeenivaraohjelmien tehtävänä on huolehtia oman maansa maa- ja puutarhatalouden kasvien geenivarojen suojelusta. Suojelumenetelmänä on geenipankkisäilytys siemenpankissa pakastuslämpötilassa ja kenttäkokoelmassa, jossa säilytetään viljelmällä kasvullisesti lisättävien kasvilajien lajikkeita ja paikalliskantoja. Geenipankkisäilytyksen lisäksi ohjelmien tehtävänä on edistää viljellyn monimuotoisuuden säilymistä kasvien luonnollisessa kasvuympäristössä eli pelloilla ja puutarhoissa viljeltynä ammatti- ja harrasteviljelyssä. Suomessa on näiden lisäksi käytössä geenipankkisäilytystä varmentavina menetelminä kasvupisteiden syväjäädytettyä säilyttäminen ja varmentavat kasvulliset kokoelmat eli Varmuuskokoelmat Luonnonvarakeskuksen ulkopuolisten toimijoiden pelto- ja puutarhamailloilla. Kasvigeenivarojen suojelun tavoitteena on luoda perustaa näiden käytölle. Tämä edellyttää kasvukantojen säilyttämistä elävänä ja elinvoimaisena, kasvien alkuperän ja ominaisuuksien arviointia, tutkimusta ja dokumentointia. (Pehu ym. 2018, Kiviharju & Pönkkö 2024)

Koska geneettistä monimuotoisuutta on muodostunut pitkäaikaisessa ja paikallisessa viljelyssä muodostaen paikalliskantoja, nämä kiinnittyvät edellisiin viljelijäsukupolviin ja ovat näin myös osa suomalaista maatalouden ja puutarhanhoidon historiaa ja kasviperintöä. Myös pelloilla ja puutarhoissa vuosikymmenien ajan säilyneet ulkomaista alkuperää olevat vanhat lajikkeet ovat maatiaislajikkeiden ohella osa suomalaista kasviperintöä. (Heinonen ym. 2014, Pihlman ym. 2018)

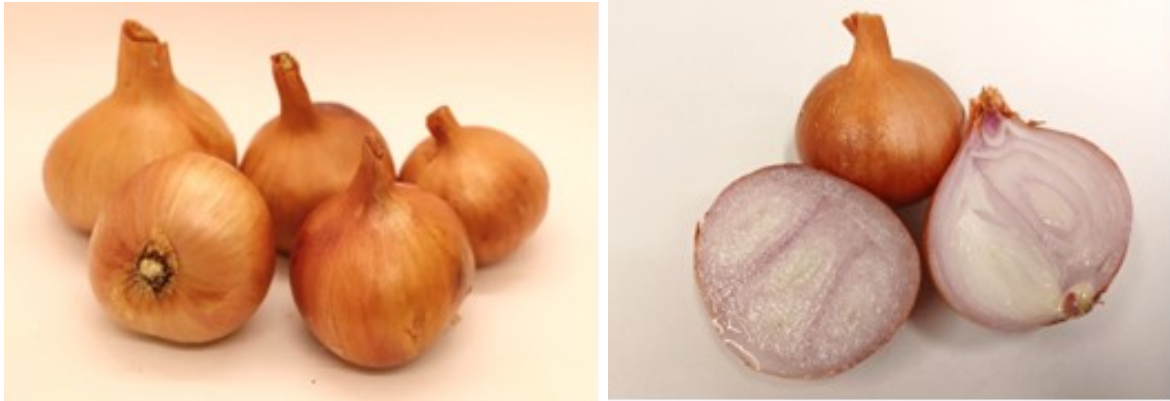
Maatalouden alan viljelykasvilajien sisäisen geneettisen monimuotoisuuden suojelussa on tunnistettu tärkeäksi ravinto- ja rehukasvit ruokaturvan varmistamiseksi. Kansalliset kasvigeenivaraohjelmat voivat määritellä biodiversiteetin suojelun alaa kansallisia tarpeita palvelemaan ja laventaa suojelua myös muihin viljelykasveihin ravinto- ja rehukasvien lisäksi. Suomessa kansalliseen kasvigeenivarojen keskuskokoelmaan tallennetaan pitkäaikaissäilytykseen myös viherrakentamisessa käytettäviä lajeja eli koristepuita ja -pensaita, perennoja ja sipulikukkia (Pehu ym. 2018).

3.1. Ryvässipulit geenipankissa

Suomen kansallinen kasvigeenivaraohjelma ylläpitää kasvullisesti lisättävien puutarhakasvien kansallista geenipankkia, joka sisältää pitkäaikaissäilytykseen valittuja kasvikantoja hedelmä- ja marjakasveista, vihanneksista, yrteistä ja rohdoksista sekä viherrakentamisen kasveista. Kenttäkokoelmat sijaitsevat Luken Piikkiön ja Jokioisten toimipaikoilla sekä Ammattiopisto Livian Kaarinan ja Kainuun ammattiopiston Kajaanin toimipaikoissa. Säilymistä varmistetaan kryosäilytyksellä nestetyyppitankeissa, jotka sijaitsevat Luken Haapastensyrjän ja Jokioisten toimipaikoilla. (Kiviharju & Pönkkö 2024)

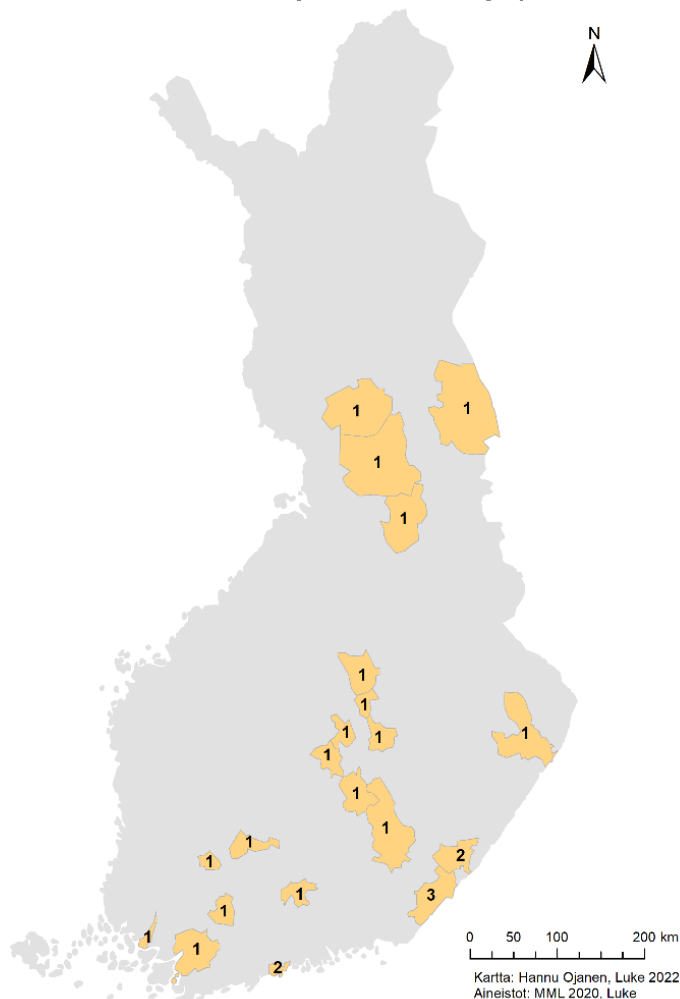
Pitkäaikaissäilytykseen on valittu geneettisesti ja alueellisesti monimuotoista kasviainesta, joka on hyvin sopeutunut suomalaisiin kasvuoloihin. Valintaperusteina huomioidaan erityiset ominaisuudet, merkittävyys viljelylle ja kulttuurihistorialliset arvot. Kokoelmat perustuvat tutkimuksissa ja kasvinjalostuksessa kerättyihin ja vuosien varrella erityisen arvokkaiksi arvioituihin aineistoihin. Kokoelmasta puuttuvia vanhoja kasvikantoja on ajoittain etsintäkuulutettu, ja kansalaiset ovat ilmoittaneet muitakin kasvejaan arvioitavaksi ja mahdolliseen säilytykseen. (Kiviharju & Pönkkö 2024)

Ryvässipulista on hyväksytty geenipankkiin 32 kantaa (tilanne vuonna 2024). Näistä 14 on peräisin Kirsti Osaran vetämästä 1980-luvun hankkeesta, jonka päätyttyä osa aineistosta tuli säilytettäväksi Maatalouden tutkimuskeskukseen Lapin tutkimuslaitokselle Rovaniemen Apukaan 1990-luvulla. Kantoja otettiin säilytykseen myös Piikkiön toimipaikalle. Rovaniemen kokoelma siirtyi Sotkamon toimipaikalle 2010-luvun alussa ja vuodesta 2020 alkaen pelkästään Luonnonvarakeskuksen Piikkiön toimipaikalle. Osaran laajasta aineistosta monet kannat karstiutuivat jo hankkeen aikana ja myös kokoelman muutoissa. Ruokolahden kannasta on toistaiseksi säilytetty myös Suomen siemenperunakeskuksessa viruspuhdistettu kanta (Ruokolahti SPK859661). Myöhemmin geenipankkiin on otettu vuoden 2012 ryvässipulikuulutuksessa löytyneitä kokoelmasta puuttuneita kantoja ja sen jälkeen yksittäisiä arvokkaiksi katsottuja kantoja (Suojala-Ahlfors ym. 2022).

Kuva 9. Pudasjärven Sonkajärveltä (Kyngäs) 1980-luvulla saatu kanta (Pudasjärvi HY 35A), jonka kuori on ruskeasävyinen ja mallossa on violetteja raitoja. Sipuli on muodoltaan pyöreä. Kuvat: Maarit Heinonen, 19.9.2022.

Kansalliseen ryvæssipulien geenipankkiin talletettujen suomalaisten näytteiden keräyspaikat

Kuva 10. Helsingin Luken geenivarakokoelmassa olevien suomalaisten ryvæssipulien keräyspaikat. Numero osoittaa paikkakunnalta peräisin olevien kantojen lukumäärän. Kartta: Hannu Ojanen, Luke. Lähde: Suojala-Ahlfors ym. 2022.

Ryvässipuleita ylläpidetään Luonnonvarakeskuksen Piikkiön toimipaikassa sijaitsevassa puutarhakasvien geenipankissa viljelemällä niitä vuosittain pellossa aidatulla alueella. Ne istutetaan vuosittain uuteen paikkaan ja eri kannat kasvavat rinnakkain riveissä selvästi toisistaan erotettuna ja merkkipaalulla merkittynä. Istukkaiden istutusetäisyys on 20 cm ja riviväli vähintään 30 cm. Istutus tapahtuu toukokuun puolivälin tienoilla. Ennen istutusta istukkaille tehdään kukinnan estämiseksi vähintään kuuden viikon lämpökäsittely 25–28 asteessa. Vuorokautta ennen tehdään lämpökäsittely 40 asteessa naattihomeen estämiseksi. Peltopalstan valinnassa suositaan hieuvää hietamaata, jossa ryvässipulit kokemuksen mukaan viihtyvät parhaiten. Kustakin ryvässipulikannasta istutetaan 40–50 sipulia varmistaen näin riittävän määrän istukkaita seuraavaan kasvukauteen.

Kasvukauden aikana ryvässipuleita lannoitetaan samaan tapaan kuin kepasipulia, mutta alemmalla nitraattityypimäärällä. Kasvusto kastellaan tarvittaessa. Rikkakasveja torjutaan kitkien, haraten ja torjunta-aineilla. Tuholaisten ja tautien tarkkailua tehdään säännöllisesti ja niitä torjutaan tarpeen mukaan kepasipulille hyväksytyin menetelmin ja valmistein.

Ryvässipulit korjataan, kun naatit ovat pääosin kaatuneet. Ajallisesti korjuu ajoittuu elokuun puolivälin tienoille. Sipulit nostetaan naatteineen ilmaviin verkkolaatikoihin ohueksi kerrokseksi. Kannan koodi merkitään verkkolaatikoihin kantojen sekoittumisen estämiseksi. Sipulit kuivataan huolellisesti 20–25 asteen lämpötilassa hyvässä ilmankierrossa, kunnes sipulien kaula on kuiva. Kuivauksen jälkeen sipulit puhdistetaan poistaen kuivat naatit ja irtokuoret sekä irrotetaan tarvittaessa vielä ryppäessä kiinni olevat sivusipulit. Sipulit säkitetään verkkosäkkeihin, joihin merkitään kannan koodi. Sipulisäkit säilytetään kylmävarastossa nollassa asteessa huolehtien riittävästä ilmankierrosta ja seuraten varasto-olosuhteita syyskuusta maaliskuuhun.

Kuva 11. Luonnonvarakeskuksen Piikkiön toimipaikan ryvässipulien geenipankissa sipulikannat kasvavat riveissä. Kuvassa on kaksi säilytyskokoelmaan kuuluvaa 1980-luvun Kirsi Osaran ryvässipulihankkeessa Lappeenrannasta kerättyä näytettä (Lappeenranta HY 88B, Lappeenranta HY 89B). Kuva on otettu kesäkuun lopussa 2022. Kuva: Maarit Heinonen.

3.2. Ryvässipulit varmuuskokoelmissa

Luonnonvarakeskuksen ulkopuolella sijaitsevien Alkuperäiskasvien varmuuskokoelmien tarkoituksena on varmistaa kansallisesti arvokkaiksi arvioitujen pohjoiisiin ilmasto-olosuhteisiin sopeutuneiden, kasvullisesti lisättävien maa- ja puutarhatalouden geenivarakasvien, etenkin maatais- ja paikalliskantojen sekä vanhojen uhanalaistuvien lajikkeiden, turvallista säilytystä ja ylläpitoa. Rahoitus verkoston rakentamiselle ja koordinoinnille sekä verkostosäilytykselle tulee Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmasta erityisestä geenipankkitoimenpiteestä. (Heinonen 2024)

Hyväksytyn toimenpidesuunnitelman mukaisesti kansallinen kasvigeenivaraohjelma on antanut harkiten ylläpitoa ulkopuolisille tahoille ja korvaa heille aiheutuvia kustannuksia solmitun sopimuksen mukaisesti. Kasvigeenivaraohjelmaa toimeenpaneva asiantuntijaryhmä valitsee varmuuskokoelmiin sisällytettävät kasvilajit ja -kannat. Niihin voi sisältyä puutarhakasvien lajeja hedelmistä, marjoista, vihanneksista, yrteistä ja rohdoksista sekä viherrakentamisen kasveja, joiden lajit ja niiden lajikkeet tai kannat on valittu pitkäaikaissäilytykseen puutarhakasvien geenipankkiin. (Heinonen 2024)

Säilyttäjäehdokkaiden kanssa käytävissä keskusteluissa valikoituvat säilyttäjäkohteelle sopivat kasvilajit ja valittavat kasvukannat ja määrä. Valinnassa huomioidaan kohteen luonne, maantieteellinen sijainti, mahdollisuus sitoutua pitkäjänteiseen ja huolellisuutta vaativaan kasvien hoitamiseen, käytettävissä oleva maa-ala sekä talvivarastot niitä tarvitseville lajeille, kuten ryvässipuli ja daalia. Lisäksi on tärkeää, että varmuuskokoelma ja siihen kuuluvat kasvit sopivat säilyttäjän toimintaan, kuten opetukseen tai matkailuun. Kasveja valittaessa ja niiden kasvupaikkaa suunniteltaessa huomioidaan, etteivät ne riko kohteen puutarhan kokonaisuutta eivätkä uhkaa jo siellä olevaa kasvillisuutta. Tämä on erityisen tärkeää kohteissa, jotka ovat historiallisia puistoja tai puutarhoja. (Heinonen 2024)

Ryvässipuleita on kahdessa varmuuskokoelmassa, toinen on Varsinais-Suomessa Turussa ja toinen Lapissa Tervolassa. Nämä kohteet valikoituivat varmuussäilyttäjiksi maantieteellisen sijainnin, käytössä olevan viljelyosaamisen ja istukkaiden talvisäilytysmahdollisuuksien sekä kiinnostuksesta ryvässipuliin kasvina.

Turun kansallisen kaupunkipuiston alueella sijaitsevassa Turun kaupungin museokeskukseen kuuluva Kuralan Kylämäki on elävän historian kylä, jossa eläydytään 1950-luvun varsinaissuomalaisen maatilan askareisiin. Kylämaässä hoidetaan pihojen alkuperäisiä vanhoja koriste- ja hyötykasveja sekä sinne koottuja seudun perinneperennoja. Hyötykasvien näytemaalla kasvaa aikakauden keittiökasveja. Vuonna 2019 perustettu ryvässipulin, piparjuuren ja raparperin perinnevihannesten varmuuskokoelma täydentää Kuralan Kylämaen elävän kasviperinnön valikoimaa. (Heinonen 2024) Syksyllä 2023 varmuuskokoelmaa täydennettiin sipulikukkien kokoelmalla.

Ryvässipulien varmuussäilyttäminen sopii Kylämaen perinnekasvien rinnalle, sillä ryvässipuli oli 1950-luvulle asti tärkein sipuli kotien kasvimailla ja ammattiviljelyssä. Kylämaässä varmuussäilytetään seitsemää puutarhakasvien geenipankkiin valittua kantaa. Näistä kahdella on pitkä viljelyhistoria Varsinais-Suomessa. Toista on viljelty vuosikymmenien ajan Turun Kupittaan siirtolapuutarhassa ja sitä ennen Laitilassa 1940-luvulla. Salosta talteen otettua ryvässipulia on viljelty samassa suvussa ainakin sadan vuoden ajan 1900-luvun alkupuolelta saakka. Nykyinen kotitarveviljelijä on saanut ryvässipulin istukkaita isoäidiltään, joka kasvatti niitä Kanta-Hämeessä Ypäjän kunnan Kartanonkylässä. (Heinonen 2024) Näiden lisäksi

varmuuskokoelmassa ovat kangasniemeläinen, alun perin Ylämaalta peräisin olevaa lappeenrantalaistunut kanta, ruokolahtelainen kanta, jo 1900-luvun alussa viljelty voimakasmakuinen vesilahtelainen kanta ja helsinkiläinen kanta. Näistä Kirsti Osaran 1980-luvun ryvässipulikeräyksestä peräisin olevia ovat helsinkiläinen, ruokolahtelainen ja ylämaalainen.

Kuralan Kylämäen museopuutarhuri Aaja Peura (Peura 25.4.2025) hoitaa ryvässipuleita vuoden 1933 Suuri puutarhantietokirjan (Ignatius 1933) ohjeita ja varmuuskokoelman yleisohjeita (Juhanoja ym. 2020) soveltaen. Sipulit lämpökäsitellään ennen istutusta, ja samalla tarkastetaan, että jokainen istutettava sipuli on terve ja edelleen kova. Lannoitus tehdään jo syysmuokkauksen yhteydessä, samoin maan tuhkaaminen. Tuhkaa lisätään koko kasvukauden, koska se auttaa jonkin verran sipulikärpäsiin. Sipulit istutetaan maahan hyvin muokattuihin noin 10–15 cm korkeisiin kohopenkkeihin, kun ei enää ole routaa. Varsien kuihtuminen on merkinä sipulien tuleentumisesta. Tämän tapahduttua kasvit nyhdetään maasta ja jätetään yhdestä neljään päiväksi maalle kuivumaan, ja sen jälkeen kahdesta kolmeen päiväksi katettuun, ilmavaan tilaan kuivumaan. Kuivuttuaan irrotetaan kuihtuneet juuret ja lehdet, ja pehmeästi puhdistetaan mahdolliset mullanjämmät. Sipulit säilytetään talven yli huoneen lämmössä valolta suojattuna paperipusseissa.

Kuva 12. Kuralan Kylämäen ryvässipulien osavarmuuskokoelmassa kasvaa seitsemän geneettisesti erilaista ryvässipulikantaa. Viikkoa ennen juhannusta 2024 otetussa kuvassa on vuonna 1934 perustetulta Kupittaan siirtolapuutarhasta peräisin ja siellä vuosikymmenien ajan viljelty Kupittaan ryvässipulikanta. Kangasniemen kanta edustaa eteläsavolaista ryvässipuliperinnettä. Kuva: Maarit Heinonen.

Pohjoisten puutarhakasvien varmuuskokoelmaa on vuodesta 2020 ylläpidetty Suomen pohjoisimmassa maatalous- ja puutarha-alan toisen asteen oppilaitoksessa Ammattiopisto Lapin Maaseutuyrittäjyyden osaamiskeskuksessa Louella Tervolan kunnassa, joka sijaitsee Lapin maakunnan lounaisosassa. Varmuuskokoelma käsittää 44 kasvikantaa eri lajeista, jotka

ovat erityisen kestäviksi osoittautuneita Lapin alueella. Kokoelmaan kuuluu ryvässipulien lisäksi pensasruusuja, syreenejä, erilaisia angervoja, pajuja, heisiä, purppuraomenapuu ja pensashanikki. (Heinonen 2024) Varmuuskokoelma täydentyy Lapissa luonnonvaraisina kasvilla pohjanpunaherukoiden kannoilla, joita on Louella 11 kantaa.

Louen aineisto pohjaa Arboretum Apukan arvokkaimpiin kasveihin. Rovaniemellä, noin seitsemän kilometriä napapiiriltä pohjoiseen, Olkka- ja Apukkajärvien välissä, osana Olkkajärven virkistysaluetta sijainnut pensas- ja puulajipuisto perustettiin vuonna 2009 juhlistamaan arktisen alueen kasvutuotantoa tutkineen Apukan tutkimusaseman 70-vuotista toimintaa. Se oli lakkauttamisvuoteen 2012 asti Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen pohjoisin toimipiste. Arboretum Apukan tehtävänä oli esitellä Pohjois-Suomessa menestyviä luonnonkasveja, viljelyssä olevia koristekasvilajeja ja -lajikkeita sekä niiden alkuperiä. Kaikkiaan kasveja oli yli 1400. (Heinonen 2024). Vuoteen 2012 asti Rovaniemen Apukassa oli kansallinen ryvässipulien säilytyskokoelma Piikkiön puutarhatutkimuksen toimipaikan lisäksi.

Varmuuskokoelman kasvukannat ryvässipuleja ja pohjanpunaherukoita lukuun ottamatta on istutettu osaksi arktista hoitavaa ja kuntouttavaa puutarhaa. Puutarha toimii arvokkaiden kasvien kokoelmana ja luontolähtöisissä kuntoutumis- ja kotoutumispalveluissa, mutta myös opetuksessa ja tutkimuksessa sekä vierailukohteena. Puutarhan on suunnitellut Luonnonvarakeskuksen tutkija Marja Uusitalo, joka toimii Apukan tutkimusaseman asiakaspäällikkönä. Louen hoitava puutarha avattiin yleisölle vuonna 2023. (Heinonen 2024)

Louella istukassipulit istutetaan avomaalle kevään säätilojen mukaan joko kesäkuun ensimmäisellä tai toisella viikolla aiemmin keväällä kunnostettuun maahan. Maa ajetaan jyrsimellä kuohkeaksi, lannoitetaan ja siihen muotoillaan viljelypenkit lapiolla ja haravalla. Ennen istutusta istukkaita pidetään hieman normaalia korkeammassa huonelämpötilassa, 23 tai 24 lämpöasteessa reilun viikon verran.

Sipuliniistukaille ei ole asetettu kokovaatimusta, mutta niiden pitää olla silmämääräisesti havainnoituna terveitä. Huonokuntoiset sipuliniistukkaat jätetään istuttamatta ja ne lajitellaan pois viimeistään istutustöiden aloituksessa. Viljelypenkkien katteena käytetään biokalvoa tai mansikkamuovia, jotka levitetään käsityönä. Sipulit istutetaan kalvokatteeseen peltipurkeilla tehtyihin pyöreisiin reikiin. Sipulien kukkimista pellolla ei ole merkittävästi ollut.

Viljelyalue on aidattu verkkoaidalla. Kasvuharsoa käytetään noin viikon verran istutuksen jälkeen, jotta linnut eivät nostelisi sipuleita irti ennen niiden juurtumista. Muista luonnoneläimistä ei ole ollut haittaa. Tarvittaessa sipulimaata kastellaan kesäkuussa ja viljelypenkkien rivivälit pidetään matalakasvuisina ruohonleikkurilla. Kasvukauden hoidon ongelmana on heinäkuu, jolloin pääosa Louen henkilöstöstä pitää kesälomansa. Rikkakasvitilanne on yleensä paha kalvokatteista huolimatta.

Sadonkorjuu ajoittuu syyskuun viimeisille viikoille. Sipulit nostetaan naatteineen verkkopohjalaatikoihin ja tuodaan kuivumaan aluksi huonelämpötilaan. Ryppäiden hajottamisen jälkeen sipulit viedään naatteineen kuivumaan oppilaitoksen pannuhuoneeseen. Kun sipuleiden naatit ja kaulat ovat kuivuneet, naatit pyöritetään niistä irti siten, että sipulien kaulat umpeutuvat. Kuivaamisen jälkeen sipulit lajitellaan talvisäilytykseen jokainen kanta omaan laatikkonsa, joihin merkitään sipulikantojen nimet. Sipuliniistukkaat säilytetään kylmiölämpötilassa ilmavissa säilytyslaatikossa ja niiden kuntoa seurataan talven aikana ja tarvittaessa lajitellaan huonokuntoisia pois. Muutamana alkuvuotena sipuliniistukkaita talvisäilytettiin korkeahkossa

huonelämpötilassa, mutta tuolloin haihdutustappiot olivat sen verran suuret, että talvisäilytyspaikaksi vaihdettiin kylmiö.

Sipulikantojen ominaisuuksissa on runsaasti vaihtelua. Parhaiten Louella ovat menestyneet sipulikannat Kuusamo 01 ja Pudasjärven Sonkajärveltä 1980-luvun ryvässipulihankkeessa löydetty Pudasjärvi HY 35 A. Yksi sipulikanta (Tervo) ei ole menestynyt varmuuskokoelmassa. Varmuuskokoelmaan kuuluvat myös Sipuliosuuskunta Ärmätillä viljelyssä ollut Ärmätti 2 kanta, 1980-luvulla Pielaveden Vaaraslahdelta kerätty kanta (Pielavesi HY 67 A) sekä ryvässipulit Enosta ja Ranualta. Ryvässipulien varmuuskokoelmasta ja siihen liittyvästä viljelytoiminnasta kerrotaan oppilaitoksessa vieraileville ryhmille. Useimmiten kysytään sitä, mistä sipulnistukkaita pystyisi hankkimaan.

Kuva 13. Ammattiopisto Lappian Louen varmuuskokoelman ryvässipulit kuivumassa huoneenlämmössä sadonkorjuun jälkeen 17.9.2025. Kussakin laatikossa on kannan koodi. Varmuuskokoelman hoidosta ja Louen puutarhaopetuksesta vastaava opettaja Osmo Häkkinen (vasemalla) ja Luonnonvarakeskuksen tutkimusmestari Pirkko Nykänen tarkastelevat ryvässipulien kuntoa. Kuva: Maarit Heinonen.

4. Tiedonkeruun menetelmät ja vaiheet

Peräpohjolan sipulit –hanketta suunniteltaessa tiedostettiin, että Tervolan ja sen lähialueiden ryvässipulikantojen ja niiden viljelytiedon keruulle on akuutti tarve. Ryvässipulikantoja tiedettiin olevan alueella vielä jäljellä, mutta tiedettiin myös, että osa niistä on jo kadonnut ja osittain katoamassa. Useat ryvässipulia viljelevät ja niiden historian tuntevat ihmiset ovat jo iäkkäitä. Luonnonvarakeskuksen viimeisin kymmenen vuotta sitten tekemä ryvässipulien kartointus ei onnistunut tavoittamaan Tervolan seuduilla olevia kotitarveviljelijöitä, joten ei ollut kysytystä ryvässipuliviljelystä eikä siitä millaisia ryvässipulikantoja alueella yhä viljellään.

Alueella useiden sukupolvien ajan asuneet ovat kehittäneet ryvässipulin viljelymenetelmiä ja -kulttuuria. Siihen liittyy niin istukkaiden käsittely, korjuu- ja kuivaustavat kuin talvisäilytyksen keinotkin. Tätä perinteistä viljelyosaamista ei ollut aiemmin koottu talteen, eikä ollut käsitystä siitä, miten vanhoja viljelymenetelmiä yhä sovelletaan ja miten esimerkiksi istukkaiden talvisäilytys on vuosikymmenten aikana muuttunut.

Peräpohjolan ryvässipulien löytämiseksi toteutettiin kasvikuulutus, jonka avulla saatiin yhteyksiä ryvässipulia viljeleviin ihmisiin. Haastateltavien piiri laajeni, kun haastattelujen yhteydessä tuli esille uusia viljelijöitä haastateltavien suvuista ja tuttavapiiristä.

4.1. Ryvässipulien kasvikuulutus ja viljelytietojen kokoaminen

Tässä julkaisussa esiteltujen Peräpohjolan seudun kotitarveviljelystä olevien ryvässipulien tietojen lähteenä on viljelijöiden antamat tiedot. Kasviperinnön tiedonkeruu toteutettiin pääosin kotipuutarhassa paikan päällä tehdyissä haastatteluissa ja osa puhelinhaastatteluina. Viljelijöitä tavoitettiin kohdennetulla kasvikuulutuksella.

Kasviperintö tarkoittaa yhteisölle merkityksellisiä kasveja niihin liittyvine tietoineen, taitoineen ja muistoineen. Ne ovat kasveja, joilla on tärkeäksi koettuja kiinnekohtia menneeseen ja joiden halutaan säilyvän myös tulevaisuuden perintönä. (Pihlman ym. 2017)

Aiemmissa viljelykasvien vanhojen kantojen tiedonkeruun hankkeissa (mm. Heinonen ym. 2014, Heinonen 2017, Heinonen ym. 2023, Pihlman ym. 2017) on kehitetty ja sovellettu menetelmiä kasviperinnön muodostumisen ymmärtämiseen sekä sen tarkasteluun kulttuuriperinnön osa-alueena. Kulttuuriperinnön tapaan kasviperintö määritty monien käytännön toimintojen ja toimijoiden kautta kasvin ja ihmisten vuorovaikutuksessa, niin kasvin kasvattajan kuin sen muistelijan toiminnoissa. Samoin kuin kulttuuriperintöön myös kasviperintöön kuuluu usein jokin uhka tai epävarmuus, jonka hallitsemiseksi halutaan ryhtyä toimiin. Perinnön suojele voi käynnistyä ja säilyä, kun se on koettu omalle yhteisölle arvokkaaksi tai kiinnostavaksi. Jokainen voi tunnistaa perintöjä omista arvoistaan käsin.

Keskeinen lähtöedellytys kasviperinnön muodostumiselle on se, että kasvit tai paikka kasveineen tulevat niin merkityksellisiksi ihmisten arjessa, että kasveja halutaan kasvattaa ja viljellä vuosikymmenestä toiseen ja että kannetaan huolta niiden elossa säilymisestä kasvattajan kuoleman jälkeen. Olennaista on tunnistaa ne merkitykset, joita kasvattajalle luo kasvin kytkös omaan tai toiseen sukuun tai henkilöön tai johonkin paikkaan. Kiinnostavaa on myös se, kuinka kasveihin liittyvät kertomukset, tavat ja toiminnot muotoutuvat eri toimijoiden verkostoissa. Myös kasvin tietyt ominaisuudet voivat olla merkittävässä roolissa kasviperinnön muotoutumisessa. (Pihlman ym. 2017)

Kasvikuulutuksella etsitään olemassa olevia vanhoja kasveja ja niiden tietoja. Koska monet ennen yleisesti Suomessa viljelyksessä olleet maatiaiskannat ja vanhat lajikkeet ovat nykyisin harvinaisia, niiden löytämiseksi on kehitetty kuulutusmenetelmiä. Kuulutusmenetelmä on tavallinen tapa kerätä näytteitä säilytyskokoelmiin Suomessa ja esimerkiksi Pohjoismaissa. Kuuluttamalla yritetään tavoittaa niitä ihmisiä, jotka tietävät kuulutetun kasvilajin tai -lajikkeen kasvupaikan. Kasvi voi kasvaa heidän omassa puutarhassaan tai he ovat nähneet kyseisen kasvin tuttavallaan. Kuulutus tuo lisätietoa kyseisen kasvilajin tai -lajikkeen käytöstä, ominaisuuksista, hoidosta ja menestymisestä. (Heinonen ym. 2014)

Myös koulut, yksityiset ihmiset, paikallismuseot tai puutarhayhdistykset voivat innostua keräämään kasveja ja niiden viljelyhistoriaa omaksi näytemaaksi tai kukkapenkiksi. Esimerkiksi varsinaissuomalainen Yläneen kotiseutumuseo on kerännyt Korvan kasvitarhaan nimenomaan yläneläisiä koriste- ja hyötykasveja. (Heinonen ym. 2014)

Perinnekasvien etsiminen kuuluttamalla on monivaiheinen prosessi, joka alkaa keräysidean muotoilulla. Ensin määritellään kasvien etsimisen tavoite: kerätäänkö kasvinäytteitä ja tietoa tietystä kasvilajista vai tarkemmin tiedetyistä lajikkeista tai kannoista ja mihin tarkoitukseen näitä käytetään. Olennaista on määrittää keräysalue, onko se valtakunnallinen vai tiettyyn alueeseen, puutarhaan tai ihmisiin liittyvä. Kerättäville kasveille on määriteltävä kriteeristö. (Heinonen ym. 2014) Perinnekasveilla se on luonnollisesti ajallinen viljelyhistoria. Kansallisen kasvigeenivaraohjelman tarpeisiin tehdyissä kasvikuulutuksissa (mm. Heinonen 2012, Heinonen ym. 2014, Heinonen ym. 2023) on määritetty, että kasvin tiedetään kasvaneen Suomessa ainakin 50 vuoden ajan, usein tätä pidempään, kuten 70 vuotta tai vuosisadan verran. Tämän määrittelyn edellytyksenä on, että kasvin iästä löytyy luotettavaa tietoa arkistoista, julkaistuista teksteistä, valokuvista ja kasvin viljelyhistoriaa tuntevilta ja muistavilta henkilöiltä. Muita kriteerejä ovat kasvin tunnistaminen ja kasvin paikallinen merkittävyys. Kun kasvikuulutuksen kohde ja alue on valittu, laaditaan kasvikuulutusilmoitus, jossa kerrotaan mitä etsitään ja mihin tarkoitukseen sekä kerrotaan miten tietoja voi ilmoittaa. Kuulutus julkistetaan tiedotusvälineissä, kuten mediatiedotteena tai ilmoituksena ja sosiaalisissa medioissa sekä lähetetään sähköpostilla tai muilla kanavilla alueen keskeisille verkostoille, yhdistyksille ja muille toimijoille.

Ryvässipuli on tunnistettu suomalaiseksi kasviperinnöksi aiemmissa hankkeissa. Heti hankkeen alkaessa kesäkuun alussa 2024 laadittiin kasvikuulutus Peräpohjolan ryvässipuleiden etsimiseksi (Liite). Se suunnattiin lähinnä Lapin maakunnan eteläisen ja lounaisen osan viljelijöille. Kuulutustiedote lähetettiin kesäkuun alussa kaikille medioille ja sen lisäksi se julkaistiin alueen kuntien Facebook-puskaradioissa. Tietoa alueen ryvässipulien etsinnästä saatiin levitettyä median kautta, kun kuulutustiedotteen julkaisivat Lapin Kansa ja Tervolalainen-lehti sekä Yle, joka teki aiheesta myös oman juttukokonaisuuden. Viljelijöitä pyydettiin ottamaan yhteyttä hankkeeseen. Hanketta esiteltiin ja kasvikuulutusta jaettiin etenkin Tervolan alueen erilaisissa tapahtumissa: Tervolan Paakkolassa Luonnonlaidunpäivänä 15.6. 2024, Maaseudulta Käsien -messuilla Tervolassa 24.-25.8.2024 ja Lappia Living Labs-kumppanuuskahveilla Ammattiopisto Lappian Louen toimipaikassa Tervolassa 30.9.2024.

Perinnekasveihin liittyy muistoja, tarinoita, käyttötapoja ja merkityksiä. Tämä tieto on usein muistitietoa ja siksi tietoa kasvien viljelyhistoriasta saadaan haastatteleamalla henkilöä, joka tietää kasvista. Näitä henkilöitä voi olla useampia ja usein se on kasvin omistaja, mutta se voi olla myös puutarhan tai maatilalan aikaisempi käyttäjä, asukas, työntekijä tai naapuri. Vanhasta kasvista kirjataan tietoja sen historiasta. Kaikenlaiset muistot ja tiedot kasviin liittyen ovat kiinnostavia ja tärkeitä. Kuka on kasvin puutarhaan tai maatilalle hankkinut, mistä se on tuotu tai hankittu, milloin se on tuotu tai hankittu, kuka sen on kylvänyt tai istuttanut, millaisia aikaisempia vaiheita ja kasvupaikkoja kasvilla on ollut. Tärkeitä ovat myös kasvin viljelyyn ja

hoitamiseen sekä käyttöön liittyvät tiedot ja muistot. Kasvilla voi olla myös erilaisia kutsumanimiä. Kasvin kasvupaikan historia voi myös valaista kasvin historiaa. (Heinonen ym. 2014)

Koska lähtöoletuksena oli, että Tervolan ja lähiseudun alueella on rajallinen määrä ryvæssipulin viljelijöitä, päätettiin toteuttaa kasviperintötiedon keruu haastatteluin. Lisäksi haastatteluissa päästää tavoittamaan yksityiskohtaisempaa tietoa kuin kyselyillä. Peräpohjolan ryvæssipulin viljelijöiden haastatteluissa koottiin tietoa ryvæssipulin alkuperästä, sen varhaisimmista tiedetyistä vaiheista ja henkilöistä sekä paikoista ja aikakaudesta sekä kasvin myöhäisemmistä vaiheista, henkilöistä ja paikkakunnista. Tietoja koottiin myös ryvæssipulin viljelyn menetelmistä, sen ominaisuuksista, sadon käytöstä ja istukkaiden antamisesta eteenpäin sekä kasviin liittyvistä muistoista. Haastateltava sai itse määrittää, millaisista muistoista halusi kertoa. Haastateltava sai myös määritellä, mitä henkilöihin liittyvää tietoa voidaan julkaista.

Haastattelukysymykset ryvæssipulin viljelijälle

Ryvæssipulin viljelyhistoria:

- Kuinka kauan olette kasvattanut ryvæssipulia?
- Keneltä ryvæssipuli on saatu? Miten se on saatu? Milloin se on saatu? Mistä päin Suomea se on saatu?
- Minkälaisia saatesanoja tai viljelyohjeita sipulin antaja aikanaan antoi? Mitä tiedätte kasvin historiasta? Kuinka kauan sipuli oli ollut edellisellä viljelijällä, ja mistä hän sen mahdollisesti oli saanut?
- Miksi tai millä perusteella olette halunnut hankkia tämän ryvæssipulin?
- Kenelle kasvia jaettu eteenpäin, miksi, millaisia ohjeita tai saatesanoja olette antanut?
- Mikä tekee sipulista kiinnostavan, tärkeän? Miksi sitä viljellään?
- Millaisia muistoja sipuliin liittyy?

Ryvæssipulin ulkomuoto, viljelyominaisuudet, viljelymenetelmät

- Miltä ryvæssipuli näyttää? Miten se jakautuu? Mikä värinen on kuori? Millainen on sipulin muoto? Mikä kokoisia sivusipuleita se tekee? Miten ryvæssipulikanta eroa muista ryvæssipuleista ja tavanomaisesta kepasipulista?
- Millainen viljeltävä ryvæssipuli on? Onko se satoisa? Miten paljon se jakautuu sivusipuleiksi? Kukkiiko se herkästi? Millainen taudinkestävyys ja varastonkestävyys sillä on?
- Miten viljelette ryvæssipulia? Miten valitsette istukkaa ja miten niitä käsitellään? Mikä on tyyppillinen istutusajankohta ja millaiseen paikkaan istutetaan? Mitä työvälineitä käytätte? Mitä lannoitus- tai torjunta-aineita käytätte? Kuinka hoidatte ryvæssipuliviljelmää kasvukaudella? Milloin sadonkorjuu tapahtuu? Kuinka ja missä sipulia säilytetään talven yli?

Ryvæssipulin sadon käyttö

- Kuinka käytätte ryvæssipulin satoa? Millaisiin ruokiin sitä käytetään?
- Myyttekö satoa tai istukkaita? Oletteko joskus myynyt? Minne niitä on myyty ja millaisia määriä? Millaisissa myyntipakkauksissa niitä on myyty vai irtomyyntinä? Miten niitä on markkinoitu? Onko niitä markkinoitu erityisellä nimellä?
- Oletteko antanut, vaihtanut satoa ja istukkaita? Kenelle niitä on annettu?

Yleistä ryvæssipuleista:

- Mikä saa teidät viljelemään vuodesta toiseen ryvæssipulia? Mikä ryvæssipuleissa kiinnostaa, viehättää?
- Minkälaisia muistoja liittyy ryvæssipuleihin ja niiden viljelyyn ja sadon käyttöön?
- Millaisia muita ryvæssipuleja tiedätte alueella viljeltävän?

Paikan päällä tehdyt haastattelut taltioitiin äänittämällä Zoom H1n-tallentimella ja haastatteluista kirjoitettiin lyhyet muistiinpanot keskeisistä teemoista. Tallenteista tuotettiin raakateksti käyttämällä Microsoft Word-tekstinkäsittelyohjelman litterointitoimintoa ja nämä tekstit kirjoitettiin puhtaaksi. Litteroituja haastatteluja oli yhteensä 301 tekstisivua ja tallenteita yhteensä 1528 minuuttia. Tämän lisäksi kolme haastattelua tallennettiin pelkästään muistiinpanojen avulla.

Haastattelukoosteista muokattiin kasviesittelyiden tekstit. Haastattelukoosteet ovat Luonnonvarakeskuksen hallussa. Anne Tuomivaara teki kaikki haastattelut. Haastateltavia oli 26, joista 21 viljeli ryvæssipulia ja loput olivat viljelleet aiemmin, mutta sittemmin luopuneet viljelystä. Haastatteluaineiston tiedot ovat lähdeluettelossa. Peräpohjolan sipulit –hankkeen tiedonkeruu herätti kiinnostusta Tornionlaakson aluemuseolla ja ainutlaatuinen haastatteluaineisto halettiin saada museon arkistoihin ja tutkijoiden käyttöön. Tallenteiden sisältämä arvokas tieto ryvæssipulin viljelystä ja peräpohjalainen murre palvelevat tutkimustyötä monin tavoin. Kaikilta haastateltavilta kysyttiin erikseen lupa tietojen ja haastattelujen luovuttamisesta museolle ja lähes kaikilta lupa saatiin.

Kaikki ryvæssipulikannat valokuvattiin joko haastattelun yhteydessä tai myöhemmin sipulisa-tojen valmistuttua. Osassa kuvista on näin ollen kuvattuna edellisen vuoden sipuleita ja osassa tuoreita, saman kesän sadon sipuleita. Kuvattavaksi sipuleita saatiin vaihteleva määrä, vähimmillään vain kaksi sipulia kannasta. Näistä syistä kuva-aineisto ei ole yhtenäinen eikä kaikkien kantojen kasvustoista saatu kuvia. Myös haastateltavilta pyydettiin valokuvia ryvæssipuleistaan. Ryvæssipulit eivät ole olleet kovin usein kuvauskohteena ja saimmekin vain muutamia valokuvia viljelijöiltä. Jonkin verran valokuvia saatiin henkilöiltä, joita ei oltu haastateltu, mutta jotka olivat nähneet facebookissa pyynnön lähettää hankkeelle kuvia ryvæssipuleiden viljelystä ja käsittelystä.

Luonnonvarakeskuksen vanhojen pelto- ja puutarhakasvien Ilmoita kasvi -lomakkeen täytön yhteydessä kysyttiin sipulikannasta käytössä olevaa nimeä. Yleensä sipulia oli nimitetty talossa vain ryvæssipuliksi erotuksena esimerkiksi kelta- tai punasipulista. Kukaan vastaajista ei ollut aiemmin nimennyt kantaansa muulla nimellä, mutta viljelijä sai halutessaan nimetä lomakkeelle oman ryvæssipulikantansa erotukseksi muista. Useimmiten oman kannan nimeksi annettiin tilan nimi tai sen henkilön nimi, jolta ryvæssipulikanta oli alun perin saatu. Usein nimitetty henkilö oli oma äiti ja tilan nimi oman syntymäkodin nimi. Kantanimen lisäksi luotiin jokaiselle viljelijän ryvæssipulille oma Luke-numerotunnus, joka tarvittiin myös geneettisen monimuotoisuusanalyysin vaiheissa yksilöimään sipulien varsinäytteet.

Tervolan 4H-yhdistyksen roolista ryvæssipulin istukkaiden välittäjänä oli saatu jo aiempaa tietoa, ja jotkut haastateltavat mainitsivat yhdistyksen välittäneen heidän istukkaitaan. Joillakin haastateltavilla oli muistissa myös omia tai lastensa kokemuksia maatalouskerhon toiminnasta ja ryvæssipulin viljelystä kerholaisena. Tämä herätti mielenkiinnon tutkia ryvæssipulin viljelyn laajuutta ja merkittävyyttä aikaisempina vuosikymmeninä. Yhdistyksen arkistoja löytyy yhdistyksen alkuvuosilta 1930-luvulta hyvin, mutta seuraavilta vuosikymmeniltä satunnaisesti. Arkistoja säilytetään Tervolan kunnantalolla. Ennen arkistoihin perehtymistä haastateltiin entistä, pitkäaikaista toiminnanjohtajaa Sirpa Vuokilaa, joka myös opasti löytämään arkistoista kaikkein keskeisimmät tiedot maatalouskerholaisten ryvæssipulin viljelytoiminnasta.

Tervolan 4H-yhdistyksen arkiston lisäksi hankkeessa käytiin läpi Luonnonvarakeskuksen Piikkiön puutarhatutkimuksen toimipaikan sähköistä arkistoa aiemmista ryvæssipulihankkeista.

Lapin maakuntamuseon kuva-arkistosta saatiin vanhoja mustavalkokuvia alueen kasvimaaviljelyksistä. Näiden aineistojen lisäksi ryvässipulin viljelyn historian lukuun (Luku 2) käytettiin ja täydennettiin *Ryvässipulia viljelyyn* -julkaisua (Suojala-Ahlfors ym. 2023) varten koottua vanhaa sanomalehtiaineistoa Kansalliskirjaston digitaalisista aineistoista.

4.2. Ryvässipulin ulkoiset ominaisuudet ja geneettinen monimuotoisuus

Peltojen ja puutarhojen kasvilajien monimuotoisuus tarkoittaa lajiin kuuluvien lajikkeiden ja kantojen keskinäistä eroavuutta toisistaan. Nämä eroavuudet näkyvät usein kasvin ulkomuodossa, josta voidaan tunnistaa yksityiskohtia ulkoisissa tuntomerkeissä. Viljelykasvilajien lajikkeille on laadittu kansainvälisiä lajikekuvausohjeita (UPOV) ominaispiirteiden erottamiseen.

Aiemmissa viljelykasvien vanhojen kantojen tiedonkeruun hankkeissa, kuten omenapuilla (Heinonen 2014, Heinonen & Bitz 2019) ja kotipelargoneilla (Heinonen ym. 2023), on sovellettu näitä jalostettujen lajikkeiden erottelun tarpeisiin rakennettuja kansainvälisiä lajikekuvausohjeita maataislajikkeiden ja vanhojen lajikkeiden tunnistamiseen ja keskinäisen eroavuuden ja samanlaisuuden selvittämiseen.

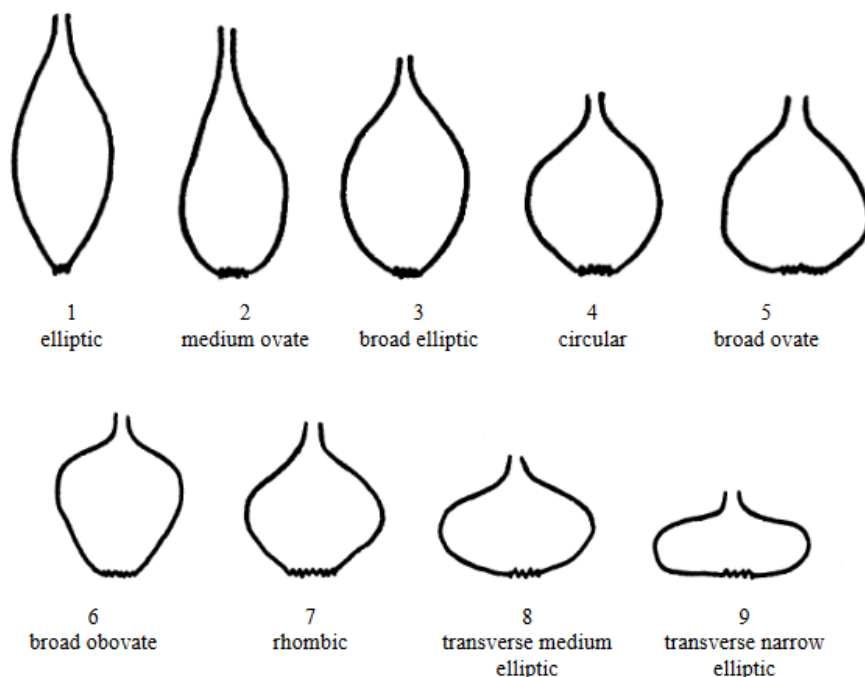
Sipuleille on laadittu myös kansainvälinen lajikekuvausohje (UPOV 2008). Se kattaa sipulilajeista kepasipulin, ryvässipulin ja salottisipulin ryhmät. Myös kansainvälinen kasvigeenivainstituutti IPGR on laatinut ohjeistuksia kantojen ominaisuuksien havainnoimiseksi (IPGR 2021). Havainnoitavia ominaisuuksia ovat kasvin yleisilme, kasvutapa, varret, sipulin jakautuminen ja tunnusmerkit. Lajikekuvauksen laadinta edellyttää pitkäaikaista havainnointia ja useita havainnoitavia yksilöitä. Peräpohjolan sipulit -hankkeen tehtäviin ei kuulunut tarkkojen lajikekuvausten laadinta, vaan hankkeessa hyödynnettiin lajikekuvausohjetta soveltuvien osin auttamaan keskeisten sipulin tuntomerkkien havainnoinnissa.

Ryvässipulin tutkimushankkeissa (mm. Suojala-Ahlfors ym. 2023) on lisäksi havaittu, että sivusipuleista jakautuvan ryvässipulin lajikekuvausohjeen mukaiset havainnot vaativat koeasetelman ja useamman vuoden havainnoinnin. Tuntomerkkien määrittelyyn tuo haastetta se, että ryppäässä kasvaa yleensä erikokoisia sipuleita ja niiden muoto voi vaihdella selvästi samassa ryppäässäkin. Ahtaasti ryppäässä kasvavat sipulit muotoutuvat joskus hyvinkin keskimääräisestä ryvässipulin ulkonäöstä poikkeavan muotoisiksi. Ne voivat olla esimerkiksi suippoja, litteitä tai munamaisia, vaikka valtaosa kannan sipuleista olisikin suhteellisen säännöllisen muotoisia. Eri kantojen ulkonäköä vertailtaessa ja tuntomerkkejä etsittäessä tarkastelun kohteeksi tulisikin ottaa sipulikannan tyypillisimmät edustajat.

Sipulien kokoon ja jakautumiseen vaikuttaa myös se, minkä kokoisia sipuleita on käytetty istukkaana. Isot istukassipulit tuottavat yleensä paljon pieniä sipuleita. Kukinnan esiintyminen ja tuleentumisen ajoittuminen vaihtelevat myös kantojen välillä ja niihin vaikuttavat myös kasvu- paikka ja kasvukauden olosuhteet. On havaittu, että pohjoisessa kukintaa ilmenee vähemmän kuin Etelä-Suomessa. Etenkin jos istutuksen jälkeen on viileää, kukkivia sipuleita ilmenee enemmän. Talvivarastoinnin toteutustapa vaikuttaa myös kukintaan. Kylmässä varastoitaessa sipulit virittyvät talven aikana kukkimaan, mikä voidaan kuitenkin osittain purkaa varastoinnin lopulla tehtävällä lämpökäsittelyllä. (Suojala-Ahlfors ym. 2023)

Kartoitettujen Peräpohjolan ryvässipuleiden keskeisiä ominaisuuksia pyrittiin määrittelemään sipulien UPOV:n ja IPGR:n yleisiä havainto-ohjeita soveltaen (Kuva 14, Taulukko 2).

Tavoitteena oli saada käsitystä siitä, ovatko sipulit keskenään samankaltaisia. Havaintoja tehtiin ryvässipuleista otettuja valokuvia tarkastellen. Ryvässipulin kuoren väriä ja paksuutta sekä sipulin kokoa ja muotoa tarkasteltiin kokonaisina kuvattujen sipulien valokuvista. Poikki- ja halkileikatuista sipulien valokuvista tarkasteltiin etenkin mallon väriä ja silmujen määrää sekä arvioitiin kuoren paksuutta. Istukassipulin jakautumisen voimakkuutta ja kukkimisherkkyyttä arvioitiin viljelijöiden haastatteluista saatujen tietojen perusteella. Koska havaintoja tehtiin vain muutamasta valokuvatusta sipulista, ne ovat suuntaa antavia.

Kuva 14. Sipulin ominaisuuksien havainto-ohjeen sipulin muodot. Suomenkieliset nimet kuvassa oleville yleisille sipulien muodoille ovat: 1. kapean soikea, 2. keskinkertaisen soikea, 3. leveän soikea, 4. pyöreä, 5. leveän soikea, 6. leveän vastapuikea (munamainen), 7. vinoneliömäinen, 8. litteän soikea ja 9. vahvasti litteän soikea. Sipulin kaulan muoto on yksi erityistuntomerkkeistä ja usein se määrittää sipulin yleisestä muodosta. Kuvan sipulin muodoilla 1 ja 2 kaula on vahvasti alas viettävä, muodoilla 3 ja 7 hieman alas viettävä, muodoilla 4 pyöreä, muodoilla 6 ja 8 hieman kohonnut ja muodolla 9 matala. Sipulin kaulan paksuudessa suhteessa sipulin leveyteen ja sipulin juuriosan muoto suhteessa sipulin muotoon on myös vaihtelua. Ryvässipulin ominaisuuksien vertailua tehdään tavanomaiseen jakautumattomaan ruokasipuliin eli kepasipuliin. Ryvässipulin ryväsmainen kasvutapa vaikuttaa sipulin muotoon. Kuvalähde: UPOV 2008.

Taulukko 2. Kuivatun sipulin kuoren ja halkaistun sipulin ominaisuuksien havainto-ohjeissa käytettyjä luokittelutermejä (UPOV 2008, IPGR 2021).

Arvioitava ominaisuus tai piirre	Käytetyt luokittelutermit
Kuivan sipulin kuoren perusväri	Valkoinen, harmaa, vihreä, keltainen, kellertävän ruskea, ruskea, vaaleanpunainen, punainen, violetti
Kuivan sipulin kuoren värin vahvuus	Vaalea, keskinkertainen, tumma
Kuivan sipulin kuoren paksuus	Ohut, keskinkertainen, paksu
Halkaistun sipulin sisuksen värisävy	Valkoinen, kermanvalkoinen, vihertävän valkoinen, violetin valkoinen
Halkaistun sipulin sydämet (silmut)	Yksi, 2–3, enemmän kuin 3

Sipulin kuoren väriä määritellään kuivatun sipulin kuoresta. Kuoren väri saadaan arvioimalla perusväriä ja sen vahvuutta, esimerkkinä vaalean kellertävän ruskea. Sipulin kuoren paksuus vaihtelee ohuesta paksuun. Sipuleissa on vaihtelua myös sisuksessa eli mallossa. Halkaistusta sipulista määritellään sisuksen valkoisen värisävy ja havaitaan sipulin silmujen määrä. Sipulin ominaisuuksien vertailua tehdään tavanomaiseen keltaiseen kepasipuliin. Ryvæssipulin ryväs-mäinen kasvutapa näkyy halkaistussa sipulin sisuksessa, jossa näkyy enemmän kuin yksi silmu. (Taulukko 2)

Kasvien monimuotoisuutta voidaan testata ulkoisten tuntomerkkien lisäksi geneettisesti. Joskus ulkoisia tuntomerkkejä on hankala erottaa toisistaan, mistä syystä perimän monimuotoisuutta voidaan helpommin tarkastella DNA-merkkien avulla. Tätä kautta saadaan tietoa, ovatko jotkut kasvinäytteet perimältään samanlaisia vai löytyykö niistä eroja. Samalla pystytään vertaamaan, onko jollakin alueella samantyyppisiä kasvikantoja vai onko sinne mahdollisesti tuotu muualta toisenlaisia kantoja. Joskus saatetaan löytää kasvikantojen alkuperiä myös valtion rajojen ulkopuolelta. Perinnöllisen monimuotoisuuden kartoittamiseen ei aina riitä suullinen tieto, vaikka sekin on perintötietona tärkeää. Joskus joku kasvikanta on saattanut suullisena perintötietona muuttua toisen nimiseksi, mikä sitten yleensä paljastuu viimeistään geneettisen tutkimuksen yhteydessä.

Kesällä 2024 Peräpohjolan sipuleista kerättiin 21 kannasta näytteet perinnöllisen monimuotoisuuden vertailua varten. Varsinäytteet otettiin kotitarveviljelijöiden viljelmiltä joko haastattelun yhteydessä tai myöhemmin kesällä. Ryvæssipuleista leikattiin neljästä viiteen vartta. Näytteet lähetettiin Luonnonvarakeskuksen genomiikan laboratorioon Jokioisille Minigrip-pusseissa, joihin oli merkitty kannan Luke-numero, näytteenottopäivämäärä sekä kannan nimi ja paikkakunta. Ensimmäiset varsinäytteet kerättiin 8.7.2024 ja viimeiset 16.9.2024. Näytteistä eristettiin DNA:ta, jotta voitiin selvittää, ovatko ryvæssipulit perimältään samanlaisia vai löytyykö niiden välillä eroja. Lisäksi Peräpohjolan seudulta saatuja ryvæssipulinäytteitä vertailtiin kansallisen geenipankin aiemmissa kasvikuulutushankkeissa kerättyihin ryvæssipulinäytteisiin sekä kontrollinäytteinä toimineisiin punasipuli- ja kepasipulinäytteisiin, jotka oli hankittu ruokakaupasta.

DNA-eristyksen jälkeen näytteiden perimää tutkittiin DNA-merkkien avulla. Ennen analyysiä eristetty DNA monistettiin PCR-reaktion avulla, jotta tarkasteltavaa perimäaluetta olisi riittävästi. Monimuotoisuusvertailussa käytettiin mikrosatelliitteja eli DNA:n toistojaksoja, jotka eroavat toistojakson pituuden mukaan. Näitä erilaisia toistojaksoja kutsutaan alleeleiksi eli geenien eri muodoiksi. DNA-tulosten perusteella muodostettiin sukupuu eli dendrogrammi DARwin 6.0.21 -ohjelmalla (Perrier & Jacquemoud-Collet 2006), joka laskee näytteiden geneettisen etäisyyden ja muodosti niiden pohjalta puumaisen rakenteen. Dendrogrammia voi tulkita puuna, jossa suuret oksat edustavat laajempia ryhmiä. Yhteen isoon oksaan kuuluvat sipulikannat ovat geneettisesti keskenään samankaltaisempia kuin toisen oksan sipulikannat. Pienemmät haarat kuvastavat pienempiä perimäeroja saman ryhmän sisällä. Täysin allekkain olevat sipulikannat (yhtenävä pystyviiva) ovat geneettisesti identtisiä käytetyillä DNA-merkeillä. Jos tutkittavia kantoja olisi enemmän tai käytettäisiin uusia DNA-merkkejä, ryhmien määrä voisi kasvaa ja myös geneettisesti samankaltaisista kannoista voisi löytyä lisää eroja. Menetelmä antaa erottelevaa tietoa kantojen perimästä, mutta ei kerro koko perimän yksityiskohdista — aivan kuten isyystestissä, jossa yksittäisten DNA-merkkien samankaltaisuus riittää sukulaisuuden osoittamiseen, mutta ei kuvaa koko perimän rakennetta.

Tässä monimuotoisuusanalyysissä käytetyt DNA-merkit ovat aikaisemmin osoittautuneet riittävän tehokkaiksi erottamaan toisistaan erilaiset sipulikannat ja valitsemaan aikaisempien sipulikantojen joukosta geneettisesti toisistaan erottuvat kannat geenipankkiin.

5. Peräpohjolan sipulin nykytilanne

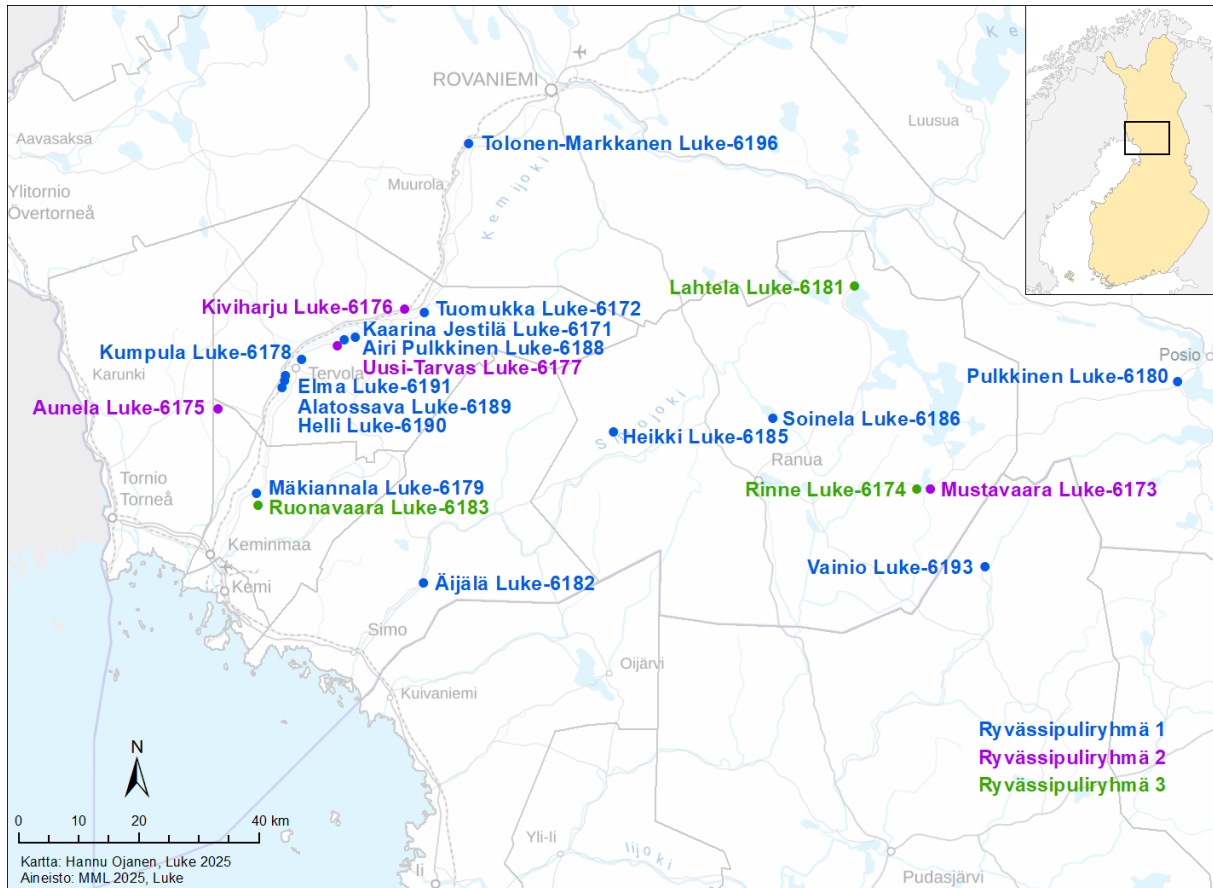
Lapissa ryvässipulia on viljelty ainakin 1800-luvun puolivälistä alkaen ja sen kulta-aika ajoittuu 1900-luvun alkupuolelta noin puoliväliin asti. Sadan viime vuoden aikana ryvässipulin viljely on harvinaistunut, mutta ei suinkaan kadonnut. Ryvässipulin viljely on hiipunut kotitarveviljelyksi ja harva enää myy satoa tai istukkaita. *Peräpohjolan sipulit* -tiedonvälityshankkeen Tervolan ja lähiseudun ryvässipulien kuulutuksessa ja viljelijähaastatteluissa löydettiin sipulikantoja, joita on viljelty useiden viljelijäsukupolvien ajan ulottuen ainakin 1900-luvun alkupuolelle asti. Viljelijähaastatteluissa saatiin ainutlaatuista kokonaisnäkemystä peräpohjalaisen sipulin viljelymenetelmistä, joiden ansiosta sipulikannat ovat säilyneet elinvoimaisina vuodesta ja vuosikymmenestä toiseen.

Kasvikulutuksen ja viljelijöistä saatujen vihjeiden perusteella saatiin yhteys 26 perhekuntaan ja saatiin tietoja 21 viljeltävästä ryvässipulista. Koska hanke kohdistui Tervolan ja lähiseutujen ryvässipuleihin, suurin osa haastateltavista oli Tervolasta (14 kpl), mutta myös lähikunnista, Ranualta (5 kpl), Keminmaalta (3 kpl), Simosta (1 kpl), Posiolta (1 kpl), Rovaniemeltä (1 kpl) ja Pudasjärven pohjoisosasta (1 kpl). Enemmistö viljelijöistä, 17 henkilöä, oli eläkeläisiä, muut työikäisiä. Monet pariskunnat yhdessä viljelevät kotipuutarhassaan tai lähipellolla ryvässipulia, mutta usein naiset ovat vastanneet kotitarvekäyttöön viljelystä. Seudulla puhutaan ryvässipulista tai vain sipulista. Haastatteluissa viljelijät saivat nimetä viljelemänsä sipulikantansa. Tärkein syy viljellä ryvässipulia on sen hyvä ja voimakas maku. Monet nostavat esiin sen hyvän säilyvyyden talven yli, istukkaiden hyvän ja terveen laadun ja satoisuuden. Usea arvostaa ryvässipulia perinteisenä kasvina, jolla on seudulla pitkä viljelyhistoria. Perheessä ja suvussa viljelty tietty ryvässipuli kantaa perheenjäsenten ja edellisen sukupolven muistoja, ja oma ryvässipulikanta koetaan tärkeäksi suvun perinnöksi. Ryvässipulia viljellään, vaikka muu kasvimaaviljely on jo jäänyt vähemmälle.

Kartassa (Kuva 15) nähdään kantojen löytöpaikat, nimet ja LUKE-numerotunnus sekä niiden sijoittuminen geneettiseen ryvässipuliryhmään. Tervolasta saatiin yhdeksän näytettä, Ranualta viisi, Keminmaalta kolme, Simosta yksi, Posiolta yksi, Rovaniemeltä yksi ja Pudasjärveltä yksi. Peräpohjolan sipuleissa havaittiin kolme hieman toisistaan erottuvaa geneettistä ryhmää.

Nämä kolme ryvässipuliryhmää ovat perimältään ja ominaisuuksiltaan monimuotoinen ryhmä, joka erottuu etenkin idässä ja etelässä pitkään viljellyistä ryvässipuleista, mutta myös osin muista Lapin ja Kainuun alueella viljellyistä ryvässipuleista. Samaan ryvässipuliryhmään kuuluvia kantoja viljellään maantieteellisesti laajalla alueella Peräpohjolassa. Tulokset vahvistavat aiemmissa ryvässipulihankkeissa havaittua pohjoisen ryvässipulien elinvoimaisuutta, tästä kertoo samankaltaisten ryvässipulien runsas näytteiden määrä.

Hankkeessa löydettiin ryvässipuleita, joita on Tervolassa ja lähiseudulla viljelty ainakin sadan vuoden ajan. Peräpohjolan ryvässipuli on osa pohjoisten ryvässipulien ryhmää, mutta erottuva ja elinvoimainen seudulla kehittynyt, säilynyt ja arvostettu sipuli. Peräpohjolassa edelleen viljeltävät useat samankaltaiset ryvässipulit kertovat aiemmasta laajasta viljelystä ja laadukkaasta istukassipulista. Istukkaista viljellyt sipulikannat ovat säilyneet kauan alueella muuntautuen hieman sekä ulkonäöltään että perimältään.

Kuva 15. Kartta ryvässipulinäytteiden keräyspaikoista Peräpohjolan alueella. Näytteiden sijoittuminen geneettisen monimuotoisuuden perusteella eri ryvässipuliryhmiin on merkitty väreillä. Kartta: Hannu Ojanen, Luke.

5.1. Peräpohjolan sipulin viljely

Lapissa kotitarveviljelyä on aiempina vuosikymmeninä harjoitettu tärkeänä osana perheen ruokatuotantoa. Vielä 1960- ja 1970-luvuilla maaseudulla ei kasviksia ostettu kaupoista, vaan ne tuotettiin omalla pellolla ja säilytettiin maakellarissa. Pohjois-Suomessa harjoitetaan kasvi- maaviljelyä edelleen etenkin maaseudulla melko yleisesti. Perinteisesti kasvatetaan pohjoisessa menestyviä ruokakasveja kuten perunaa, punajuurta, ryväs-, puna- ja keltasipulia, porkkanaa ja naurista sekä salaattikasveja. Kotitarvekasvimaat ovat yleensä pieniä ja viljely harrastuksenomaista. Ammattimaista vihannesviljelyä Lapin maakunnan alueella on vähän ja se on keskittynyt lähinnä kaskinauriin ja perunan viljelyyn. (Kuha 2015)

Peräpohjolan ryvässipulin nykyviljelijät arvostavat ryvässipulia sen viljelyominaisuuksien ja maun sekä perinteen ja tottumuksen vuoksi. Peräpohjolan ryvässipulia viljellään osana kasvi- maaviljelyä muiden vihannesten, kuten perunan, nauriin ja porkkanan kanssa. On kuitenkin myös harrasteviljelijöitä, jotka viljelevät lähes pelkästään ryvässipulia omaa sipulikantaa ylläpitääkseen. Ryvässipuli koetaan helpoksi viljelykasviksi sen lyhyen kasvukauden ja vähäisen hoitotarpeen vuoksi. Lisäksi ryvässipulin lannoitustarve on monien mielestä vähäinen ja se ei ole kovin vaatelias maalajin suhteen. Oman siemensipulikannan ylläpito koetaan arvokkaaksi ja myös oman talouden ruokaturvan kannalta merkitykselliseksi. Ryvässipulia kasvatetaan usein oman perheen lisäksi sukulaisille ja ystäville annettavaksi ja tämä tapa on tärkeä osa alueen viljely- ja ruokakulttuuria. Haastattelussa jotkut viljelijät kertoivat kokeilleensa kaupoissa

ryvässipulin nimellä myytyä salottisipulia ryvässipulin istukkaiden puutteessa. Nämä kokeilut eivät ole olleet onnistuneita, vaan salottisipulin istukkaat mädäntyivät maahan tuottamatta lainkaan satoa.

Kuva 16. Tervolalaisen Kaarina Jestilän ryvässipulikanta (Luke-6171) jakautuu voimakkaasti useiksi sivusipuleiksi. Vuonna 2024 yksi istukassipuli teki kuvaajan pellolla peräti 12 sivusipulia. Kuva Anne Tuomivaara 16.8.2024.

Kasvimaalla tasapenkit ovat yleisimpiä, mutta tiiviimmillä maalajeilla, kuten turve- ja savi- mailla, käytetään myös vähän koholla olevia penkkejä. Oma kasvimaan maalajin tuntemus auttaa viljelijää valitsemaan sopivan viljelymenetelmän ja -paikan. Haastatelluista vain muutama kertoi viljelevänsä ryvässipulia lavakauluksissa. Lavakauluksia käytetään lähinnä silloin, kun käytettävissä ei ole kasvimaaviljelyyn sopivaa maalajia tai rikkakasvustot ovat suuri ongelma.

Ryvässipulien viljelyssä katteiden käyttö ei ole kovin yleistä, mutta jonkin verran käytetään muovi- ja mansikkakangaskatteita. Lisäksi kateaineena käytetään kasvimassoja, kuten ruohosilppua ja puutarhakompostia. Kasvikatteista erikoisin oli tapa käyttää lipstikan varsia ja lehtiä, jotka viljelijän kokemuksen mukaan torjuivat tehokkaasti sipulikärpäsiä.

Kuva 17. Ranualaiset Ritva Hiltunen ja Leevi Lohela viljelevät ryvæssipulia (Lahtelan kanta, Luke-6181) mansikkamuovilla peitetyssä kohopenkissä. He suojaavat kasvimaansa aidoilla estääkseen porojen pääsemisen viljelyksille. Kuva: Anne Tuomivaara, 22.7.2024.

Kasvualustoja lannoitetaan yleisimmin kananlannalla ja tuhkalla, mutta myös keinolannoitteilla. Useat haastateltavat kertoivat aiemmin käyttäneensä palanutta karjanlantaa, mutta karjatilojen vähennyttyä karjanlannan saanti on vaikeutunut ja hinta noussut. Viljelijöistä pieni osa ei käytä lannoitusta ollenkaan tai käyttää sitä vain muutaman vuoden välein. Käsitukset lannoituksen tarpeesta ja voimakkuudesta vaihtelevat melko paljon, osan mielestä ryvæssipuli on vaatimaton lannoituksen suhteen, osan mielestä se taas ei kasva ilman kunnon lannoitusta. Lyhyen kasvukauden vuoksi kesäaikaista lisälannoitusta ei juurikaan käytetä. Poikkeuksen tekevät joidenkin kevyiden hiekkamaiden lisälannoitus etenkin sateisina kesinä. Rikkakasvien tai tuholaisten torjunta-aineita ei kukaan haastateltavista kertonut käyttävänsä kasvimaalla.

Monet ryvæssipulin viljelijöistä aloittavat istukkaiden valmistelun istutukseen ottamalla niistä irtonaiset kuoret pois. Istukkaiden liotusta ennen istutusta pidetään tärkeänä. Vain muutama haastateltu viljelijä laittaa istukkaat maahan kuivina ilman esiliotusta. Vedessä liottamisen koetaan auttavan sipulin heräämistä juurtumista varten. Kun sipulin pintakuori ja tyvi pehmenyvät, juurilla on helpompi päästä esille ja kiinni maahan. Istukkaita liotetaan parista tunnista jopa vuorokauteen, mutta useimmat haastateltavat kokevat, että liotusajan pituudella ei ole paljoakaan merkitystä. Enemminkin aikaa säätelevät viljelijän muut kiireet, sipulit laitetaan maahan "sitten kun ehditään". Liotusvaiheessa muutamat lisäävät liotusveteen torjunta-ainetta. Näiden aineiden tarkempaa tuotemerkkiä ei ole muistissa. Luonnonmukaisina torjunta-aineina pidetään esimerkiksi liotusveteen lisättyä etikkaa, tuhkaa, käsitiskiainetta ja mäntysuopaa. Useimmat viljelijät käyttävät jotain näistä apuaineista, mutta myös pelkässä vedessä liotetaan.

Peräpohjolan ryvæssipulien maahan istuttamisen tavoissa ei juuri ole eroja. Kaikki haastateltavat kertoivat istuttavansa sipulin niin, että siitä jää noin puolet näkyviin. Muutama viljelijä

kertoi lisäävänsä tuhkaa tässä vaiheessa sipulin istutuskohtaan tai pyöräyttävänsä sipulin tuhkassa ennen istutusta. Harsoja käytetään melko harvassa tapauksessa, mutta esimerkiksi harakoiden ja varisten varalta ne koetaan joskus tarpeellisiksi. Harsoja käytetään myös sipulikärpäsien ja hallan torjuntaan. Harsot poistetaan viimeistään silloin, kun sipulien varret rupeavat taipumaan harsojen alla. Poronhoitoalueella kasvimaille saattaa tulla poroja tallaamaan ja kaivalemaan kasveja. Viljelyksiä suojataan poroilta erilaisilla aitarakenteilla, jotka tehdään lippusii-
moista, laidunkäyttöön tarkoitetuista aitanauhoista, köysistä tai värikkäistä muovinauhoista.

Elokuun loppupuolella viljelijät tarkkailevat kasvustojaan sadonkorjuuta varten. Kun varret alkavat kaatua, sato nostetaan. Toiset viljelijät tarkkailevat myös kuoren kehittymistä: kun kuori alkaa selvästi paksuuntua ja muuttaa väriään, on sipuli tuleentunut nostovalmiiksi. Nosto tehdään poutasäällä ja sipulit nostetaan varsineen esikuivumaan. Alkukuivatus tehdään useimmiten ulkona jonkun katoksen alla, ladossa, kasvihuoneessa tai muussa ilmastussa ja aurinkoisessa paikassa. Kun varret ovat nahistuneet ja melko kuivat, sipulit listitään eli varret poistetaan pyörittämällä sipulin varren tyvi kiinni. Tämä tehdään yleisimmin käsin, mutta jotkut kertoivat käyttävänsä varsien katkaisemiseen puukkoa.

Varsien katkaisun jälkeen sipulit pakataan ilmaviin koreihin, muovi- tai pahvilaatikoihin tai verkkosäkkeihin. Vastalistityt sipulit jätetään useimmiten jälkikuivumaan vielä ennen siirtämistä lopulliselle talvisäilytyspaikalle, jotta haju miedontuu. Jotkut viljelijät lajittelevat sipulit tässä vaiheessa. Erilleen pannaan heti syötävät eli kukkineet tai muuten vaurioituneet sipulit, talven syöntisipulit ja seuraavan kesän istukassipulit.

Kuva 18. Tervolalaisen Elman kannan (Luke-6191) ryvässipulit kuivuvat auringossa pressun päällä karjakeittiön lattialla. Aurinkoisina päivinä ovet pidetään auki hyvän läpivedon takaamiseksi. Kuva: Anne Tuomivaara, 19.8.2024.

Peräpohjolan ryvässipulin talvisäilytyspaikoista yleisin on lämmin tila talon sisällä. Jos talossa on leivinuuni, sipulien säilytyslaatikot laitetaan monesti sen päälle. Myös komerot ja pannuhuoneen hyllyt ovat yleisiä säilytyspaikkoja. Säilytyslämpötila on lähes kaikilla joko huoneenlämpö tai sitä hieman lämpimämpi. Viileämmässä säilyttäjiä oli vähän. Talven mittaan sipulit yleensä tarkistetaan muutamaan kertaan ja kuivuneet tai pilaantuneet sipulit otetaan pois. Kevättalvella seuraavaa kesää ennakoidaan erottamalla parhaat sipulit istukkaiksi, mikäli tätä ei ole tehty jo syksyllä.

Kuva 19. Simolaista Äijälän ryvässipulia (Luke-6182) säilytetään talven yli verkkopusseissa leivinuunin lähellä olevassa komerossa. Siemensipulit ovat tässä vaiheessa jo eroteltuina omiin pusseihinsa. Kuva: Anne Tuomivaara, 21.11.2024.

Istukkaiden valinnassa mielipiteet jakautuvat, mutta useimmiten parhaana istukkaana pidetään keskikokoista sipulia. Jotkut viljelijät valitsevat hyvät ja terveet sipulit kaikenkokoisista sipuleista, toisilla taas iso koko on merkki elinvoimaisesta ja hyvin jakautuvasta sipulista. Kaikille viljelijöille yhteistä on kuitenkin istukkaiden korkean laadun varmistaminen. Istukkaassa ei saa olla mitään näkyvää vikaa, sen pitää olla napakka koko pinnaltaan ja kuoressa ei saa näkyä epätavallisia värimuutoksia, kuten nokisuutta.

Peräpohjolassa ryvässipulia viljellään, koska sen katsotaan olevan välttämätön osa liha-, kala- ja kasvisruokia. Ryvässipulin ruokakäyttö on useimmilla haastateltavilla samankaltainen. Sipulia lisätään kaikkiin tavanomaisiin ruokiin sen antaman aromin vuoksi ja ryvässipulin katso- taankin parantavan ruuan makua merkittävästi. Monet totesivat, että ruuanlaitosta puuttuu jotain oleellista, jos ryvässipulia ei ole. Harvat haastatelluista säilövät sipulia millään tavalla. Muutamat pakastavat pilkottuina ja raakana syksyllä niitä sipuleita, joiden ei katsota kestävän talvisäilytystä. Jotkut myös kuivasivat sipulia ja jauhoivat kuivattuna käytettäväksi mausteen tapaan.

Kuva 20. Posiolaiset Seija ja Timo Mattila pakastavat kukkineet tai muuten säilytykseen kelpaamattomat ryvæssipulit paloiteltuna. Niitä on kätevää ja nopeaa käyttää kaikenlaiseen ruuanlaittoon. Kuva: Timo Mattila.

5.2. Peräpohjolan sipulin monimuotoisuus

Suomen ryvæssipuleille tehdyssä ensimmäisessä geneettisen monimuotoisuuden selvityksessä vuonna 2012 (Heinonen 2014) verrattiin silloisen sipulien geenipankkikokoelman 29 ryvæssipulinäytettä ja kuutta salottisipulinäytettä eri puolilta Suomea kotitarveviljelijöiltä saatuihin 41 näytteeseen. Mikrosatelliittianalyysin tulosten mukaan aineistosta erottui 22 eri genotyyppiä eli kantaa. Näistä 16 oli jo edustettuna kansallisessa sipulikokoelmassa. Analyysi osoitti, että noin puolet kokoelman sipulinäytteistä olivat ylimääräisiä kerranteita, eli näytteet olivat geneettisesti samanlaisia tai hyvin samankaltaisia. Vuosina 2011–2014 toteutetussa yhteiseurooppalaisessa maatiaiskasvien ja viljelykasvien luonnonvaraisten sukulaislajien PGR Secure -selvityshankkeessa (Heinonen 2014) etsittiin Suomessa ryvæssipuleita. Etsinnässä saaduista 41 näytteistä löytyi kuusi sellaista ryvæssipulin geneettistä kantaa, joita ei ollut aiemmin geenipankkikokoelmassa. Loput olivat samanlaisia kuin kokoelmassa jo olleet näytteet. Tulosten perusteella säilytyskokoelmasta voitiin karsia päällekkäisiä kantoja ja täydentää sitä uusilla, mikä teki kokoelmasta perinnölliseltä monimuotoisuudeltaan edustavamman.

Vuoden 2012 ryvæssipulien selvityksessä tulkittiin vanhoiksi viljelykannoiksi sellaiset, joista löytyi useampi näyte. Hyväksi havaittua sipulikantaa on annettu eteenpäin suvussa ja muille viljelystä kiinnostuneille. Selvityksessä havaittiin kaksi erityisen usealle viljelijälle levinnyttä ryvæssipulikantaa. Maantieteellisesti ne voitiin jäljittää kyselystä saatujen sipulien kulkureittitietojen perusteella toinen Pohjois-Suomeen ja toinen itäiseen Suomeen.

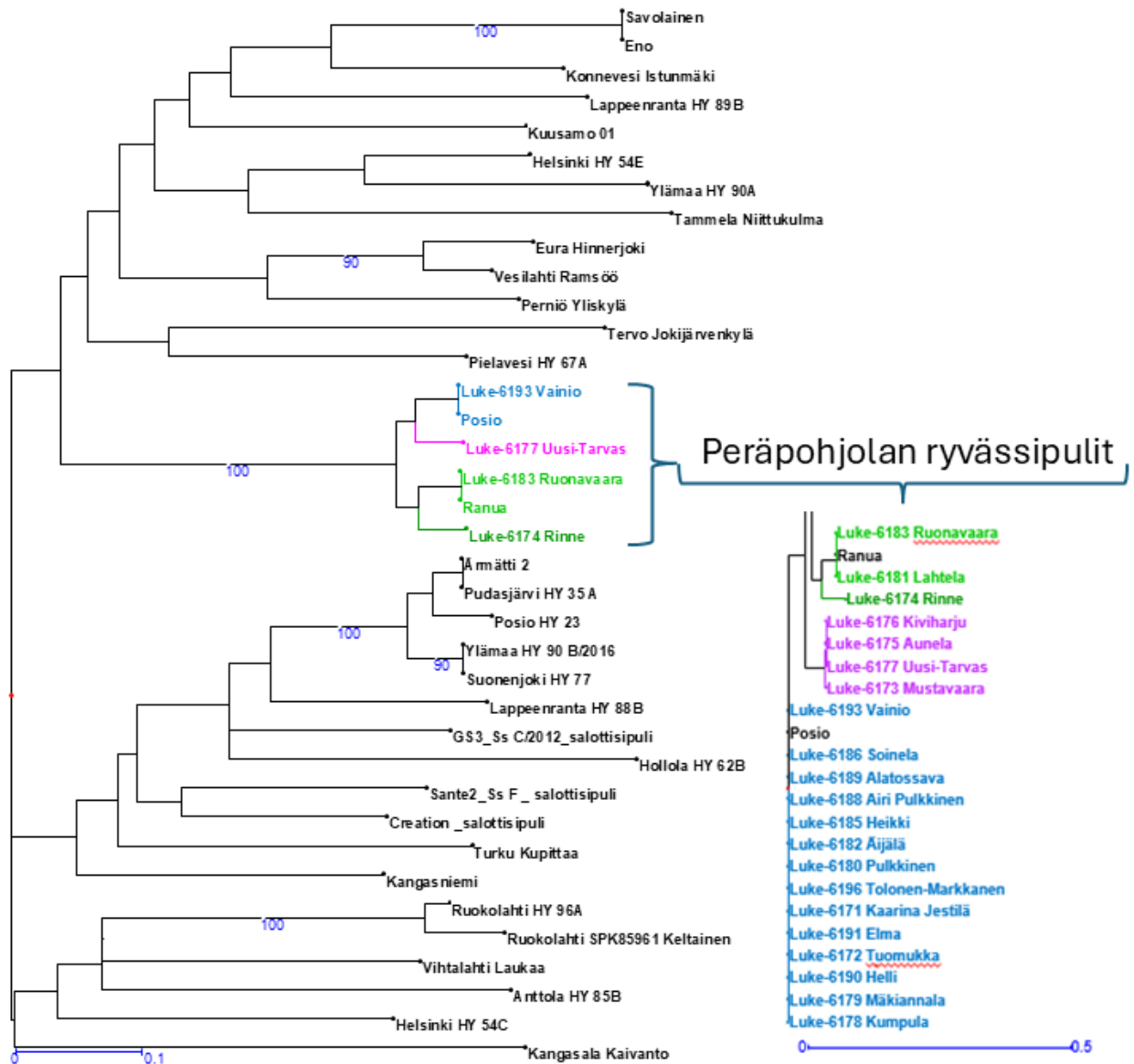
Pohjois-Suomen yleisintä ryvæssipulia edustivat geenipankkikokoelman kolme näytettä nimeltään Posio, Ranua ja Pudasjärvi. Vuoden 2012 ryvæssipulikyselyn tuloksena saatujen

näytteiden perusteella saman tai samantyyppisen kannan alkuperäisiä viljelypaikkoja olivat Rovaniemi, Taivalkoski, Reisijärvi, Juuka, Haapajärvi, Kontiolahti, Suomussalmi, Kuusamo, Keminmaa ja Valtimo. Toinen suosittu ryvässipulin kanta paikantuu itäiseen Suomeen. Tästä löytyi geenipankkikokoelmasta Pyhäselästä ja Enosta aikanaan saadut näytteet. Vuoden 2012 kyselyssä saaduissa näytteissä alkuperäpaikkakunnat olivat Suomussalmi, Kaavi, Enonkoski, Hyrynsalmi, Sotkamo, Riistavesi, Keitele ja Tohmajärvi. Näiden kahden laajalle levinneen ja suosittuun ryvässipulikannan lisäksi analyysissä löytyi neljä muuta ryvässipulia, joita on viljely ainakin kolmella eri paikkakunnalla.

Peräpohjolan sipulit -hankkeessa vuonna 2024 kerätyt Peräpohjolan sipulinäytteet jakautuvat perimältään kolmeen eri ryvässipuliryhmään (Kuva 21). Ne kaikki sijoittuvat aiemmin selville saatuun Pohjois-Suomen yleisimpien ryvässipulien ryhmään. Suurimmassa ryhmässä on 14 ryvässipulia (sukupuussa sinisellä värillä), joita viljellään Tervolassa (7 kpl), Ranualla (2 kpl), Keminmaalla, Rovaniemellä, Simossa, Posiolla ja Pudasjärvellä. Nämä 14 näytettä ovat samankaltaisia kuin kansallisessa ryvässipulien geenipankissa aiemmin ollut Posiolta saatu ryvässipuli. Toiseen ryhmään kuuluu neljä kantaa: kaksi Tervolasta, yksi Keminmaalta ja yksi Ranualta (sukupuussa violetilla värillä). Kolmanteen ryhmään kuuluu kolme kantaa: kaksi Ranualta, yksi Keminmaalta (sukupuussa vihreällä värillä). Toinen ranualainen ryvässipuli, Rinteen kanta (Luke-6174), erottuu hieman kolmannen ryhmän kahdesta muusta ryvässipulista. Tämä geneettinen eroavuus johtuu siitä, että Ranuan Saariharjun Rinteen kantaa on aikanaan lisätty siemenestä. Kaksi muuta kolmannen ryhmän ryvässipulia ovat samankaltaisia kuin geenipankissa oleva Ranualta saatu ryvässipuli. Ryvässipulikannan perimä säilyy samanlaisena niin kauan kuin sitä lisätään kasvullisesti eli ryvässipulin istukkaista. Jos ryvässipulin annetaan kukkia ja tuottaa siemeniä, näistä siemenistä kasvatettu pikkuistukas kantaa pölytyksen ja hedelmöitymisen vuoksi hiukan eri perimää, kuten Rinteen kannan kohdalla on tapahtunut.

Peräpohjolan ryvässipulien sukupuuta tulkitaan niin, että allekkain pituussuunnassa yhtenevän viivan vieressä olevat sipulinäytteet ovat perimältään samanlaisia käytettyjen DNA-merkien suhteen. Kaikki omissa eri värein merkityissä ryhmissään olevat Peräpohjolan sipulit ovat keskenään perimältään samankaltaisia. Vaikka sipulikannat ulkomuodoltaan voivat hieman poiketa toisistaan, tässä hankkeessa toteutettu sukupuuanalyysi ei tee niiden välille eroa. Eri ryhmät erottuvat toisistaan ainoastaan yhden mikrosatelliitin suhteen, mikä jakaa Peräpohjolan sipulit kolmeen ryhmään, joissa on useampi samanlainen kanta. Ryvässipulien geneettisen monimuotoisuuden kattava DNA-analyysi saattaisi paljastaa kyseisten kantojen perimän eroavaisuuksia.

Sukupuuanalyysin tulos osoittaa, että perimältään samankaltaisia sipulikantoja löytyy alueelta useampia. Tämä kertoo siitä, että kyseiset ryvässipulikannat on todettu hyviksi ja käyttökelloiksi ruokasipuleiksi ja siksi niiden viljelyn jatkuvuutta on pidetty tärkeänä Peräpohjolan alueella.

Kuva 21. Peräpohjolan ryvæssipulien sekä kansallisen ryvæssipulien ja salottisipulien geenipankin näytteiden sukupuun on laatinut Teija Tenhola-Roininen DARwin-ohjelmalla (Perrier & Jacquemoud-Collet 2006).

Peräpohjolan sipuli on ulkonäöltään melko yhtenäinen. Kuoren väri on yleisimmin vaalean tai punertavan kellanruskea. Muodoltaan sipulit ovat tavallisimmin litteänsioikeita ja pyöreävisiä. Naatisto on pystykasvuista ja muodostaa harvoin kukkavarsia. Viljelijöiden kokemuksen mukaan suuret istukkaat tekevät runsaasti sivusipuleita, joista osa jää melko pieniksi. Pienet ryvæssipulit taas tuottavat useimmiten vain muutaman, mutta suhteellisen kookkaan sipulin.

6. Kasviesittelyt

Tässä luvussa esitellään *Peräpohjolan sipuli* –hankkeessa löydetty 21 vanhaa ryvässipulikantaa. Kasvit on ryhmitelty perinnöllisen monimuotoisuuden tuloksia kuvaavan sukupuun ryhmien (Kuva 21) mukaan. Ryvässipulikannan kuvausosion otsikkona on kannan nimi ja hankkeessa annettu yksilöivä Luke-tunnus. Kasvin viljely- ja historiatieto pohjautuu viljelijän haastattelussa antamiin tietoihin. Kasvikannan historia- ja viljelytiedon osion jälkeen on valokuvasarja. Kasvustokuvat on otettu haastattelukäynnin yhteydessä kotitarveviljelijän luona. Sipulikuvia on otettu vaihtelevasti sen mukaan, oliko jo kesällä satoa kuvattavaksi vai ei. Sipulikannoista, joista kuvia ei kesällä saatu haettiin viljelijöiltä näytteet loppusyksyllä 2024 ja sipulit kuvattiin sisätiloissa. Kuvasarjassa on myös viljelijöiden itse ottamia valokuvia. Kuvateksteissä on sipulin ulkomuodon lyhyet kuvaukset, joiden laadinnassa on käytetty soveltuvien osin sipulien ulkoisten ominaisuuksien yleisiä havainto-ohjeita.

6.1. Ryvässipuliryhmä I

Ryhmään kuuluu suurin osa hankkeessa kerätyistä ryvässipulinäytteistä. Yhteistä ryhmän ryvässipuleille on kuoren kellertävän ruskea värisävy ja hyvä jakautuvuus. Muodoltaan tämän ryhmän sipulit ovat yleensä litteän soikeita, mutta ryvässipulin kasvutavan takia sipuleiden muoto vaihtelee jonkin verran. Tämän ryhmän sipuleiden eri kantojen koko vaihtelee melko paljon.

6.1.1. Kaarina Jestilän kanta, Luke-6171

Kaarina Jestilä viljelee ryvässipulia Kemijoen törmällä Mattisen kylässä. Hän on kotoisin hie-
man ylempää jokivarresta, Suukosken kylästä. Jo lapsuudessaan hän oli tekemisissä ryvässipu-
linviljelyn kanssa, kun koulujen kesälomien aikaan Ryynäsen perheen lapset kitkivät laajoja si-
pulimaita. Lapsuudenperheessä ryvässipulia viljeltiin 1950- ja 1960-luvuilla melko suuria mää-
riä. Kaarina muistaa, että hänen lapsuudessaan kotitalosta lähti hevoskuormittain sipulia
kauppoihin. Ryvässipulia vietiin ainakin Koivun kylässä olleeseen Jurvelinin kauppaan. Listityt
sipulit pakattiin 40 kilon paperisäkkeihin, joita sitten pinottiin hevosvetoisille, laidallisille son-
takärryille niin paljon kuin niihin saatiin mahtumaan. Kilomääristä tai viljeltyjen sipulialojen
hehtaarimääristä Kaarinalla ei ole tarkkaa muistitietoa. Sipulikauppaa tehtiin tavaraa vastaan,
eli perhe sai hakea kaupasta tavaraa talven mittaan sipuleiden arvon verran.

Kaarina Jestilän muuttaessa miniäksi Mattiselle hän otti mukaansa istukkaita kotoaan. Appi-
vanhempien tilalla oli myös oma ryvässipulikanta, joiden kanssa Kaarinan omat istukkaat se-
koittuivat. Kaarinan ryvässipuliviljely on jatkunut keskeytymättä ja hän on myös auliisti jaka-
nut istukkaita ja ruokasipulia sukulaisille ja ystäville. Kaarina Jestilän sipulikantaa on myös ol-
lut myynnissä Tervolan 4H:n välittämänä useampana vuosikymmenenä. Yhdistyksen kautta
sipulin istukkaita välitettiin myös Ranualle vähittäismyyntiin. Kaarina on myös lähettänyt is-
tukkaita Etelä-Suomeen, ainakin Turkuun. Myös Rovaniemen kotiseutumuseolla on ollut vilje-
lyssä tätä samaa kantaa vuodesta 2021 lähtien.

Aikoinaan maatalousneuvojalta saamansa vinkin mukaisesti Kaarina liottaa istukkaita ennen
istutusta etikkavedessä viidestä kuuteen tuntia. Etikkaa laitetaan noin kahvikupillinen 12 litran
sankoon. Liotuksen tarkoituksena on herättää sipuli ja etikkaa käytetään sipulikärpäsen tor-
juntaan. Ennen liotusta enimmäkseen irtokuoret otetaan pois ja myös sipulin tyvestä poistetaan

juuren alueen kova kerros. Istutus tehdään aina alakuun aikana, korjuu puolestaan yläkuun aikaan.

Kaarina viljelee ryvæssipuliaan tavallisessa kasvimaassa kohopenkeissä ja lannoittaa niitä keväisin kananlannalla, mutta tuhkaa Kaarina ei käytä pelloillaan. Kesäaikaiseksi hoidoksi ryvæssipuleille riittää rikkaruohojen kurissa pitäminen ja oikein kuivana kautena kastelu. Kasteleminen on poikkeuksellista ja sitä ei tehdä edes joka kesä.

Ryvæssipulien varsien kaaduttua elokuun loppupuolella Kaarina nostaa sipulit maasta, erottelee ne ryppäistä ja vie ne kuivumaan vanhan navetan vintille. Kun talossa vielä oli lehmä, sipulit kuivattiin ilmastavassa ulkorakennuksessa. Lapsuudenkodissa Kaarina muistaa sipuleita kuivatun riihessä ja ulkosaunassa. Kun sipulien varret ovat kuivuneet, sipulit listitään ja pakataan muovisiin sipulilaatikoihin. Ennen lopullista talvisäilytyspaikkaa sipuleita vielä jällekuivataan listimispaikassa hajun vähentämiseksi. Talvisäilytys tapahtuu pannuhuoneen yhteydessä olevassa, huoneenlämpöä hieman lämpimämmässä tilassa.

Ryvæssipulin viljelyn hiipuminen huolestuttaa Kaarinaa ja senkin vuoksi hän on jakanut istukkaita ja viljelynkesejä kaikille kiinnostuneille. Tämän perinteisen kasvin viljelyosaaminen ja hyvät istukaskannat eivät saa hänen mielestään mennä hukkaan ja nuoria ihmisiä tulisi saada aloittamaan näiden vanhojen kantojen viljely. Kaarina arvostaa ryvæssipulissa sen hyvää makua ja sitä, että ryvæssipuli on juuri sopivan kokoinen ruokaa laittaessa, ei liian iso, jotta sitä jäisi hukkaan. Sipuli sopii hänen mielestään kaikenlaisiin ruokiin. Ryvæssipulin kuorta hän on kokeillut myös värjäykseen ja siitä tulee kaunis, keltainen väri.

Kuva 22. A) Kaarina Jestilän ryvæssipulikannan sipulit ovat läpimitaltaan keskimäärin 5 cm. Kuori on melko vaaleaa ja punasävyistä. Sipulin muoto on tyypillisesti litteänsoikea ja sen paksuin kohta asettuu sipulin keskiosaan. Tyveltään sipuli on melko pyöreä ja sen hartiat ovat hieman luisut. Istukas jakautuu keskimäärin 6–7 sipuliin. Se ei kuki herkästi. Kuva: Anne Tuomivaara, 4.6.2024. **B)** Kaarina Jestilä kasvattaa ryvæssipuleitaan kohopenkeissä. Kuvat: Anne Tuomivaara, 25.6.2024.

6.1.2. Tuomukan kanta, Luke-6172

Tuomukan tila sijaitsee Tervolassa Suukosken kylässä. Tilalla on viljelty ryvæssipulia niin kauan kuin muistitieto yltää. Viljely on ollut myös kaupallisesti merkittävä osa tilan tuloja. Nykyään ryvæssipulia viljelee tilalla Anneli Jeremejeff, joka on Tuomukan tilan tyttären kolmannessa polvessa. Anneli tietää äitinsä ja tätinsä viljelleen ryvæssipulia tilalla jo sota-aikana ja itse olleensa mukana sipulinviljelyssä jo pienenä tyttönä. Sipulikantaa ei ole koskaan vaihdettu eikä siihen

ole tuotu muuta kantaa lisäksi. Jeremejeffien tytär osallistui nuorena sipulinviljelyyn 4H-kerholaisena ja sai sipulien viljelystä myös pientä tuloa.

Ryvässipulia on myyty tilalta muistitiedon mukaan ainakin sota-aikana, mutta tarkempaa tietoa kenelle myytiin ja kuinka paljon ei ole säilynyt. Anneli itse on myynyt ryvässipulia istukkaiksi rovaniemeläiselle kaupalle vaihtokaupalla, eli kauppias maksoi sipulit tavarana. Sipulit vietiin kauppaan isoissa erissä ja kauppias pakkasi ne myyntiin pieniin pusseihin. Viimeisimmät erät kauppaan olivat noin 30 kiloa, aiemmin paljon enemmän. Tämän rovaniemeläisen kaupan pito loppui keväällä 2024. Tuomukan tilalta on annettu ja myyty ryvässipulia kyläläisille ja sukulaisille sekä ruoka- että istukassipuliksi. Anneli toimitti istukkaita myös 4H:n välittäväksi.

Suurimmillaan tilalla keväällä maahan laitettujen istukkaiden määrä on ollut 50–60 kiloa, mutta nykyään ryvässipulin viljely on vähentynyt pieneksi kotitarveviljelyksi. Niitä viljellään kasvimaalla perunan ja muiden vihannesten ohella. Tavallista keltasipulia Anneli viljelee aina silloin tällöin, mutta pitää ryvässipulin makua ja säilyvyyttä siihen verrattuna ylivoimaisena. Kasvimaalla käytetään nykyään karjanlantaa, jos sitä on saatavilla, mutta myös keinolannoitteita. Sipulien istutuspaikkaa vaihdellaan muutaman vuoden välein ja tämä on pitänyt sipulikärpäsen toukat pois.

Keväällä ryvässipulin istukkaat lajitellaan. Istukkaiksi Anneli valitsee kaiken kokoisia sipuleita, ja hänen kokemuksensa mukaan pienet sipulit tekevät vain muutaman suuren sipulin ja isot päinvastoin useita, mutta pienempiä. Istukkaista kuoritaan irtoavat kuoret pois ja myös ”nappaa” eli sipulin tyveä avataan. Tämä nopeuttaa Annelin mukaan juurtumista.

Istukkaat laitetaan likoamaan haaleaan veteen vähintään tunniksi ennen istutusta. Liotusveteen ei yleensä lisätä mitään. Aiemmin Anneli on käyttänyt Hankkijalta ostettua luomutorjunta-ainetta, joka ei enää ole markkinoilla. Torjunta-aineen nimi ei ole Annelilla muistissa. Istukkaat laitetaan maahan hieman siksak-muotoon tilan säästämiseksi, taimiväli on arviolta 15 senttimetriä. Sipulinviljelyä on haitannut harakoiden kiinnostus istukkaita kohtaan, joten Anneli laittaa sipulit melko syvään. Tämä estää harakoita näkemästä sipuleita ja helpottaa sipuleiden alkujuurtumista. Kasvimaalla on kokeiltu kaikenlaisia pelättimiä harakoiden vuoksi, mutta niistä ei ole ollut paljon apua. Harsoja ei yleensä käytetä.

Kesäajan hoidoksi riittää rikkaruohojen poistaminen. Kastelemista tehdään vain, jos kuivuus uhkaa tuleennuttaa kasvustot ennen aikojaan. Sipulit korjataan, kun naattien kärkiin alkaa tulla ruskeaa ja ne kaatuvat elokuun loppupuolella. Nosto tehdään aina yläkuun aikaan ja ennen yöhalloja. Anneli nostaa sipulit aurinkoisella säällä kuivahtamaan ja listii ne jo vähintään vuorokauden päästä nostosta. Naatit katkaistaan puukolla ja sipulit pakataan ohuina kerroksina puulaatikoihin. Laatikoissa jatketaan kuivaamista ulkona, jos on aurinkoinen sää. Talvisäilytyspaikan lämpötila on hieman huoneenlämpöä korkeampi. Sipulilaatikat säilytetään ilmastavasti pinottuina varta vasten sipuleille tehdyssä komerossa.

Anneli arvostaa ryvässipulia ruokakäytössä paljon, sen maku ja aromi ovat hänen mielestään paljon muita sipuleita parempia. Pannulla sipulia paistaessaan hän usein lisää niiden päälle vähän sokeria, jolloin liika väkevyys taittuu. Myös hyvä talvisäilyvyys on iso etu ryvässipulilla.

Kuva 23. A) Tuomukan tilalla viljelyssä oleva ryvæssipuli on kooltaan keskimäärin 4–5 cm. Se on tavallisimmin muodoltaan pyöreä ja myös tyvi on pyöreähkö, kaula melko ohut ja hartioiden koholla. Kuoren väri on tummasävyisen punaruskea. Istukas jakautuu keskimäärin 6–7 sipuliin. Vähäinen kukkimisherkkyys. Kuva: Maarit Heinonen, 18.9.2025. **B)** Vuoden 2024 listitty sipulisato on kuivumassa ulkona. Kuva: Anneli Jeremejeff.

6.1.3. Kumpulan kanta, Luke-6178

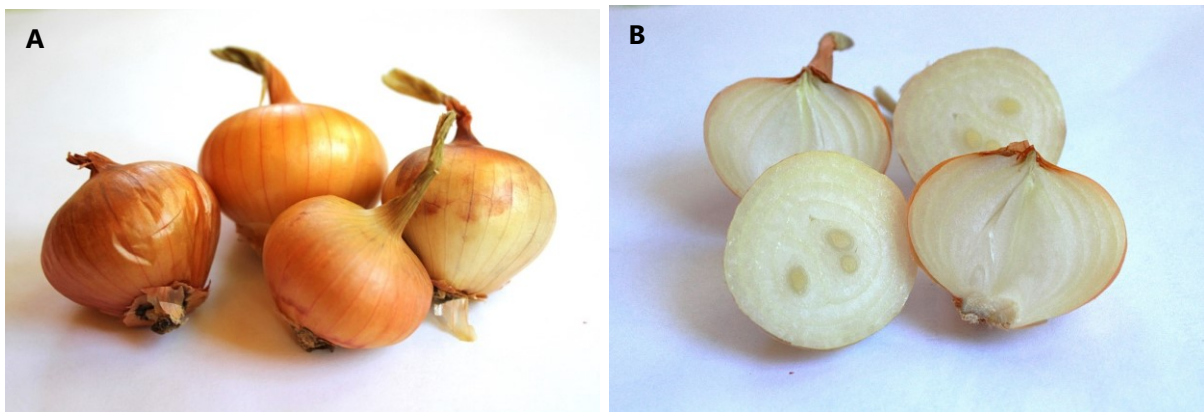
Timo ja Annikki Ollitervo viljelevät Timon äidiltä saatua vanhaa kantaa Tervolan Ylipaakkolassa. Timon äiti Helvi Ollitervo on tuonut tämän sipulikannan mukanaan Mattisen kylästä muuttaessaan miniäksi Lehmikummun kylään Kumpulan tilalle ja viljeli sitä siellä vuodesta 1954 lähtien. Myös Helvin anoppi oli lähtöisin Mattisesta ja viljeli omaa kasvimaataan ja sipulikantaansa Kumpulassa samaan aikaan. Annikin käsityksen mukaan tämänkin ryvæssipulikannan alkuperä on mitä todennäköisimmin Mattisen kylästä.

Timo ja Annikki rakensivat talon Ylipaakkolaan 1980-luvun lopulla ja ryvæssipulin viljely aloitettiin vuonna 1990. Kasvimaata pidetään hyvin lähellä Kemijoen rantaan, joten ilmasto-olosuhteet ovat ihanteelliset, etenkin syksyllä hallanvaaraa ei pahemmin ole. Joinakin vuosina kanta on kasvanut huonommin, mutta Annikki on silloin hakenut uusia istukkaita anopiltaan, kunnes Helvi lopetti ryvæssipulin viljelyn Lehmikummussa 2020-luvun alussa. Ryvæssipulin viljelyn päävastuu on Timolla, joka on oppinut viljelytavat lapsuudenkodissaan. Viljely on nykyään pienimuotoista, etenkin vuoden 2023 huonojen säiden vuoksi vaikea viljelykesä verotti kantaa niin, että siemensipuleita jäi vuoden 2024 istutuksiin todella vähän. Kanta on kuitenkin tarkoitus elvyttää ja jatkaa sen viljelyä. Alkuaikoina Timon ja Annikin viljelyalat olivat niinkin suuria, että sipulia riitti annettavaksi ja jopa myytäväksi pieniä määriä.

Ryvæssipulien istutus tapahtuu heti, kun maa on keväällä sopivasti kuivunut, yleensä toukokuun lopulla. Istukkaiksi valitaan keskikokoiset sipulit, aivan pieniä ei laiteta muulloin kuin niinä kesinä, kun istukkaita on vähän. Pinnaltaan kuorittuja sipuleita liotetaan kädenlämpöisessä tuhkevavedessä muutamasta tunnista vuorokauteen. Tuhkaa laitetaan 3–5 desilitraa ämpärilliseen vettä. Kasvimaata valmistellaan jyrsimellä, ja sipulit istutetaan tasapenkkeihin noin 15 sentin taimi- ja riviväleihin. Lannoitteena käytetään keinolannoitteita. Kasvustot peitetään harsolla lähinnä harakoiden tekemien tuhojen estämiseksi. Kesän aikana kitketään rikkaruohot, muuta kesäaikaista hoitoa sipulimaa ei kaipaakaan.

Sipulit korjataan elokuun lopussa ja nostetut sipulit laitetaan ryppäistä eroteltuina kuivumaan katoksen alle suurten pahvien päälle. Varsien kuivuttua ne poistetaan ja samalla myös hyvin pienet sipulit erotellaan pois. Hyvinä satovuosina pienet heitetään pois, mutta jos sato on pieni, ne säästetään ruokasipuliksi. Listimisen jälkeen sipulit tuodaan koreissa sisätiloihin säilytykseen.

Sipuli on tärkeä osa Timon ja Annikin ruokataloutta. Ruoan valmistaminen aloitetaan yleensä kuorimalla pari ryvässipulia ja pariskunta onkin yhtä mieltä siitä, että ruokaan ei saa kunnolla makua ilman ryvässipulia. Punasipulia he ovat viljelleet satunnaisesti, mutta sitä käytetään lähinnä pelkästään salaateissa. Maussa punasipuli ei heidän mielestään pärjää ryvässipulille. Annikin sanoin: ”siinähan [ryvässipulissa] on pienessä sipulissa koko niiden isojen sipulien maku”.

Kuva 24. A) Kumpulan ryvässipulin keskimääräinen läpimitta on 3–4 senttimetriä. Sipuli on tyypillisesti muodoltaan pyöreähkö, tyveen päin suippeneva ja melko ohutkaulainen. Kuoren väri on kellertävän ruskea. Istukas jakautuu keskimäärin 4–5 sipuliin. Kanta ei ole herkkä kukkimaan, nokea esiintyy silloin tällöin. **B)** Sivusipulien silmut näkyvät selvästi Kumpulan sipulin halkaisukuvassa. Kuvat: Anne Tuomivaara, 10.7.2024.

6.1.4. Mäkiannalan kanta, Luke-6178

Matti ja Anu Annala ovat viljelleet ryvässipulia Matin sukutilalla Keminmaan itäpuolella Maulassa vuodesta 2015 lähtien. Muistitiedon mukaan samaa kantaa ovat viljelleet jo ainakin Matin isovanhemmat 1950-luvulla ja ehkä jopa aiemminkin. Matin äiti on karjalaislähtöisiä, mutta istukaskanta on ollut Mäkiannalassa jo ennen äidin sinne muuttoa. Sukuun on tultu naimakauppojen myötä myös Kemijoen länsipuolelta Törmän kylästä, joten istukkaat ovat voineet kulkeutua tilalle myös sieltä. Maulassa on ryvässipulia viljelty yleisesti, mutta nyt vain muutamassa talossa.

Ryvässipulin kasvatus tilalla on aiemmin ollut laajempaa, ja vielä 1980-luvulla Matin vanhemmat pakkasivat keväisin puolen kilon pusseihin istukkaita myyntiin Kemin K-Rautaan. Määrät eivät Matin muistin mukaan olleet kuitenkaan kovin suuria. Nykyään ryvässipulia on viljelyssä sen verran, että omat syöntisipulit ja istukkaat saadaan joka vuosi ja hyvinä vuosina sipuleita myös annetaan tuttaville. Joskus vanhoja sipuleita heitetään myös kompostiin, mutta monesti myös ylivuotiset sipulit ovat säilyneet syöntisipuleiksi.

Mäkiannalan tilan maaperä on savipohjainen, mutta pitkään viljelty kasvimaata on jo multava. Kylällä on hevosia, joten hevosenlantaa on saatavilla lannoitukseen, mutta myös

keinolannoitteita käytetään. Matti ja Anu tekevät kasvimaahan paksulla köydellä ristikkomuo-
dostelman, jossa rivi- ja taimiväliksi tulee noin 25 senttiä. Ruudukkoon tehdään vielä haravan-
varrella tasaisin välein pienet kuopat istukkaita varten.

Istuttaminen tehdään vanhan perinteen mukaisesti melko myöhään, usein vasta juhannusvii-
kolla. Istukkaiksi valitaan keskikokoiset sipulit. Niitä liotetaan ennen istutusta vedessä, johon
on lisätty tilkka astianpesuainetta ja hieman tuhkaa. Aiemmin käytettiin liotusvedessä Roxion-
kasvinsuojeluainetta, mutta siitä on luovuttu. Liotusaika kestää muutamasta tunnista yön yli.
Märkä istukassipuli pyöräytetään vielä tuhkassa ja painetaan sitten maahan tehtyyn pieneen
kuoppaan. Harsoja ei tuulisella mäellä käytetä. Kesäaikaiseksi hoidoksi riittää rikkakasvien kit-
keminen. Sipulikärpäsen toukkaa esiintyy jonkin verran.

Sato korjataan, kun varret kaatuvat syyskuun alkupuolella. Alkukuivatus tapahtuu aurinkoi-
sella säällä ulkosalla kärryjen päälle viritetyillä laudoilla, sateen sattuessa kärryt viedään katok-
sen alle. Varsien kuihduttua ne leikataan puukolla pois ja sipulit pyöritellään kiinni. Sen jäl-
keen ne viedään kuivumaan joko saunaan tai pannuhuoneeseen noin 30–40 lämpöasteeseen.
Talvisäilytys tapahtuu pienissä pahvilaatikoissa huoneenlämpöisessä komerossa.

Ryvässipulin viljelyllä halutaan vaalia Matin suvun perinteitä ja vanhaa sipulikantaa. Sen mer-
kitys suvun elävänä historiana on suuri ja Matti sanoo tekevänsä kaikkensa, että kantaa viljel-
lään suvussa jatkossakin. Omia lapsia on jo kasvimaalla ollut mukana oppimassa ryvässipulin
viljelyn niksejä.

Ruokataloudessa ryvässipuli on perheelle tärkeä, vaikka pienten sipuleiden kuoriminen joskus
hieman ärsyttääkin. Sipulia käytetään hyvin monenlaisiin ruokiin. Yksi kesäaikana usein tehty
perinneruoka on uusien perunoiden kanssa syötävä voikasti, jossa sulatettuun voihiin laitetaan
silputtua ryvässipulia. Ryvässipulia käytetään myös hirvenliharuokien valmistuksessa ja kotona
tehtyjen hampurilaisten höyteenä.

Kuva 25. A) Mäkiannalan kannan ryvässipulien keskimääräinen läpimitta on 4–5 cm. Kuoren väri on kullanuskea ja kuori on melko paksu. Sipuli on useimmiten munanmuotoinen, kaula on melko ohut ja muodoltaan hieman kohonnut. Sipulin tyvi on hieman suippeneva. Ryppääseen kasvaa keskimäärin 3–5 sipulia. Kanta kukki harvoin. Jos kukinto kasvaa, se on tiivis ja kookas. Kuva: Maarit Heinonen, 18.9.2024. **B)** Matti Annala näyttää mallia istutusrivien merkitsemisestä köyden avulla. Kuva: Anne Tuomivaara, 16.7.2024.

6.1.5. Pulkkinen kanta, Luke-6180

Milja Pulkkinen viljelee ryväsipulia maatilalla Posiolla Lauhkean kylässä. Alue on maantieteellisesti Maaselänharjujen liepeillä ja siten enimmäkseen kuivaa kangasharjumaastoa. Sipulia on aiemmin viljelty tilalla hieman laajemmin, mutta nyt kasvimaana on pienentynyt. Ryväsipulikan-toja on tilalla jouduttu vaihtelevaan ja kantoja ei ole pidetty erillään. Viljelyssä on ollut kanta Posion Tolvan kylältä, mutta se jäi vähitellen pois nokitaudin takia. Tilalle Milja osti parikymmentä vuotta sitten rovaniemeläisestä maatalouskaupasta jonkun yksityisen viljelijän myyntiin tuomaa kanta, jonka kerrottiin olevan lähtöisin Keminmaalta. Pieni määrä istukkaita saatiin muutama vuosi sitten Rovaniemen kotiseutumuseolta ja tämän kannan tiedetään olevan tervolalaisen Kaarina Jestilän kanta (Luke-6171).

Milja on muuttanut Pulkkinen tilalle miniäksi 1960-luvun lopulla, mutta ei muista talossa olleen silloin omaa, vanhaa sipulikantaa. Tilalta ei ole myyty eikä annettu sipulia ja nykyään kylällä ei ole muita kasvimaaviljelyä harjoittavia perheitä. Kasvimaana sijaitsee hieman kaltevalla paikalla suuren luonnonlammen rannalla. Maaperä on hyvin hiekkapitoista ja se asettaakin viljelylle erikoisvaatimuksia. Porkkanamaita pitää kastella melko paljon, mutta Milja on sitä mieltä, että ryväsipuli ei kasvaessaan tarvitse paljon kastelua. Myös katekankaan käyttö auttaa pitämään kosteutta maassa.

Istukkaiksi valitaan jo syksyllä hyvälaatuisia, keskikokoisia sipuleita. Kesäkuun alussa, kun maa on tarpeeksi lämmin, valmistellaan kasvimaana ja lannoitetaan se puutarhalannoitteella. Sipulin kasvatuspaikkaa vaihdetaan joka vuosi. Katteeksi levitetään mansikkakangasta, johon on tehty noin 15 senttimetrin välein sen verran suuret reiät, että sipuli mahtuu hyvin jakaantumaan. Istukkaita liotetaan nelisen tuntia haaleassa vedessä, johon on lisätty noin desilitra etikkaa ämpärilliseen vettä. Aiemmin Milja käytti liotusvedessä myös tuhkaa, mutta on nyt saanut kuulla, että etikka voisi toimia paremmin. Hiekkamailla lannoitteet huuhtoutuvat etenkin sateisina kesinä nopeasti, joten jos kasvustot alkavat näyttää liian vaaleilta, annetaan kesän aikana hieman lisää lannoitetta. Muu kesäaikainen hoito on rikkakasvien poistamista katekankaan rei'istä.

Elokuun puolivälin jälkeen kasvustot tuleentuvat ja sipulit nostetaan pois. Sipulit viedään heinälatoon lautojen päälle kuivumaan ja kun varret helposti irtoavat ne listitään käsin, teräaseita ei käytetä. Sipulit pakataan ohuina kerroksina muovisiin vihanneslaatikoihin ja säilytetään talven ajan pannuhuoneessa, jossa lämpötila on hieman huoneenlämpöä korkeampi.

Ryväsipuli on Miljan mielestä tärkeä osa ruokataloutta. Vaikka viljelyssä on jonkin verran myös punasipuleita, ne eivät ruuanlaitossa vedä vertoja ryväsipulille ja ovatkin pääasiassa käytössä vain salaateissa. Muihin ruokiin käytetään aina ryväsipulia. Lisäksi Milja kokee punasipulin viljelyn olevan sikäli vaikeampaa, että ne ovat herkkiä kukkimaan. Ryväsipulin viljelyä ei ole kukaan perheestä jatkamassa.

Kuva 26. Pulkkisen kannan ryvässipulit ovat läpimitaltaan keskimäärin 3–4 cm, kuoren väri on vaalean kellertävänruskea. Muodoltaan se on yleensä litteänsoikea, kaula on hieman kohonnut ja tyvi on pyöreä. Ryppääseen kasvaa keskimäärin 6–7 sipulia. Kanta ei ole herkkä kukkimaan. Kuva: Anne Tuomivaara, 26.11.2024.

6.1.6. Äijälän kanta, Luke-6182

Annikki Äijälä viljelee omaa sipulikantaansa Simon Jokikylässä. Tila sijaitsee Ranuantien varrella aivan Simojoen jokitörmällä. Annikin isovanhemmat ovat ostaneet tilan vuonna 1918 ja muuttaneet sinne Kiimingistä. Annikki on kysellyt noista ajoista tädiltään, joka on ollut 1950-luvulla Simon alueella kerhoneuvojana. Tädillä oli muistikuva, että sipulikantaa ei ole tuotu ainakaan kokonaisuudessaan Kiimingistä, vaan se on saatu jokikyläläisiltä. Samaa kantaa on viljelty tilalla muistitiedon mukaan ainakin 1940- tai 1950-luvulta saakka eikä siihen ole sekoitettu muita kantoja.

Annikki on puolisoineen pitänyt tilalla karjaa, mutta siitä on luovuttu jo kauan sitten. Sitten Annikki on harjoittanut tilalla yrttien ja vihannesten viljelyä kaupallisessa mittakaavassa ja on nyt siitä työstä eläkkeellä. Tuolloin myös ryväs- ja keltasipulia riitti jonkin verran myytäväksi nippusipulina.

Ryvässipulit istutetaan Äijälässä yleensä kesäkuun toisella viikolla. Ennen istutusta sipuleita liotetaan yön yli tai joskus vähän kauemminkin vedessä, johon on lisätty hieman tuhkaa. Tuhkaa laitetaan myös istutusriveihin. Kasvimaiden maaperä on hiekkainen multamaa. Aiemmin kasvimaihin oli omasta takaa karjanlantaa, mutta nyt maahan lisätään kananlantaa ja satunnaisesti hevosenantaa. Annikki istuttaa sipulit yhden rivin penkkeihin, taimiväli on noin 12 senttiä. Katteena Annikki on keksinyt käyttää lipstikan varsia ja lehtiä, koska hänellä kasvaa sitä pihapiirissä vielä yllin kyllin yrttiviljelyn ajoilta. Aiemmin Annikki on kokeillut sipulikärpän torjuntaan kehäkukkaa, mutta on kokenut, että niillä ei ole toivottavaa vaikutusta. Voimakkaantuoksuisten lipstikan hän sen sijaan on todennut tehoavan tähän hyvin.

Kesäaikainen hoito on lähinnä rikkakasvien poistamista ja kuvina jaksoina kastelemista jokivedellä, jota Annikki pitää ylivoimaisesti parhaana kasteluvetenä sen sisältämien hivenravinteiden vuoksi. Sipulit tuleentuvat yleensä syyskuun alussa, jolloin ne korjataan pois. Sipulit saavat kauniilla säällä kuivahtaa hieman ulkosalla ja niiden juuria poistetaan, minkä jälkeen ne siirretään navettaan kuivumaan. Kun varret ovat kuihtuneet, ne katkaistaan joko käsin tai puukolla ja kierretään kiinni. Sen jälkeen Annikki lajittelee sipulit koon mukaan pieniin, keskikokoisiin ja suuriin. Siemensipulit otetaan tässä vaiheessa erilleen ja istukkaiden pussit merkitään tarkkaan, että niitä ei kukaan vahingossa ota ruuanlaittoon. Talvisäilytys tapahtuu

verkkopusseissa lämpimässä komerossa leivinuunin lähellä. Talven aikana Annikki tarkistaa sipulipussit muutaman kerran ja poistaa mahdolliset pilaantuneet sipulit.

Äijälän perheessä ryvæssipulin merkitys ruokataloudessa on suuri. Sipulia käytetään monipuolisesti ruokiin, mutta lisäksi jääkaapissa on aina purkissa raakaa, pilkottua ryvæssipulia. Purkki katetaan ruokapöytään ja siitä etenkin puoliso lisää sipulia omaan annokseensa. Annikki muisteli myös omien lastensa pienenä syöneen raakaa ryvæssipulia leivän päällä. Pienet ryvæssipulit ovat Annikin mielestä parhaita salaattiin, koska niistä saa kauniita renkaita. Annikki kuvailee oman kantansa sipuleita miedon makuisiksi.

Kuva 27. A) Äijälän kannan ryvæssipulien läpimitta on keskimäärin 6 cm. Ne ovat muodoltaan tavallisimmin litteänsoikeita ja väritään vaalean kellertäviä, hieman ruskeansävyisiä. Kaula on ohut ja hieman kohonnut, sipulin tyvi on pyöreä. Istukas jakaantuu keskimäärin viiteen sipuliin. Kanta kukkii satunnaisesti. Kuva: Anne Tuomivaara, 26.11.2024. **B)** Äijälän kannan viljelijä Annikki Äijälä käyttää lipstikan lehtiä ja varsia katteena karkottamaan sipulikärpäsiä. Kuva: Anne Tuomivaara, 23.7.2024.

6.1.7. Heikin kanta, Luke-6185

Anneli Niemelä viljelee vanhaa ryvæssipulikantaa Ranuan Maurun kylässä. Kanta tuli hänelle perintönä edesmenneeltä veljeltä Rovastinahosta. Veli on viljellyt kantaa kauan ja kertonut saaneensa sen alun perin Pudasjärven puolelta Sarakylästä Illikaisen suvulta, joka on asunut Livon kylän ja Sarakylän alueella Annelin tiedon mukaan jo 1700-luvulta lähtien. Tämä sipulikanta on perimätiedon mukaan ollut Illikaisen suvun hallussa niin kauan kuin muistetaan ja levinnyt sukulaisten mukana Ruotsiin asti.

Annelin edesmennyt Heikki-veli oli ennen kuolemaansa pyytänyt häntä huolehtimaan sipulikannan jatkuvuudesta. Anneli ja hänen toinen, samalla kylällä heidän lapsuudenkodissaan asuva veljensä ovat jatkaneetkin sipulikannan viljelyä nyt muutamana vuonna. Ensimmäinen ryvæssipulin viljelykesä Annelilla oli vuonna 2022 ja hän kuvaakin itseään aivan aloittelijaksi ryvæssipulin kasvattamisessa ja yrittää noudattaa velivainajalta aikoinaan saatuja ohjeita kasvattamisessa.

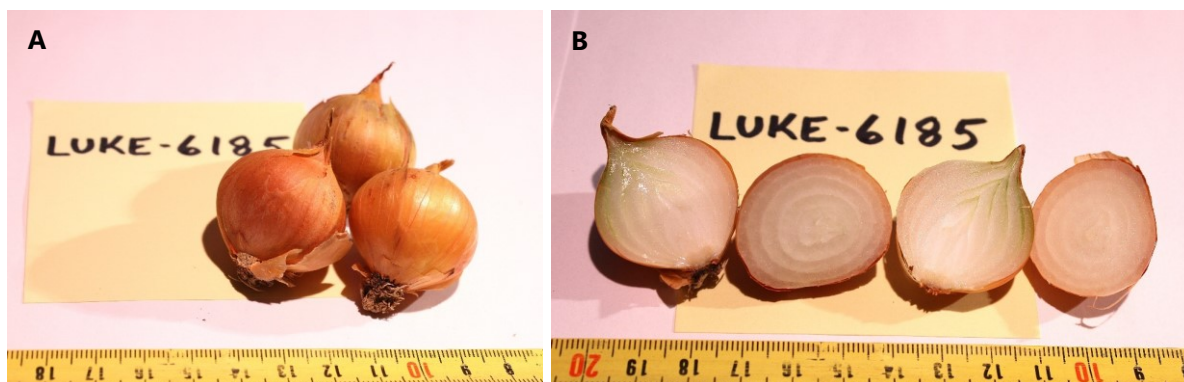
Anneli kasvattaa ryvæssipuleita sekä suoraan kasvimaapenkeissä että lavoissa. Lavoissa hän käyttää säkkimultaa, mutta on todennut sen olevan melko huono kasvualusta ryvæssipuleille. Säkkimullan lisäksi lavoihin on laitettu kalkkia ja peltomultaa. Lannoitteena hän käyttää kananlantaa.

Sipulin istukkaille tehdään alustava laatuluokitus jo syksyllä ja parhaat jätetään talvisäilytykseen. Koska kannan istukkaita on toistaiseksi ollut vähän, on Anneli joutunut kelpuuttamaan istukkaiksi myös pieniä sipuleita. Kesäkuun alkupuolella kasvimaat valmistellaan ja istukkaita liotetaan muutama tunti tai joskus pidempäänkin vedessä, johon on lisätty hieman tuhkaa. Istukkaat laitetaan maahan niin syväälle, että yläosa jää hieman näkyviin. Koleina jaksoina istutusalueen päälle levitetään harsot.

Kesäaikainen hoito on kasvustojen tarkkailua ja rikkaruohojen kitkentää. Lannoitetta lisätään, jos kasvustot näyttävät heikentyvän. Varsien kaaduttua elo-syyskuulla Anneli nostaa sipulit maasta ja aluksi kuivattaa niitä poudalla ulkosalla. Sateen sattuessa sipulit siirretään pesuhuoneeseen ja varret listitään pois niiden kuivuttua. Tässä vaiheessa sipuleista erotellaan heti käytettäväksi kukkineet tai muuten vialliset yksilöt. Talvisäilytystä varten Anneli on virkannut perinteisiä sipulipusseja, joissa sipulit säilytetään huoneenlämmössä.

Ryvässipuli on tärkeässä osassa perheen ruokataloudessa. Anneli kuvaa itseään ”sipulin-syöjäksi” eli syö kelta- ja valkosipulia paljon myös raakana. Ryvässipulia hän käyttää mieluummin kypsennettynä sen voimakkuuden vuoksi. Oman sipulikantansa makua hän kuvaa aromikkaaksi ja hyväksi.

Heikki-veljen toiveen mukaisesti Anneli ja hänen toinen veljensä pyrkivät saamaan kannalle viljelijöitä myös jatkossa. Ainakin Annelin Pohjois-Pohjanmaalla asuva poika on jo kiinnostunutkin ryvässipulin viljelystä. Muitakin kiinnostuneita jatkajia olisi Annelin mielestä hyvä saada.

Kuva 28. A) Heikin kannan ryvässipulit ovat läpimitaltaan 2–3 cm, muodoltaan enimmäkseen pyöreitä, sivuiltaan hieman litistyneitä. Väriltään sipuli on kellanruskea. Kaula on ohut ja hieman kohonnut, tyvi on pyöreä. Istukas jakautuu keskimäärin viiteen sipuliin. Kanta kukkii satunnaisesti. **B)** Heikin kannan mallossa erottuu hento vihreä värisävy. Kuvat: Anne Tuomivaara, 26.11.2024.

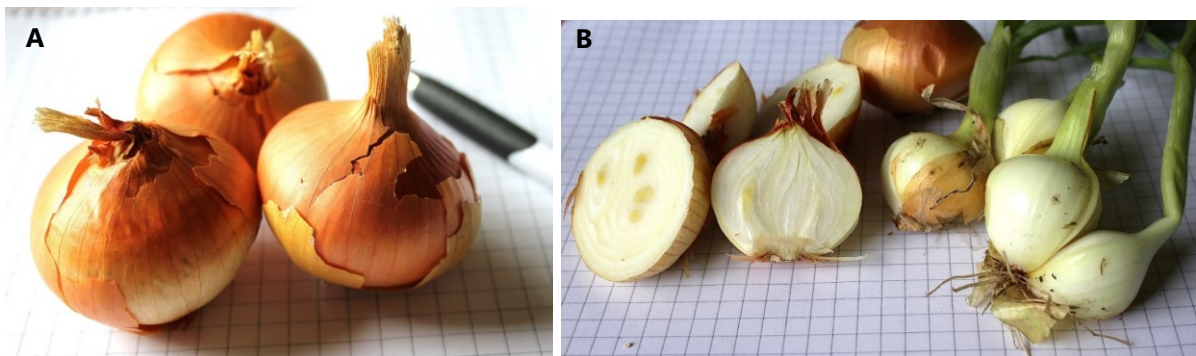
6.1.8. Soinelan kanta, Luke-6186

Toljan kylässä Ranualla on ryvässipulin viljelystä pitkät perinteet. Inkeri Harmaala jatkaa tätä perinnettä yhdessä naapurustossa asuvien kanssa. Kylällä viljeltävä ryvässipulikanta on muistitiedon mukaan aina ollut samaa, ja Inkerikin on viljellyt sitä jo ainakin 1980-luvulta lähtien. Istukkaat Inkeri on aikanaan tuonut muutaman kilometrin päästä nykyisestä asuinpaikastaan olevalta kotitaltaan Simojoen toiselta puolelta, jossa jo hänen isovanhempansa viljelivät sitä. Hän muistaa myös paikallisen kotitalousneuvojan jakaneen tätä sipulikantaa kylän taloihin. Kylällä on sipulia viljelty myös kauppoihin. Inkerikin muistaa heiltä viedyn kirkonkylän

kauppaan ja kylän koululle muutamia satoja kiloja syksyisin. Kyläkauppias myi sipulit ruoka-sipuliksi, joten siitä, käytettiinkö toljalaista ryvässipulia muualla pitäjässä myös istukkaina ei ole tietoa. Inkeri itse on antanut ylimääräisiä sipuleita aina naapurustoon.

Istukkaat Inkeri valitsee alustavasti jo syksyllä, parhaita istukkaita ovat hänen mielestään keskikoiset sipulit. Istutusajankohta on aina ennen kesäkuun 10. päivää. Sipuleista otetaan pois päällimmäisiä kuoria ja juurentynkää ja ne liotetaan pelkässä lämpimässä vedessä ennen istutusta vähintään tunti, mutta joskus yönkin yli. Sen jälkeen sipulit istutetaan puutarhalannoitteella lannoitettuun kasvimaahan, joka on multavaa peltomaata. Kesän aikana rikkaruohot kitketään, muuta hoitoa ryvässipulit eivät tarvitsekaan. Elokuussa sipulin varret kellastuvat ja kaatuvat ja sipulit nostetaan maasta. Kuivatus tapahtuu vanhan navetan aurinkoiselle ikkunalle laitetuissa laatikoissa. Naatteja ja juuria Inkeri katkoo puukolla sipuleista sitä mukaa kun ehtii. Kun sipulit ovat kuivahtaneet, ne laitetaan koreihin, jotka tuodaan pirtin uunin päälle talvisäilytykseen.

Inkeri ei tunnustaudu kovin kovaksi sipulinsyöjäksi, mutta kotitarpeiksi ryvässipulia pitää olla aina itsellä. Keittoihin ja kastikkeisiin ryvässipuli kuitenkin hänen mielestään kuuluu. Oman sipulikantansa makua Inkeri kuvaa miedoksi. Ryvässipulin hyviä puolia ovat hänen mielestään hyvä säilyvyys ja viljelyn helppous. Myös koko kyläyhteisön ylläpitämää ryvässipulikannan viljelyperinnettä hän arvostaa. Etelä-Suomessa asuva poika on vienyt istukkaita omalle puutarhapalstalleen ja saanut ne menestymään siellä, toisin kuin Virosta ostamansa ryvässipulit.

Kuva 29. A) Soinelan kannan ryvässipuli on keskimäärin noin 5–6 cm läpimitaltaan. Sipulin kuoren väri on ruskea, muoto yleensä pyöreä, myös tyvi on pyöreä. Kaula on melko paksu ja hieman kohonnut. Istukas jakaantuu hyvin, keskimäärin ryppäaseen tulee 7–8 sipulia eikä yli 10 sipuliakaan rypästä kohti ole harvinaista. Ennätysryppäissä hyvinä kesinä sipuleita on ollut yli 20. Kanta kukkii satunnaisesti. **B)** Soinelan kannan edellisvuoden sipuleita halkaistuna ja kokonaisena sekä nostotuoreita naatteineen. Kuvat: Anne Tuomivaara, 29.7.2024.

6.1.9. Airi Pulkkinen kanta, Luke-6188

Airi Pulkkinen viljelee ryvässipulia kesäpaikassaan Tervolan Mattisessa, joka kuuluu paikallisesti "löökipेरänä" tunnettuun kyläryppäaseen. Hän on saanut sipulikannan noin vuonna 2010 Liimatan kylältä Sirpa Kolmoselta. Sirpa oli kertonut saaneensa sen Alli Jestilältä, joka toimi kerhoneuvojana joitakin kymmeniä vuosia sitten Tervolassa ja oli lahjoittanut sipuleita eri puolille kuntaa. Alli oli pitänyt hyvin tärkeänä, että tervolalaiset vanhat sipulikannat levittäytyvät ja säilyvät viljelyssä. Sirpa Kolmosella oli joitakin vuosia kauppapuutarha Tervolassa, joten näitä tämän kannan istukkaita on voinut sitä kautta levitä muuallekin. Airi itse on myös jakanut istukkaita ystäville ja sukulaisille ja hänen puolisonsa veli viljelee samaa kantaa naapurustossa. Airi on yrittänyt viljellä tätä ryvässipulia myös Oulun kodissaan, mutta se ei ole siellä menestynyt.

Airi valitsee istukkaiksi suurimmat sipulit jo syksyllä. Talven ajan sipulit säilytetään nailonsukkahousuihin lajiteltuina pirtin seinällä huoneenlämmössä. Kesäkuun puolivälissä istukkailla valmistellaan penkki, joka lannoitetaan kanan tai hevosen lannalla tai katetaan mansikkakan-kaalla. Aiemmin Airi on käyttänyt myös muovikatteita, mutta todennut niiden häiritsevän jakautumista ja lisäksi muovien alla viihtyivät muurahaiset liian hyvin. Mansikkakan-kaan hän kokee auttavan viljelyssä paljon, kosteus säilyy sen alla paremmin ja rikkakasveja tulee huomattavasti vähemmän.

Ennen istutusta Airi kuorii kaikki irtoavat kuoret pois sipulin päältä. Sitten istukkaita liotetaan 12 tuntia 4 % vahvuisessa etikkavedessä. Istukkaat laitetaan mansikkakan-kaan reikiin sen verran syvälle, että harakat eivät näe niitä. Juurtumisen jälkeen tarkistetaan, että multaa on sopivasti sipulin ympärillä ja että kangas ei paina sipulia estäen jakaantumista. Kesäaikaiseen hoitoon kuuluu tämän lisäksi kasteleminen. Elokuun lopussa sipulit nostetaan ylös, kuivataan, listitään ja lajitellaan.

Airi arvostaa ryvæssipulissa sen voimakasta ja aromaattista makua ja käyttökelpoisuutta ruuanlaitossa. Myös perinteiden vaaliminen on hänelle tärkeää ja hän muistelee, että Kuivaniemellä hänen lapsuutensa mummolassakin viljeltiin aina ryvæssipulia. Airi on joskus, ennen tämän nykyisen kannan löytymistä ostanut kaupasta ryvæssipulina myytyä istukasta, joka ei kasvanut ollenkaan vaan mätäni maahan. Senkin vuoksi hän on hyvin tyytyväinen, kun tämä vanha kanta on hänellä menestynyt jo näin kauan. Toiveena on, että jotkut niistä lukuisista ihmisistä, joille hän on istukkaita lahjoittanut, pitäisivät myös kantaa yllä edelleen tuleville sukupolville.

Kuva 30. A) Airi Pulkkinen kannan sipulien läpimitta on keskimäärin 4 cm. Sipuli on muodoltaan tyypillisimmin pyöreä ja myös tyvi on pyöreä. Kaula on melko ohut ja hieman kohonnut. Kuori on kellertävän ruskea eikä kovin paksu. Istukas jakautuu keskimäärin 6–8 sipuliin. Kanta kukkii joskus. Kuva: Anne Tuomivaara, 20.11.2024. **B)** Airi Pulkkinen istuttaa ryvæssipulinsa mansikkakan-kaaseen, joka estää rikkakasvien kasvua. Kuva: Anne Tuomivaara, 5.8.2024.

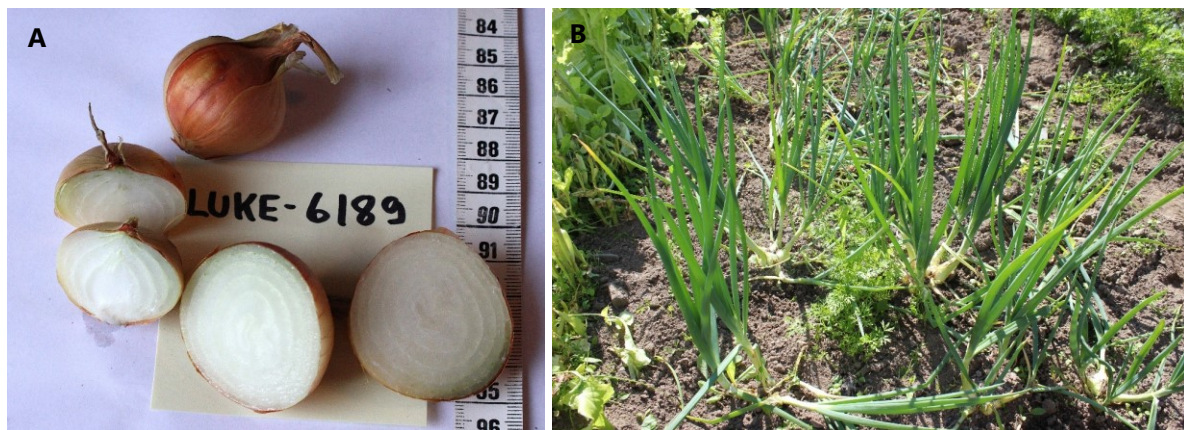
6.1.10. Alatossavan kanta, Luke-6189

Tervolan Kaisajoen kylään kuuluvalla Tossavanperällä viljellään ryvæssipulia edelleen monessa talossa. Hellin Alatossava viljelee tilallaan kantaa, jonka toi Tervolan Suolijoelta mukanaan tullessaan miniäksi Alatossavaan 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa. Talossa oli myös oma ryvæssipulikanta, johon Hellinin kanta sekoittui. Suolijoelle kanta oli muistitiedon mukaan tullut Tervolan Koivun kylästä Hellinin äidin mukana. Tossavanperällä vierekkäin sijainneiden sisarusten taloissa on ryvæssipulin istukkaita haettu aina siitä talosta, jossa sitä on keväällä sattunut eniten olemaan, joten talojen kannat ovat sekoittuneet.

Tätä nykyä Hellinin viljelyssä oleva kanta on saatu naapurissa viljelyä harjoittaneelta Elle Yli-tossavalta. Aikoinaan Tossavanperän talojen sipuliviljelykset olivat hyvinkin laajoja, mutta nyt viljely on vähentynyt pieneen kotitarvemittakaavaan. Alatossavan tila sijaitsee aivan Kemijoen rantatörmällä. Maat ovat viljavat ja pienilmasto kaikelle viljelylle otollinen. Sipuleilla ei Hellinin muistin mukaan ole ollut koskaan tauteja tai tuholaisia.

Talossa on aiemmin pidetty karjaa ja kasvimaille riittikin karjanlantaa hyvin. Nyt sipulimaahan ei lisätä lannoitteita, mutta maan laatu on edelleen multava ja ravinteikas. Hellin liottaa sipuleita vedessä yön yli ennen istutusta. Katteita ei käytetä ja kesäaikana rikkakasvit poistetaan ja sipulien alkaessa jakaantua niiden ympäristä ”kehittää” eli maata kuohkeutetaan kevyesti pyöräyttäen. Syyskesällä tuleentuneet sipulit nostetaan kuivumaan luhtiaitan terassille. Jos sää on hyvin sateinen, ne voidaan siirtää jo tässä vaiheessa myös pirttiin kuivumaan. Talven ajaksi sipulit pakataan koreihin, joita säilytetään pirtin uunin päällä.

Sipulilla on tärkeä rooli ruuanlaitossa ja sitä käytetään monipuolisesti erilaisiin ruokiin. Vaikka sipulimaat ovat aikoinaan olleet suuria, kaikki sipuli on käytetty perheessä eikä sitä ole Hellinin aikana koskaan myyty.

Kuva 31. Alatossavan sipulikanta on läpimitaltaan keskimäärin 4–5 cm. Muodoltaan sipulit ovat vaihtelevasti melko pyöreitä tai litteänsoikeita. Kaulan muoto on matala tai hieman painunut, kaula on ohut. Kuoren väri on keltainen tai ruskea. Istukas jakaantuu keskimäärin kuuteen sipuliin. Kuva: Anne Tuomivaara, 20.11.2024. **B)** Hellin Alatossava kylvää ryvæssipulien väliin usein porkkanaa. Kuva: Anne Tuomivaara, 6.8.2024.

6.1.11. Hellin kanta, Luke-6190

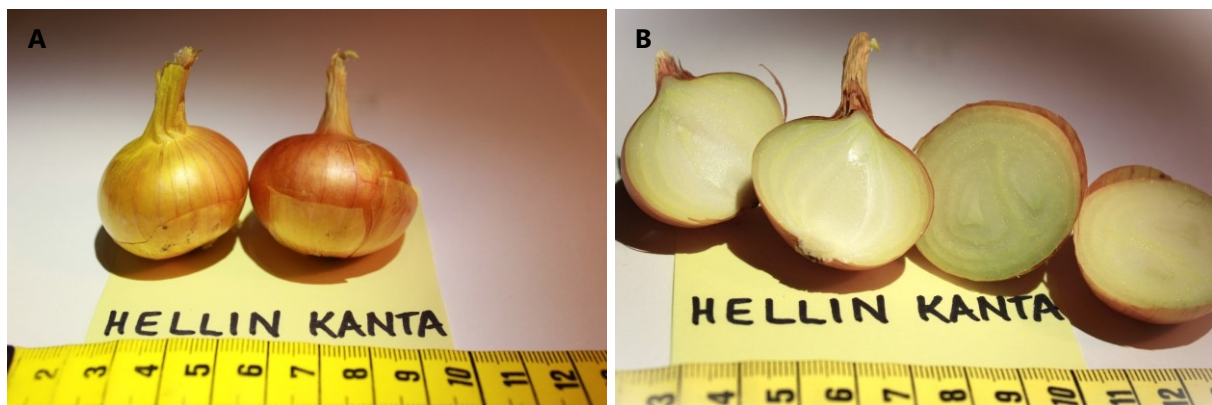
Eeva Ollilainen viljelee Tervolan Tossavanperällä syntymäkodistaan Tornion Kantojärveltä tuotua kantaa. Muistitietoa siitä, mistä kanta on sinne tullut ei ole, mutta on mahdollista, että se on ainakin osittain peräisin Inarista, mistä Eevan Helli-äiti oli kotoisin. Eeva on muuttanut Tervolaan miniäksi vuonna 1961 ja jo seuraavana kesänä äidiltä saadut istukkaat pantiin uudessa kodissa maahan. Viljely oli aikoinaan melko laajaa ja Eeva myi sipulia melko suuriakin määriä, jopa kymmeniä kiloja yksittäisille ostajille paperisäkkeihin pakattuna. Talon tytär on myös vienyt 15 kiloa ryvæssipulia työpaikalleen turkulaiseen ravintolaan kokeiltavaksi, mutta kokkien mielestä ryvæssipuli oli liian itkettävää kuorittavaa, ja he eivät halunneet enää uutta erää.

Istukkaiksi Eeva valitsee keskikokoiset sipulit. Hän ei harrasta istukkaiden liottamista ollenkaan vaan laittaa sipulit kuivana maahan. Istukkaat pistellään puutarhalannoitteella lannoitettua maahan noin 20–25 senttimetrin välein. Aiemmin talossa oli karjaa ja silloin kasvimaita

lannoitettiin karjanlannalla. Katteita tai harsoja ei käytetä. Kesän aikana Eeva kuohkeuttaa maata sipulien ympäriltä paistihaarukasta tuunaamallaan haralla. Se on sipulien välien haraamiseen sopivan pieni työkalu. Sipuleita ei kastella.

Elokuun aikana varsien kaatuessa Eeva nostaa sipulit kuivumaan kasvihuoneeseen. Aiemmin, kun satoa oli paljon, ne kuivatettiin navetan sontahuoneessa, jossa ovat olivat päivällä auki ja suljettiin yöksi. Kun varret ovat niin kuivat, että irtoavat nykäisemällä, sipulit pakataan laatikoon ja jällekuivatetaan miedossa saunan lämmössä. Talvisäilytykseen sipulit tuodaan keittiön komeroon.

Ollilaisen perheessä sipulia käytetään paljon ja Eeva on myös kuivannut sitä ja tehnyt kuiva-tuista sipuleista jauhetta, jota käyttää ruuan maustamiseen. Kuivaaminen tapahtuu miedossa lämmössä sähköuunissa. Pellille leivinpaperin päälle levitellyt, murskatut sipulit laitetaan paahtumaan muutamaksi vuorokaudeksi. Peltejä voi laittaa uuniin useita kerralla. Myös lapsuudenkodissaan Eeva muistaa käytetyn paljon sipulia ja kantojärveläiset myös viljelivät sitä yleisesti. Oma kantaansa Eeva arvostaa myös sen satoisuuden vuoksi, kaikkein suurimmassa ryppäessä oli joskus menneinä vuosina peräti 20 sipulia. Muita syitä ryvässipulin arvostukseen hänellä ovat perinteet, tuttuus ja ryvässipulin hyvä maku ja monipuolisuus ruuanlaitossa.

Kuva 32. A) Hellin kannan ryvässipulit ovat läpimitaltaan keskimäärin 6–7 cm. Kuori on keltainen ja melko ohut. Sipuli on muodoltaan tavallisimmin litteänsoikea, sen tyvi ja kaula ovat matalia. Kaula on ohut. Sipuli jakaantuu keskimäärin 5–6 sivusipuliin, joskus sipuleita on paljon enemmänkin. Ei ole herkkä kukkimaan. **B)** Hellin kannan ryvässipulien mallossa erottuu hieman vihreää värisävyä. Kuvat: Anne Tuomivaara, 19.11.2024.

6.1.12. Elman kanta, Luke-6191

Raili Tikkanen ja Olavi Tauriainen viljelevät ryvässipulia Tervolan Kaisajoen Tossavanperällä. Päävastuu viljelystä on Raililla, joka on harjoittanut kasvimaaviljelystä tilalla 2000-luvun alkuvuosista saakka. Istukkaat on saatu naapurista Elle Ylitossavalta, joka on Olavin täti. Tossavanperän taloissa ryvässipulia on viljelty niin kauan kuin muistitieto kantaa. Elle muistaa, että hänen lapsuudessaan ryvässipulinviljely kotitalalla oli niin laajaa, että sipulia vietiin hevoskuormilla Tornioon saakka. Myös Tervolan asemalla olleessa kyläkaupassa myytiin tätä Tossavanperän ryvässipulia ja paikallinen ravintola osti sitä keittiölleen vuosittain. Tossavanperällä sama ryvässipulikanta oli viljelystä lähisukulaisten taloissa ja sipulin istukkaat otettiin aina siitä talosta, missä sitä sattui kunakin keväänä olemaan runsaimmin jäljellä. Siitä, mistä sipulikanta on tullut Tossavanperälle ei ole enää olemassa muistitietoa.

Ennen Railin ja Olavin aikaa ryvässipulia tilalla ovat viljelleet Olavin äiti Elma ja hänen siskonsa ja Olavin mummo. Siskon muuttaessa Kemijärvelle hän on ottanut istukkaita mukaansa ja viljellyt niitä siellä uudessa kodissaan. Elman aikana ryvässipulin viljely on ollut kotitarveviljelyä, myyntiä ei ole tehty.

Kasvimaata on aikoinaan, kun talossa vielä oli karjaa, höystetty karjanlannalla. Nykyään käytetään jonkin verran keinolannoitteita tai maa jätetään kokonaan lannoittamatta. Istukkaiksi Raili valitsee keväällä keskikokoiset sipulit, jotka laitetaan maahan touko-kesäkuun vaihteessa. Niitä liotetaan vedessä muutama tunti ennen istutusta. Sipulipenkit peitetään harsolla istutuksen jälkeen, jotta istukkaat pääsevät hyvin kasvun alkuun. Elokuun loppupuolella ryppäät nostetaan maasta ja viedään kuivumaan vanhan navetan karjakeittiön lattialle pressun päälle. Poutasailla ovia pidetään auki hyvän läpivedon saamiseksi. Listimisen jälkeen sipulit pakataan pieniin muovilaatikoihin ja viedään sisätiloihin. Kauniiden ja lämpimien päivien ajaksi sipulit kannetaan vielä terassille jalkikuivatukseen. Talvisäilytys tapahtuu keittiön kaappien päällä.

Ryvässipulilla on perheen ruokataloudessa suuri merkitys ja sitä käytetäänkin monipuolisesti ruuanlaitossa. Keltasipuliakin on maistettu, mutta sen maku ei miellytä läheskään yhtä paljon kuin ryvässipulin. Lisäksi keltasipulin suuri koko on pariskunnan mielestä hankalampi ruuanlaitossa, koska sitä ei aina pysty kerralla käyttämään. Ryvässipulin viljely koetaan myös arvokkaaksi perinteeksi, jota halutaan jatkaa, mutta seuraava sukupolvi ei ainakaan vielä ole osoittanut mielenkiintoa asiaa kohtaan.

Kuva 33. Elman kannan ryvässipulit ovat läpimitaltaan keskimäärin 4 cm. Muodoltaan ne ovat yleisimmin litteänsioikeita, kaula on ohut ja hieman kohonnut, tyvi pyöreä. Kuoren väri on tummahkon ruskea, jossa punertavaa sävyä. Istukas jakaantuu keskimäärin 5–7 sivusipuliin. Kanta ei ole herkkä kukkimaan. Kuvat: Anne Tuomivaara, 20.11.2024.

6.1.13. Vainion kanta, Luke-6193

Kaisa Nivala viljelee ryvässipulia Vainion tilalla Pudasjärven Sarakylällä, joka sijaitsee lähellä Ranuan kuntarajaa. Tila on Kaisan kotitila, jossa on vielä aivan viime vuosiin saakka ollut karjaa. Kaisaa kiinnostavat maatiaislajit, joten tilalla on kasvatettu myös lapinlehmiä. Nykyistä ryvässipulikantaa Vainion tilalla on viljelty noin vuodesta 2010, se on silloin saatu naapurin emännältä. Tarkempaa tietoa siitä, mistä se on naapuriin tullut ja kuinka kauan kanta on ollut siellä viljelyssä ei ole muistissa. Naapurin emäntä on lähtöisin Ranualta, mutta ei ole varmaa, onko myös sipulikanta sieltä.

Kun tieto Peräpohjolan sipulit-hankkeesta oli saavuttanut sarakyläläisiä ja joku oli maininnut siitä kylän whatsapp-ryhmässä, oli siellä herännyt vilkas keskustelu ja muistelu Sarakylän

ryvæssipulin viljelyperinteestä. Sarakylän alueella on ollut vielä 1950- ja 1960-luvuilla merkittävää ryvæssipulin tuotantoa. Tuon ajan suuret savotat tarvitsivat paljon ruokaa, ja ryvæssipulia tuotettiin savotoiden tarpeeseen satoja, jopa tuhansia kiloja tilaa kohti. Myös paikalliset kauppiat ostivat ja myivät ryvæssipulia suuria määriä. Kaisan perhe piti Sarakylässä K-kauppaa ja ryvæssipulia välitettiin Keskon myymäläverkoston kautta aina Etelä-Suomea myöten. Kuusikymmenluun loppupuolella ryvæssipulin kauppa alkoi hiipua ja nykyään kylällä on vain kotitarvemittakaavaista viljelyä. Kiinnostus ryvæssipulin viljelyä kohtaan on kuitenkin nousemassa ja nuoremmatkin sarakyläläiset ovat alkaneet kysellä istukkaita kokeiltavakseen.

Kaisa erottelee istukkaaksi sopivat sipulit keväällä. Savista maata hän kuohkeuttaa lisäämällä joka syksy kasvimaahan runsaasti koivunlehteä ja onkin saanut näin maan multavuuden lisääntymään. Kasvimaata lannoitetaan kananlannalla. Ennen istutusta sipuleita liotetaan muutama tunti vedessä, johon Kaisa on lisännyt joskus tuhkaa, joskus torjunta-ainetta. Mitään eroa näiden käsittelyjen ja pelkässä vedessä liottamisen välillä hän ei ole huomannut. Sipulikärpistä ei hänen kasvimaallaan ole koskaan ollut. Kaisa ei käytä katteita, koska hänen mielestään pienen kasvimaan rikkakasvit ehtii hyvin kitkemään. Sen sijaan harsoja hän käyttää heti istutuksen jälkeen, koska alueella runsaasti esiintyvät rastaat ja muutkin linnut ovat usein tehneet tuhojaan juuri istutetuilla sipulimailla.

Varsien kaaduttua loppukesällä sipulit nostetaan maasta ja Kaisa niputtaa ne narulla jatkokesittelyn helpottamiseksi. Niput viedään rantasaunan terassin kattoon roikkumaan ja ne saavat tuulella kuivua rauhassa. Jos hallayöt uhkaavat, niput on helppo siirtää suojaan saunaan sisälle. Kun sipulit ovat melkein kuivia, Kaisa siirtää ne sisäliiteriin, jossa irrottaa varret ja pyörittelee sipulit kiinni. Tässä vaiheessa sipulit kokolajitellaan ja syötäviksi valikoidaan suurimmat sipulit. Talviajaksi sipulit pakataan muovisiin verkkosäkkeihin, jotka säilytetään pannuhuoneessa hieman huoneenlämpöä korkeammassa lämpötilassa.

Ryvæssipulin hyvä ja voimakas maku ja erinomainen säilyvyys ovat Kaisan mielestä sen suuria etuja. Hän hyödyntää kesän aikana paljon myös sipulin varsia, jotka sopivat hänen mielestään erinomaisesti salaatteihin ja moniin muihinkin ruokiin. Hän pitää ryvæssipulia erittäin helppona viljeltävänä eikä viljelyssä ole koskaan ollut mitään ongelmia. Perinteitä arvostavana ihmisenä Kaisa myös haluaa kasvattaa alueen vanhaa, aikoinaan sarakyläläisille myös taloudellisesti merkittävää kasvia. Hän toivoo sipulinviljelyn perinteen jatkuvan Sarakylässä.

Kuva 34. Vainion kannan ryvæssipuli on halkaisijaltaan keskimäärin 3–4 cm, muodoltaan tyyppillisimmin litteänsiokea. Sipulin kaula on matala ja ohut, tyvi on matala. Kuoren väri on ruskea ja siinä on selvästi erottuvia tummanpunertavia pystyraitoja. Kuori on melko paksu. Istukas tuottaa keskimäärin 4–6 sipulia. Kanta ei kuki herkästi. Kuvat: Kaisa Nivala.

6.1.14. Tolonen-Markkanen-kanta, Luke-6196

Pirjo Markkanen ja Heimo Tolonen viljelevät ryvæssipulia Rovaniemellä Hirvaan kylässä. He ovat molemmat kotoisin Kainuusta ja myös sipulikanta on peräisin Suomussalmelta Pirjon syntymäkodista. Pirjon äidiltä saatujen tietojen mukaan kanta on alun perin tullut Vääkiön tilalta Lempi ja Eemi Vesteriseltä mahdollisesti 1960-luvulla. Kannan vanhasta alkuperästä ei ole säilynyt tarkempaa tietoa. Pirjon kotitalalla ryvæssipulia on viljelty jo Pirjon lapsuudessa ja sitä on myös annettu muille viljelijöille. Myös hänen enonsa on viljellyt tätä samaa kantaa. Pirjo ja Heimo ovat niin ikään antaneet ylimääräisiä sipuleitaan pois, ja ainakin Rovaniemen Misin kylään on joitakin vuosia sitten mennyt muutaman kilon erä istukkaita viljelyyn.

Myös Heimon lapsuudenkodissa on viljelty ryvæssipulia, ja Heimo muistelee kasvimaan kitkemisen lapsena olleen niin vastenmielistä työtä, että hän oli kerran jopa päättänyt veljensä kanssa karata kotoa, ettei joutuisi sipulimaalle. Karkumatka keskeytyi, kun nälkä ja väsymys ajoivat pojat takaisin kotiin. Seuraavana päivänä pojat palasivat kiltisti sipulimaalle.

Pariskunnan nykyiset viljelyalat Hirvaalla ovat kotitarvemittakaavaisia ja viljely tapahtuu laajennetuissa lavakauluslaatikoissa ja peltomaassa, joiden maata parannetaan kompostilla, kalkilla ja säkissä ostettavalla mustalla mullalla. Lannoitteita tai kasvinsuojeluaineita ei käytetä lainkaan.

Istutettaviksi valitaan reilu kolme senttimetriä läpimitaltaan olevat terveet ja napakat sipulit. Istukkaat liotetaan ennen istutusta pelkässä kädenlämpöisessä vedessä. Sipulit istutetaan maahan 25 senttimetrin välein kesäkuun alussa ja istutukset peitetään harsolla heti samana päivänä. Kesän aikana rikkaruohot poistetaan ja viljelyksiä suojataan poroilta ja jäniksiltä erilaisilla aitarakennelmilla.

Elo-syyskuun vaihteessa, kun varret kaatuvat sipulit otetaan pois maasta. Heimo on rakentanut leikkimökkiin sipuleille kuivaustelineet ja siellä niitä pidetään noin viikko. Jos säät ovat koleet ja sateiset, ne voidaan siirtää sisätiloihin pannuhuoneeseen jo aiemminkin. Kun varret ovat kuivat ja irtoavat helposti ne pyöritellään irti. Talveksi sipulit pakataan laakeisiin pahvilaatikoihin lajiteltuna koon ja kunnan mukaan.

Ruokataloudessa sipulilla on tärkeä merkitys ja ryvæssipuli edustaa nimenomaan oikeata, perinteistä sipulia, jossa on kunnolla voimakas maku. Ryvæssipulia lisätään puuroja lukuun ottamatta kaikkiin ruokiin. Pirjo tekee joskus ranskalaista sipulikeittoa ja valmistaa omassa kasvihuoneessa kasvatetuista kurkuista säilykkeitä, joiden liemeen lisää ryvæssipulia.

Kuva 35. A) Tolonen-Markkanen sipulikanta on läpimitaltaan keskimäärin 4 cm. Sipuli on muoltaan yleisimmin litteänsoikea, kaula on ohut ja hieman kohonnut, tyvi pyöreä. Kuoren väri on voimakkaan kellertävän ruskea, pystyraidot erottuvat. Sipuli jakautuu keskimääriin viiteen sipuliin. Kuvan oikean laidimmaisessa sipulissa näkyy kuoren alla pullistuneena muodostuvat sivusipulit. Kanta ei kuki herkästi. Kuva: Anne Tuomivaara, 19.11.2024. **B)** Tolonen-Markkanen kannan satoa kesältä 2024. Kuva: Heimo Tolonen.

6.2. Ryvæssipuliryhmä II

Ryhmässä on neljä ryvæssipulikantaa, joiden keskinäinen maantieteellinen etäisyys on suuri. Ryhmässä on sipuleita Ranualta, Keminmaasta ja Tervolasta. Yksi ryvæssipulikanta (Kiviharjun kanta, Luke-6176) on tuotu vuonna 2023 Kainuusta Tervolaan. Ryhmän ryvæssipulit ovat muoltaan yleisimmin munamaisen pyöreitä ja niiden kuoren väri on tavallisimmin kellertävän tai kullankeltaisen ruskeita.

6.2.1. Mustavaaran kanta, Luke-6173

Ranuan Saariharjussa Rami Hiltusella viljelyssä ollut kanta on kasvanut kaksi kesää Rovaniemen Kotiseutumuseon perinnepuutarhassa. Rami on itse toistaiseksi luopunut ryvæssipulikantansa ylläpidosta, mutta tuntee sen historian ja ominaisuudet.

Kanta on alun perin tullut Ramille 2000-luvun alkuvuosina Saariharjun Mustavaarasta Anna-Liisa ja Reijo Sääskilahdelta. He ovat aikanaan viljelleet vihanneksia ja myös ryvæssipulia isommassa määrin. Heidän tilallaan kanta on ollut viljelyssä niin kauan, että siitä, mistä se on heille aikanaan tullut ei ole enää tarkempaa muistitietoa. Se on kuitenkin tiedossa, että se ei ole missään vaiheessa sekoittunut samalla kylällä viljeltyyn Rinteen tilan kantaan (Luke-6174). Ryvæssipulin viljelyn vahva kylä Ranualla on ollut Tolja, josta istukkaita on saattanut kulkeutua myös Saarivaaraan. Rami on antanut ryvæssipuleita ystäville ja sukulaisille, mutta ei tiedä onko kukaan jatkanut niiden viljelemistä.

Ramin mukaan kannan istukkaat olivat hänen viljelynsä alkuaikoina melko kookkaita ja hyvin jakautuvia, mutta alkoivat pikkuhiljaa muuttua pienemmiksi ja heikosti kasvaviksi. Tästä syystä Rami päätti kokeilla museon puutarhaväen kanssa, elpyisikö kanta uudelle paikalla kasvaessaan. Näin ei kuitenkaan ole tapahtunut, vaan kanta on myös museon puutarhassa jäänyt hyvin pienikokoiseksi ja jakaantunut melko heikosti.

Ryvæssipuli vaatii Ramin mielestä hyvää lannoitusta ja hän käyttääkin vihanneksilleen omien lehmien tuottamaa lantaa ja myös lampaiden lantaa, jota pitää parhaimpana lannoitteena

vihannesmaille. Ramin palstalla kivennäismaat ovatkin usean vuoden karjanlantalaisyksellä muuttuneet multaviksi ja ovat hyvin hikeviä. Ramilla oli tapana säilyttää ryvæssipuleita talven ajan talon viileän huoneen lattialla noin 12 asteessa. Istutus tehtiin vanhaan tapaan juhannusviikon tienoilla. Ennen istutusta istukkaita liotettiin noin 12 tuntia vedessä, johon oli lisätty tuhkaa tai etikkaa. Istutuksen jälkeen Rami lisää vihannesten kasvupenkkien katteeksi hiekkaa, joka auttaa kosteuden säätelyssä ja estää myös jonkin verran rikkakasvien kasvua. Istutusalue peitetään vielä harsolla. Rami on sitä mieltä, että muovissa kasvattaminen ei sovi ryvæssipulille vaan häiritsee niiden jakaantumista.

Varsien kaaduttua elokuun lopussa sipulit on nostettu räystäään alle kuivumaan nipuissa. Kun varsi irtoaa, sipulit pyöritellään kiinni. Sen jälkeen Rami vei sipulit saunaan noin 40 asteen lämpöön jälkikuivatukseen ja pakkasi ne sitten pahvilaatikoihin talveksi.

Sipulilla on Ramin ruokataloudessa suuri merkitys ja hänellä onkin useita sipuliruokien reseptejä jatkuvassa käytössä. Sipulimaitokeitto on tuttua jo lapsuudenkodista, se on yksinkertainen ruoka, johon tulee ainoastaan sipulia, maitoa ja suolaa. Toinen sipuliruoka, jota Rami usein tekee, on sipuliperunalaatikko. Siihen laitetaan viipaloituja perunoita ja ruskistettua sipulia, mausteeksi suolaa ja valkopippuria ja kostukkeeksi munamaitoa. Myös raaka sipuli leivän päällä maistuu aina silloin tällöin. Sipuli kuuluu Ramin mielestä olennaisena raaka-aineena myös perunamuusiin ja kananmunakastikkeeseen.

Ryvæssipulin kuorilla värjäämistäkin Rami on kokeillut hyvin tuloksin ja onpa hän kuullut raakaa sipulia käytettävän myös hiustenhoidossa. Sipulinpuolikasta hierotaan päänahkaan ennen hiusten pesua, tämä vahvistaa hiuksia ja tekee niistä kiiltävät.

Rami arvostaa paikallista kasviperinnettä. Hän on esimerkiksi tallentanut Ranuan seudulla pitkään kasvatettuja vanhoja kotipelargoneja. Näistä kolme, punaviolettikukkainen "Ranua", lohenvunakukkainen "Kainuulainen" ja silmälinen vaaleanpunakukkainen "Milja" on kuvattu vanhoja suomalaisia kotipelargonista kertovassa julkaisussa (Heinonen ym. 2023).

Kuva 36. Mustavaaran kannan sipulit ovat läpimitaltaan noin 2-3 cm. Kuoren väri on kullankeltainen ja kuori on melko paksu. Sipuli on muodoltaan munamainen, sen tyvi on hieman suippeneva ja kaula on suhteellisen leveä. Ryppään kasvutapa on kekomainen ja siihen tulee keskimäärin viisi sipulia. Maku on voimakas. Kanta on herkkä kukkimaan. Kuva: Anne Tuomivaara, 19.11.2024. **B)** Rami Hiltusen kasvimaat tarjoaa satoa kotitalouden tarpeisiin. Sipulin lisäksi hän kasvattaa monia vihanneksia ja yrttejä. Kuva: Rami Hiltunen.

6.2.2. Aunelan kanta, Luke-6175

Martti ja Maarit Kuure viljelevät ryvæssipulia Korpijärven kylässä Marttilan tilalla, joka on alkuperäiseltä nimeltään Aunelan tila. Korpijärvi sijaitsee Tornion ja Tervolan välissä, mutta on osa Keminmaata. Martin vanhemmat ovat perustaneet tilan 1950-luvulla. Perhe muutti tilalle Torniossa Martin ollessa pikkulapsi. Tilalla on viljelty Martin mummolta saatua sipulikantaa koko ajan. Mummo on viljellyt tätä samaa kantaa ainakin jo 1900-luvun alussa. Maaritin ja Martin mukaan Aunelan tilan syrjäisen sijainnin vuoksi kanta ei ole sekoittunut muihin. Ryvæssipulikannan alkuperästä ja tarkemmasta iästä ei ole säilynyt tietoa eikä myöskään siitä, onko Martin äiti tai mummo antanut sitä eteenpäin. Maarit ja Martti ovat satunnaisesti antaneet sipulia tuttaville, jos niitä on jäänyt yli omista istutuksista, mutta myyty sitä ei ole koskaan. Sipulin viljely on pääasiassa Martin vastuulla. Pinta-alat ovat vähitellen pienentyneet perheen pienentyessä.

Ryvæssipulin istukkaiksi Martti valitsee kaikkein pienimmät sipulit, koska on kokenut niiden tuottavan parhaiten satoa. Sipuleita liotetaan ennen istutusta yön yli haaleassa vedessä, johon ei lisätä mitään apuaineita. Istukkaat laitetaan maahan niin syväälle, että yläosaa jää näkyviin vain vähän. Lannoitteena käytetään peruna- ja kasvimaalle tarkoitettua luonnonlannoitetta tai keinolannoitetta, joiden kauppanimet eivät ole muistissa. Tuhkaa lannoituksessa ei käytetä. Martti ei katso tuhkan lisäämistä tarpeelliseksi, koska ryvæssipuleilla ei ole koskaan hänen viljelyaikanaan ollut mitään tauteja tai tuholaisia. Mummon vielä viljellessä sipulikärpäsen toukan tuhoja oli joskus ollut ja mummo olikin käyttänyt tuhkaa sen torjuntaan. Kesäaikaiseksi hoidoksi riittää rikkaruohojen kitkeminen, harsoja tai katteita ei käytetä.

Sadonkorjuu tehdään sipulin varsien kaaduttua elokuun lopussa. Sipulit viedään varsineen kuivumaan latoon. Martti on rakentanut sipuleille kuivaustelineet, joihin ne ripustetaan varret alaspäin. Kun varret ovat kuivuneet, ne leikataan pois ja sipuli pyöräytetään kiinni. Listimisen jälkeen sipulit pakataan koreihin ja jos sää on hyvä, annetaan vielä vähän aikaa kuivahtaa ladossa. Talven ajaksi sipulikorit tuodaan sisälle ja säilytetään komerossa. Talvisäilyvyys on hyvä.

Sipulilla on hyvin tärkeä merkitys perheen ruokataloudessa. Sipulia käytetään monipuolisesti erilaisiin ruokiin ja kesällä myös sipulien varsia käytetään salaateissa. Ryvæssipuli on ainoa viljelyssä pidettävä sipuli. Keltasipulin viljelyn kokeilemisesta on joskus keskusteltu, mutta kun oma hyvä ryvæssipulikanta menestyy hyvin, siihen ei ole ryhdytty. Perinteikkään kasvin viljely on itsestäänselvyys, mutta kannan ylläpidolle ei ainakaan vielä ole tiedossa jatkajaa.

Kuva 37. A) Aunelan tilan ryvæssipuli on läpimitaltaan keskimäärin 6–7 cm. Sipuli on muodoltaan pääosin litteänsioikea. Kuoren väri on kellertävän ruskea, kaula melko ohut ja hieman kohonnut. Tyvi on matala. Istukas jakautuu keskimäärin seitsemään sivusipuliin. Kukki joskus. **B)** Aunelan kanta kasvaa kookkaaksi. Kuvat: Anne Tuomivaara, 3.7.2024.

6.2.3. Kiviharjun kanta, Luke-6176

Tervolan Koivun kylässä asuva Marita Kurkinen viljelee sukunsa vanhaa ryvæssipulikantaa perheen pari vuotta sitten hankkiman omakotitalon pihapiirissä. Marita on lähtöisin Kainuusta, josta hän muutti työn perässä Tervolaan. Marita halusi perustaa pienen hyötytarhan heti talon ostettuaan ja äidin vanha kainuulainen ryvæssipulikanta on nyt jatkanut elämäänsä Tervolassa vuodesta 2023 lähtien.

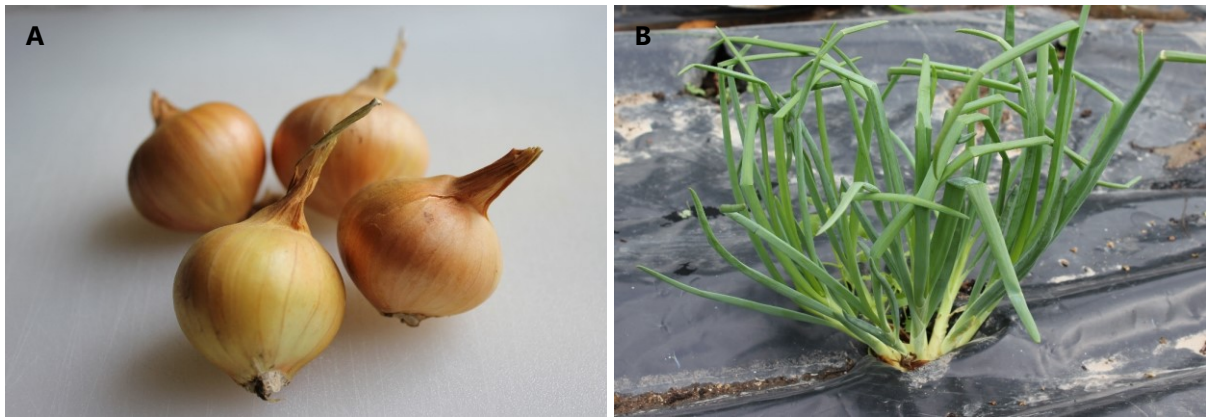
Maritan isoäiti on kasvattanut tätä sipulikantaa Suomussalmen Kiannanniemessä niin kauan kuin muistitieto kantaa, ainakin 1950-luvulta lähtien ja ehkä jo aiemmin. Sitä mistä mummo on sen saanut ei enää ole kenelläkään muistissa. Mummo piti hyvin monipuolista maatilaa, jossa oli lehmien lisäksi esimerkiksi kanala ja hyvin laaja marja- ja vihannesviljelmä. Vihannesten ja myös ryvæssipulin viljely oli merkittävä tulonlähde tilalle.

Maritan äiti Liisa muutti miniäksi Kiviharjun tilalle Hyrynsalmen Moisiovaaraan 1990-luvulla ja toi ryvæssipulin istukkaita mukanaan. On mahdollista, että tähän kantaan sekoittunut myös muita, Moisiovaaran emänniltä saatuja kantoja, mutta alkuperäistä Kiannanniemen kantaa on edelleen viljelyssä. Liisa ei ole koskaan myynyt sipuleita eikä Maritan muistin mukaan niitä ole myöskään annettu ainakaan kovin laajamittaisesti tilalta.

Omien sanojensa mukaan Marita edelleen vasta opettelee ryvæssipulin viljelyä, mutta on saanut jo kotipihaltaan satoa ja aikoo jatkaa suvun ryvæssipulikannan ylläpitoa. Kotoa saatuja oppeja noudattaen hän valitsee istukkaiksi keskikokoisia ja sitä suurempia sipuleita, joita liottaa ennen istutusta 40-asteisessa vedessä pari tuntia. Sitä ennen sipuleista on poistettu päällimmäisiä kuoria. Tuhkaa Marita laittaa maahan ennen istutusta ja äidin oppien mukaan märkiä sipuleita myös pyöräytetään tuhassa ennen maahan laittamista. Istutetusta sipulista jää näkyviin sipulin kaulaosa, rivi- ja taimiväli on noin 25 senttiä. Matalan kohopenkin katteena on aumamuovia, josta musta puoli on ylöspäin. Muoviin tehdään ristiviillot, jotta jakautuvalla sipulilla on tilaa levitä. Lannoitteena käytetään kananlantaa, sitä ennen savipitoista maata on parannettu kompostilla ja ruohosilpulla. Sipulipenkin päälle levitetään harso, joka otetaan pois heti kun naatit alkavat taipua harson alla.

Sato korjataan ennen halloja ja kun varret ovat kaatuneet. Jos sää on aurinkoinen, sipuliniput nostetaan riukujen päälle ja annetaan niiden kuivua ulkosalla. Mikäli sataa, niput nostetaan sisälle ja varret leikataan pois niiden kuivuttua. Talvisäilytyspaikka on keittiön komerossa, missä sipulit ovat pienissä laatikoissa ohuina kerroksina.

Marita arvostaa ryvæssipulissa etenkin sen hyvää makua, säilyvyyttä ja viljelyn helppoutta. Myös kukkimattomuus on tämän kannan hyvä ominaisuus, ja talven aikana varastotappiot ovat hyvin vähäisiä. Kanta on säilynyt terveenä ja hyväkasvuisena vuodesta toiseen, eikä tarvetta siirtä viljelemään muita keltasipuleita ole ollut.

Kuva 38. A) Kiviharjun kannan sipulien keskimääräinen läpimitta on 3–4 senttimetriä. Kuoren väri on vaalean kellertävän ruskea, kuori on melko ohut. Sipulin muoto on yleisimmin munainen, kaula on suhteellisen paksu ja melko pyöreä ja sipuli on tyveltään hieman suippeneva. Ryppääseen kehittyy keskimäärin kuusi sipulia. Kanta ei ole herkkä kukkimaan. **B)** Marita Kurkinen viljelee Kiviharjun kantaa aumamuovikatteessa. Kuvat: Anne Tuomivaara, 8.7.2024.

6.2.4. Uusi-Tarvaksen kanta, Luke 6177

Aili Tainio viljelee ryvæssipulia Tervolan Mattisenkylällä Uusi-Tarvaksen tilalla. Mattisen ja läheisen Liimatanperän alue on tunnettu pitäjässä ”löökiperänä”, koska siellä ryvæssipulin viljely ja myynti on aikanaan ollut laajamittaista ja sitä on harjoitettu lähes kaikissa taloissa.

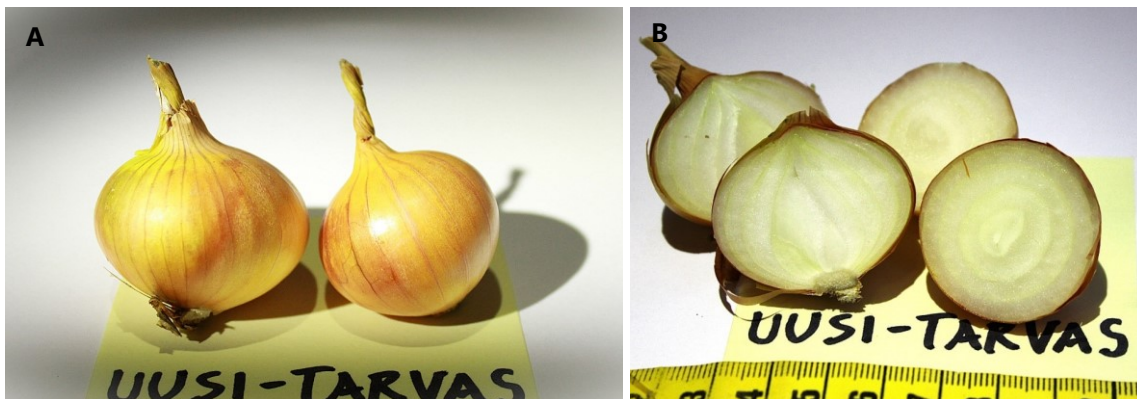
Ailin sipuleiden alkuperä on kuitenkin Kemijoen länsipuolelta hänen syntymäkodistaan, joka sijaitsee Kaisajoen kylässä lähellä Tervolan kirkonkylää. Ailin äiti toimi kodinhoitajana ja työskenteli taloissa eri puolilla pitäjää. Emännät antoivat istukkaita äidille, joten tarkkaa tietoa sipulikannan alkuperästä ei ole, mutta äiti on viljellyt ryvæssipulia jo ainakin 1950-luvulla. Aili muistelee äitinsä antaneen istukkaita eteenpäin niitä tarvitseville ja piti myös omien lastensa perheet ryvæssipuleissa. Mattisenperällä pitkään viljeltyihin istukkaisiin äidin kantaa ei ole sekoitettu, vaan Aili on viljellyt vain tätä kantaa Uusi-Tarvaksessa 2000-luvun alusta saakka.

Aili pyrkii vaihtamaan sipulipenkin paikkaa kasvimaalla joka vuosi. Maa lannoitetaan syksyisin karjanlannalla, mutta sitä lisätään vain noin joka toinen vuosi. Istukkaiksi valitaan keskikokoiset sipulit, joita liotetaan ennen istutusta haaleassa vedessä. Aiemmin Aili on lisännyt liotusveteen tuhkaa, mutta on nyt siirtynyt käyttämään sen tilalta etikkaa. Istukas laitetaan melko syvälle, mutta harsoja tai muita katteita ei käytetä.

Sadonkorjuu tapahtuu naattien kaaduttua noin viikon päästä uuden kuun syntymisestä. Korjuu tehdään aurinkoisena päivänä ja sipulit saavat ensin kuivahtaa päivän ulkona. Sitten sipulit erotellaan ryppäistä ja niputetaan niin, että ne voidaan ripustaa kuivumaan rimojen päälle liiteriin. Kun varret ovat kuivuneet, sipulit listitään. Talvisäilytyspaikkana on vaihtelevasti vanhan navetan maitohuone tai komero talon sisätiloissa. Maitohuoneen lämpötila on alle + 10 astetta ja siellä sipulit ovat laatikoissa, sisällä säilytettäessä verkkopusseissa. Aili ei ole huomannut säilytyslämpötilan vaikuttavan sipulien laatuun tai säilyvyyteen. Kukkivia sipuleita on joi-nakin kesinä enemmän ja ne lajitellaan syksyllä heti syötäväksi. Joinakin vuosina, kun kukkivia sipuleita on ollut enemmän, niitä on paloiteltu pakasteeseen.

Ryvæssipuli on tilan ruokataloudessa tärkeässä osassa. Sitä lisätään hyvin monipuolisesti kaikenlaisiin ruokiin. Aili arvostaa ryvæssipulissa sen voimakasta makua, satoisuutta ja helppoa

viljeltävyyttä. Tavallinen keltasipuli ei ole hänen mielestään ryvæssipulin veroinen ruokakasvi. Lisäksi perinteet ja oma suvun kanta ovat asioita, joita ryvæssipulia viljelemällä voi vaalia.

Kuva 39. A) Uusi-Tarvaksen tilan ryvæssipulit ovat läpimitaltaan keskimäärin 5–7 senttiä. Sipuli on yleensä muodoltaan vinoneliömäinen, tyveltään pyöreä ja ohutkaulainen. Sen kuori on kul-lankeltainen ja melko paksu, kuoressa erottuu vaaleanpunaisia pystyraitoja. Kannan sipulit ovat hyviä jakautumaan, ryppäässä on keskimäärin 7 sipulia, usein enemmänkin. Kukkimisherkkyyttä on jonkin verran. **B)** Sipulin mallossa erottuu häivähdys vihreätä väriä. Kuvat: Anne Tuomivaara, 19.11.2024.

6.3. Ryvæssipuliryhmä III

Ryhmään kuuluu kolme ryvæssipulikantaa, joista kaksi on Ranualta ja yksi Keminmaalta. Sipulit ovat väriltään tumman tai keltaisen punaruskeita. Ranualaiset kannat ovat muodoltaan yleensä pyöreähköjä, kun taas keminmaalainen kanta on tyypillisesti hieman litteämpi. Siemenestä uudistettu Rinteen kanta poikkeaa perimältään hieman kahdesta muusta ryhmän sipulista.

6.3.1. Lahtelan kanta, Luke-6181

Ritva Hiltunen ja Leevi Lohela viljelevät ryvæssipulia Ranuan Pohjasperän kylällä. Tila on Leevin syntymäkoti ja Ritva on muuttanut tilalle 1980-luvulla. Tilalla on viljelty ryvæssipulia niin kauan kuin muistitieto kantaa. Pohjasperän kylällä asunut, nyt jo edesmennyt mutta lähes satavuotiaaksi elänyt Helli Luiro on ollut kylän ryvæssipulinviljelyn keskushenkilö ja jakanut omaa istukaskantaansa kylän taloihin kymmenien vuosien ajan. Siitä, mistä kanta on Hellille tullut ei ole enää olemassa muistitietoa. Yksi oletamus on, että kanta olisi aikanaan tullut evakkojen mukana Ruotsista. Lahtelan tilalla on aina viljelty tätä vanhaa, Pohjasperän kylän omaa yhteistä kantaa eikä siihen ole sekoittunut muita kantoja. Ritva on jatkanut istukkaiden antamisen perinnettä, mutta hänen tietääkseen kylällä ei nyt ole ainakaan laajamittaisempaa ryvæssipulin kasvatusta muissa taloissa.

Keväällä istukassipuleiksi valitaan pienimmät sipulit. Suurimmat on valikoitu syöntisipuleiksi. Ritva ja Leevi poistavat sipulin päällimmäiset, hyvin irtoavat kuoret ja avaavat sipulin kaulasta kuoren kierteen. Myös sipulin tyveltä otetaan varovasti juurentyngän päällimmäinen osa pois. Kuoritut sipulit laitetaan 25 litraa vetävään sankoon, johon laitetaan vettä ja kaksi teelusikallista jodipitoista pöytäsuolaa. Tämä niksi on peruja talon vanhalta emännältä. Tuhkaa ei käytetä, Ritva on sitä mieltä, että sen lisääminen liotusveteen ei estä sipulikärpäsen toukkia vaan pikemminkin päinvastoin houkuttaa sipulikärpäästä kasvustoihin.

Kasvimaat ajetaan jyrsimellä ja tehdään kohopenkit, joille levitetään mansikkamuovit. Maalannoitetaan puutarhan kevätlannoitteella. Aiemmin, kun tilalla oli karjaa, käytettiin karjanlannaa. Liotetut istukkaat painetaan maahan niin, että puolet sipulista jää näkyviin. Ritva on tullut siihen tulokseen, että liian syvällä kasvavat sipulit saavat toukkia helpommin. Kun sipuli on lähtenyt kasvuun ja osoittaa alkavan jakautumisen merkkejä Ritva ja Leevi käyvät läpi yksittelen jokaisen sipulin ja poistavat vanhat, pehmenneet kuoret istukkaan ympäriltä edistääkseen jakautumista.

Ryvässipulin sato korjataan naattien kaaduttua. Sipulit niputetaan naruilla ja viedään kuivumaan orsien päälle karjalatoon varret ylöspäin. Kun varret ovat kuivuneet, ne leikataan puukolla pois ja sipulit pannaan verkkosäkkeihin ja viedään välikuivaukseen huoneenlämpöä lämpimämpään pannuhuoneeseen. Sieltä sipulit siirretään pienissä muovilaatikoissa lopulliseen talvisäilytyspaikkaan pirtin leivinuunin päälle.

Ryvässipulilla on Ritvan ja Leevin taloudessa tärkeä sija. Ritvan mielestä kaupassa myytävät kelta- ja punasipulit eivät maistu oikein miltään, joten niitä voi käyttää lähinnä vain salaateissa. Kaikkeen muuhun ruuanlaittoon ryvässipuli on sopivampi. Sipulia käytetäänkin perheessä runsaasti, yhteen keittoon saatetaan kuoria kymmenkuntakin sipulia. Pariskunta arvostaa kaikkia vanhoja viljelyperinteitä ja viljelevät myös muun muassa vanhaa puikulaperunkantaa, joka on tuotu kylälle Lapin sodan evakkomatkalta Ruotsista.

Kuva 40. A) Lahtelan kannan ryvässipuli on läpimitaltaan 3–4 cm. Kuori on väriltään tumman punaruskea, ja siinä on tummia viininpunaisia pystyraitoja. Sipuliryypäät ovat korkeita ja pyramidimaisia. Sipulilla on ohut, helposti irtoava kuori. Sipuli on yleisimmin muodoltaan pyöreä, myös kaula ja tyvi ovat pyöreitä. Istukas jakaantuu keskimäärin 6–12 sivusipuliin. Kanta ei ole kovin herkkä kukkimaan. **B)** Ritva Hiltunen ja Leevi Lohela viljelevät ryvässipulia mansikkamuovikatteessa. Kuvat: Anne Tuomivaara, 22.7.2024.

6.3.2. Ruonavaaran kanta, Luke-6183

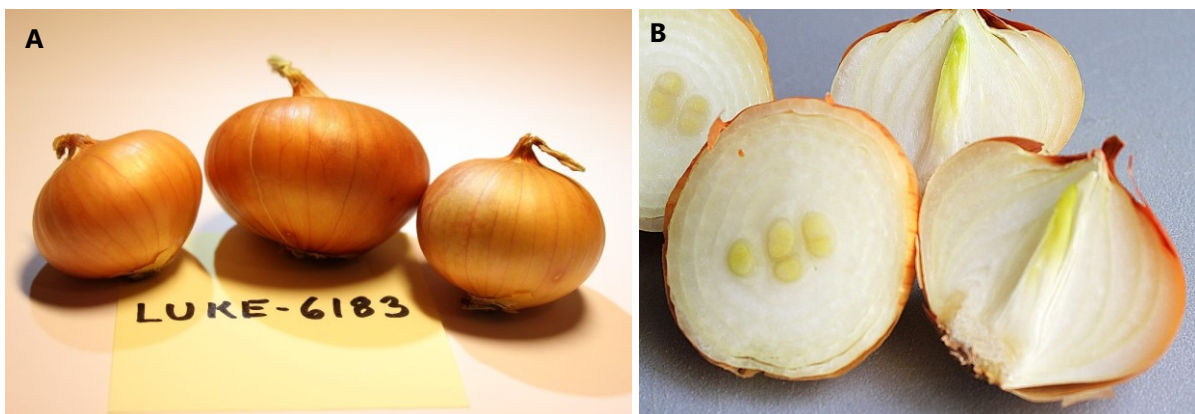
Anne Ruonavaara viljelee ryvässipulia Keminmaan Maulassa Kemijoen länsipuolella. Sipulikanta on peräisin Annen äidiltä, joka on muistitiedon mukaan saanut sen Maulan kylän naapurustosta. Äiti oli kotoisin Tornion Karungista, joten on mahdollista, että osa istukkaista on tullut sieltäkin, mutta varmuutta asiasta ei ole. Annen äiti aloitti viljelyn noin 1960, kun oli tullut paria vuotta sitä ennen miniäksi Ala-Ruonavaaraan. Kyläläisillä oli tapana hakea tarvittaessa istukkaita naapurustosta, jos omia oli säilynyt liian vähän talven yli. Äiti viljeli ryvässipulia kotitarpeiksi ja Anne kertoo saaneensa opit ryvässipulin viljelyyn äidiltään. Nykyisin Anne

viljelee saman pihapiirin liepeillä. Alat ovat melko pieniä, mutta omissa sipuleissa on pysytty ja joskus on antaa niitä muillekin.

Istukkaat lajitellaan jo syksyllä eri laatikkoon. Anne valitsee istukkaiksi keskikoisia ja sitä suurempia sipuleita, joissa arvelee itämistarmoa olevan eniten. Istutusaika vaihtelee kevään etenemisen mukaan, aiemmin se on ollut juhannusviikolla, mutta nykyään se voi olla myös kesäkuun toisella viikolla. Istukkaita liotetaan kymmenen minuuttia vedessä, johon on lisätty torjunta-ainetta, minkä jälkeen tehdään heti istutus. Koska maalaji on karkea, melkein sorainen, käytetään tasapenkkejä. Maata lannoitetaan kanalannalla. Penkeissä on aina kaksi riviä, istutusväli on 30 senttiä. Istukkaat laitetaan siksak-muotoon, jotta tilaa ja valoa riittää kaikille. Harsoja ei käytetä. Kesäaikaiseksi hoidoksi riittää kevyt haraus muutamaan kertaan.

Varsien kaaduttua elokuulla sipulit nostetaan maasta poutaisena päivänä yläkuun aikaan. Anne huuhtaisee sipulit heti noston jälkeen haaleassa vedessä, poistaa enimpää juuria ja laittaa sipulit kuivumaan lavojen päälle. Parin päivän kuluttua hän katkaisee puukolla varret ja siirtää sipulit sitten ulkosaunan kamariin puisissa, rimoista rakennetuissa ilmavissa laatikoissa jälkikuivatukseen. Jos sää on kostea, sipulit saavat välillä olla myös sisällä saunassa. Talvisäilytystä varten sipulit pakataan verkkopusseihin ja tuodaan sisälle taloon.

Ryvässipulilla on perheen ruokataloudessa tärkeä asema. Ruokien teko ilman sipulia tuntuu mahdottomalta ajatukselta. Sipulia käytetään keittoihin, kastikkeisiin, patoihin, laatikoihin ja uunissa paistettavan lihan mausteena. Ryvässipulin viljelyn perinne ja suvun hyvä sipulikanta ovat myös Annelle tärkeitä syitä jatkaa viljelyä kuten myös ryvässipulin viljelyn helppous. Toislaiseksi lähipiirissä ei ole kukaan nuoremmista innostunut viljelystä, mutta toiveena on, että kanta jatkaisi elämää.

Kuva 41. A) Ruonavaaran kannan sipulit ovat läpimitaltaan keskimäärin 6–7 cm. Muodoltaan sipulit ovat tavallisimmin litteänsoiseita, kuoren väri on kellertävän ruskea ja siinä on kullankeltaisia sävyjä. Kaula on ohut ja hieman kohonnut, tyvi on pyöreä. Istukas jakaantuu keskimäärin 7 sipuliin. Kanta kukkii joskus. Kuva: Anne Tuomivaara, 13.12.2024. **B)** Ruonavaaran kannan kuvassa oikealla olevissa halkileikatuissa sipuleissa näkyy selvästi uusien sivusipulien silmut. Kuva: Anne Tuomivaara, 25.7.2024.

6.3.3. Rinteen kanta, Luke-6174

Saara ja Urpo Sarajärvi viljelevät ryvässipulia Rinteen tilalla Ranuan Saariharjussa, joka kuuluu Simojärven laajaan kyläkokonaisuuteen. Tila on Urpon kotitila, jossa he ovat kolmannen polven viljelijöitä. Ryvässipulikannan alkuperästä ei ole tarkempaa tietoa, mutta pariskunnan

mielestä sama kanta on risteillyt Saariharjussa jo viime vuosisadan alusta lähtien talosta toiseen ja istukkaita on haettu aina siitä talosta, missä niitä on ollut parhaiten saatavilla. Tilalle on kerran ostettu Ranuan 4H:n kautta Tervolasta tuotua sipulia, mutta se ei menestynyt. Kanta pidettiin erillään viljeltäessä ja syksyllä se eroteltiin pois syönti- ja myyntisipuliksi. Tervolan kanta jäi pieneksi ja jakaantui huonommin kuin tilan oma, alkuperäinen kanta ja sen viljelyä ei jatkettu.

Rinteen kannan sipuli oli välillä virustautien vuoksi katoamassa, mutta se pelastettiin puhdistamalla se siemenkylvön avulla. Virusten olemassaoloa alettiin epäillä, koska varastotappiot talven aikana kasvoivat. Sipuleita lähetettiin muiden ranualaisten sipulien mukana Tyrnävän siemenperunakeskukseen, jossa ne saatiin kukkimaan. Näistä siemenistä lähdettiin kasvattamaan uutta, taudeista vapaata istukaskantaa.

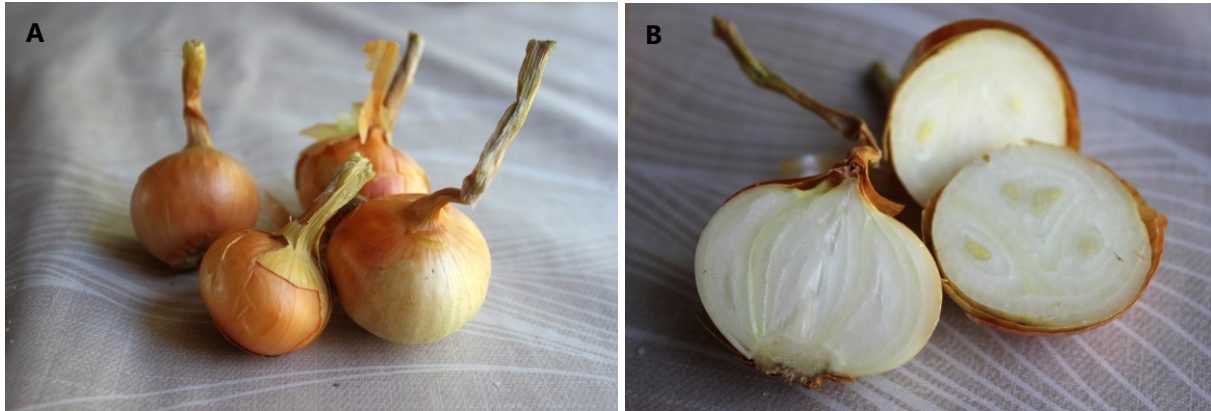
Saariharjun kylän alueella ryvässipulin viljely on ollut useissa taloissa suurta ennen toista maailmansotaa ja sen aikana. Sipulia on myyty ainakin Rovaniemelle ja muuallekin lähialueelle. Myös Saara ja Urpo ovat antaneet ja myyneet sipulia ystäville ja sukulaisille. Sen lisäksi tilalla on ollut kaupallisen mittakaavan vihannesviljelyä. Viljelypinta-alaa on kuitenkin nykyään pienennetty. Kasviksia on aikoinaan viljelty niin torille kuin ruokapiirityypiseen myyntiinkin. Tuttavapiiriin on menneinä vuosina muodostunut esimerkiksi työporukoita, jotka ovat tilanneet syksyisin vihanneksia ja ne on toimitettu ostajille suoraan tilalta. Torimyyntissä ryvässipulia myytiin sekä nippusipulina että kilokaupalla. Isommille ostajille sipuleita pakattiin muovisiin verkkosäkkeihin, pienemmät erät pakattiin paperipusseihin.

Istukkaat valitaan keväällä, maahan päätyvät keskikoiset ja sitä pienemmätkin sipulit. Pariskunnan kokemuksen mukaan myös pienet sipulit tuottavat satoa, jos ovat muuten napakoita ja terveitä. Torimyyntin harjoittamisen aikoihin he lajittelivat erikseen kasvatettaviksi pieniä istukkaita, joista saatiin nopeasti nippuihin sopivan kokoista satoa. Ennen liotusta sipuleista poistetaan uloin kuorikerros, etenkin sipulin yläosan kuoren poistaminen tehdään huolellisesti. Istukkaita liotetaan puolisen vuorokautta lämpimässä vedessä, johon on aiempina vuosina lisätty Roxion-torjunta-ainetta. Nykyään veteen lisätään satunnaisesti etikkaa, tuhkan käytön he kokevat olevan liian sotkuista.

Kasvimaa on lannoitettu puutarhalannoitteella ja välillä lisätään myös karjanlanta. Istukkaat laitetaan maahan viimeistään kesäkuun 10. päivä, mutta viime vuosina myös aiemmin, koska kevästä on tullut aiempaa lämpimämpiä. Penkissä on aina viisi riviä, riviväli ja istukkaiden etäisyys toisistaan on 15–20 senttiä. Katteita tai harsoja ei käytetä. Kesäaikana rikkakasvit kitketään kolme kertaa.

Elokuun loppupuolella sipulit nostetaan pois ja varret katkotaan saman tien puukolla pois. Sato pakataan leipälaatikoihin ja viedään kuivumaan lämpökaappiin, joka on alun perin ollut vaateiden kuivauskaappi. Lämpötila asetetaan 40 asteeseen neljäksi tunniksi, jonka jälkeen kaapin ovi avataan ja annetaan sipuleiden jäähtyä rauhassa. Lämpökäsittely pitää Saaran mukaan sipulin homeet ja muut taudit pois. Sen jälkeen sipulit lajitellaan laatikoihin ja pussitetaan tarpeen mukaan. Talvisäilytykseen sipulit tuodaan laatikoissa talon alakertaan kaappien päälle normaaliin huoneenlämpöön.

Ryvässipuli on talon ruokataloudessa tärkeää. Sitä lisätään kastikkeisiin, lihapullataikinaan ja laatikkoruokiin ja ranualaiseen tapaan myös perunamuusiin. Urpo muistaa myös lapsuuden sipuliherkun: raakoja, kokonaisia sipuleita paistettiin leivinuunin suuluukulla. Saaran muistiku-
van mukaan sipulia paistettiin hänen lapsuudessaan puuhellan rallilla.

Kuva 42. A) Rinteen tilan ryvæssipulit ovat läpimitaltaan keskimäärin 5 cm. Sipuli yleensä pyöreä ja sen kuori on väriltään punaruskea. Kaula on ohut ja hieman koholla, sipulin tyvi on pyöreä. Istukas jakaantuu 6–8 sipuliin. Kanta ei kuki herkästi. Maku on voimakas. **B)** Rinteen kannan sipulin halkileikkauksessa näkyvät tulevien sivusipulien silmut. Kuvat: Anne Tuomivaara, 28.6.2024.

7. Kuinka saadaan ryvässipuliperintö säilymään?

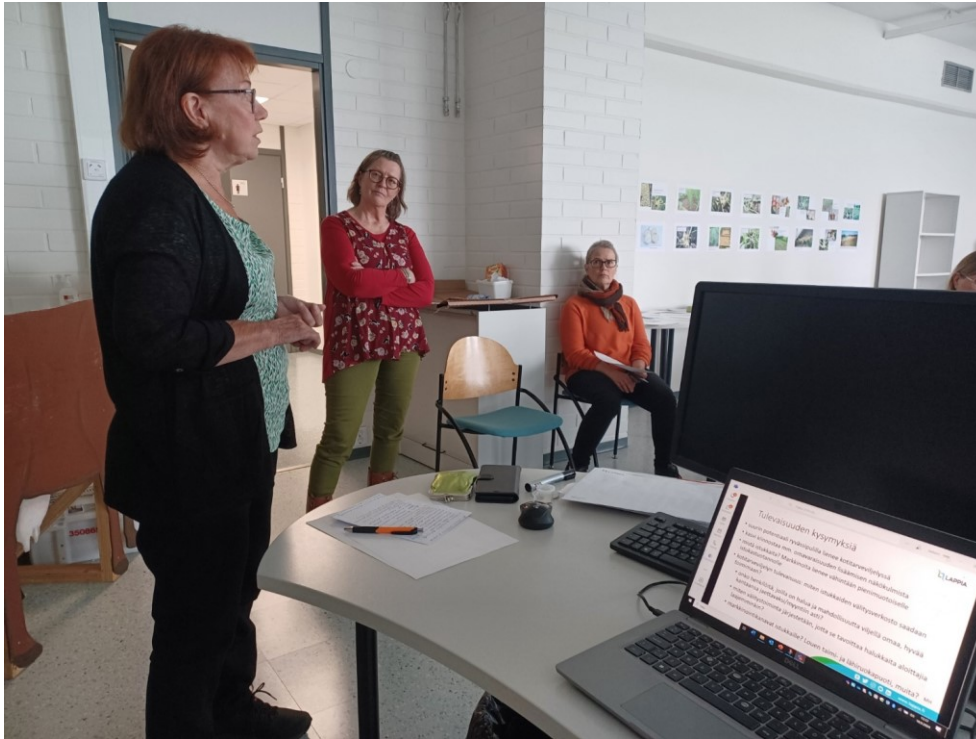
Kun 1800-luvun puolivälissä ortodoksimunkit toivat mukanaan ryvässipuleita Kuusamoon, ne olivat pitkään harvinaisia erikoisuuksia. 1900-luvun alkupuoliskolla ajan ne olivat viljellyimpiä ruokasipuleita, ja nykyään taas harvinaisia erikoisuuksia. Niiden arvo ja merkitys ovat muuttuneet, sillä nykyään ne edustavat häviämisen uhan alaista sipulinviljelyn historiaa ja geneettistä monimuotoisuutta.

Ryvässipulin viljely on ollut tärkeä osa Peräpohjolan alueen kotitarveviljelyä yli sadan vuoden ajan. Perheille ruoanlisää tuottavilla kasvimailloja on ollut ryvässipulia perunan, nauriin, porkkanan ja muiden ruokakasvien ohella. Hyviä sipulikantoja on vaalittu tarkasti, niitä on vaihdeltu sukulaisten ja ystävien kesken. Niiden viljelystä ja talvisäilytyksestä on kertynyt alueelle vahvaa osaamista.

Ryvässipulikantojen säilymistä viljelyssä edistää niiden arvostaminen ja tunnetuksi tekeminen. Ryvässipulien harvalukuinen kotitarveviljelijöiden joukko tuntee oman ryvässipulinsa, mutta niiden arvosta tarvitaan laajempaa ymmärrystä paikallisissa yhteisöissä ja myös maanlaajuisesti. Harvassa ovat ne, jotka tietävät, että Suomessa ja etenkin Peräpohjolassa on pitkä ja rikas ryvässipulien viljelyn ja käytön historia ja perinne.

Peräpohjalaisia ryvässipulikantoja viljelleet tietävät omien ryvässipuliensa viljelyhistorian ja kulkureitit vaihtelevasti. Ryvässipuleita on tullut muuttoliikkeiden, avioitumisten ja sodan jälkeen myös evakkojen mukana. Pohjoisten vanhojen ryvässipulikantojen kulkureittien selvittämisellä saatiin tarkennettua kokonaiskuva peräpohjalaisen ryvässipulin alkuperästä ja viljelyhistoriasta osana suomalaista ryvässipuliperintöä. Paikallisten ryvässipulien ja niihin liittyvän tietotaidon tallentaminen tuo myös uuden näkökulman paikallisen maaseudun kulttuurihistoriaan ja näin lisää myös tulevien sukupolvien ymmärrystä tämän kasvuvaatimuksiltaan pohjoiseen ilmanalaan sopeutuneen maatiaiskasvin viljelyn merkityksestä.

Parhaiten ymmärrystä edistää tiedonvälitys, jossa esitellään ryvässipuleita ja kerrotaan niiden viljelyhistoriasta, viljelystä ja käytöstä. *Peräpohjolan sipulit* -hankkeessa järjestettiin syyskuussa 2024 Ammattiopisto Lappian Louen toimipaikassa ryvässipulipäivä, jossa esiteltiin hankkeen siihen asti saavutettuja tuloksia hankkeessa mukana olleille viljelijöille, Ammattiopisto Lappian opettajille ja opiskelijoille sekä muille kiinnostuneille. *Peräpohjolan sipulit* -hankkeen tiedonkeruuta esiteltiin Lapin alueella toteutettavan neljän pohjoiseen ruokaperinteeseen liittyvän hankkeen tammi-helmikuussa 2025 järjestämässä yhteiswebinaarisarjassa *Maan antimet ja perinteet – Kestävä ruoka pohjoisessa*. Webinaarisarjassa opittiin, miten saamelaiset säilöntätavat, Peräpohjolan ryvässipulit, lapinlehmien kasvattaminen ja perinteiset säilytysratkaisut voivat inspiroida kestävä ja ilmastoviisasta ruokakulttuuria. Huhtikuussa 2025 järjestettiin Rovaniemen Kotiseutumuseolla ryvässipuli-ilta ja toukokuussa hankkeen päätöstahtuma Maalaistori Ammattiopisto Lappian Louen toimipaikassa.

Kuva 43. Tuomukan ryvässipulikannan (Luke-6172) viljelijä Anneli Jeremejeff (vasemmalla) Tuomukan tilalta Tervolasta kertoi kokemuksia viljelystä ja myynnistä Peräpohjolan sipulit -tiedonvälityshankkeen 18.9.2024 järjestämässä ryvässipulipäivässä Ammattiopisto Lappia Louen toimipaikalla Tervolassa. Annelin esitelmää kuuntelemassa hankeasiantuntija Anne Tuomivaara (seisomassa keskellä) ja Louen toimipaikan ammattiopettaja Pauliina Myllylä (istumassa oikealla). Kuva: Maarit Heinonen.

Paikalliset ryvässipulikannat säilyvät vain, kun niitä viljellään vuodesta toiseen ja niitä käytetään ruuanlaitossa. Istukkaat on istutettava joka kevät ja sadosta otetaan talteen seuraavan kevään istukkaat. Kantojen säilymisen turvaamiseksi tarvitaan useita viljelijöitä.

Ryvässipulin viljelyn perinteen säilymiseen elävänä ja elinvoimaisena tarvitaan monia toimijoita ja yhteistyötä. Viljelijät ja ryvässipuleita ostavat ja käyttävät ovat tässä avainasemassa, mutta myös ympäröivien yhteisöjen osallistuminen ryvässipulien tunnetuksi tekemisessä ja arvostuksen vahvistamisessa on merkittävä.

Ryvässipulit sopivat hyvin kulttuurihistoriallisiin museoihin, joissa on vanhoja rakennuksia. Ryvässipulit ovat kartanoiden, pappiloiden, talonpoikaistalojen, torppien ja mäkitupalaismökien aikalaiskasveja. Sipulia on viljelty kaikissa yhteiskuntaluokissa useiden vuosikymmenten ajan. Luonnonvarakeskuksen (silloisen Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen) vuosina 2009–2014 toteuttamassa Perinnekasvit museopuutarhoissa -hankkeessa (Heinonen ym. 2014) tunnistettiin, että puutarhakasvien elävä kasviperintö eli pitkään viljelty vanhat lajikkeet ja maatiaiskannat sopivat luontevasti osaksi museoiden toimintaa. Museoilla on tunnistettu tärkeä rooli perinnekasveihin liittyvän tiedon tallentajana ja kertojana. Ne voivat säilyttää eläviä kasveja osana museon kokoelmatoimintaa ja esitellä niitä monin eri tavoin näyttelyissä ja tapahtumissa.

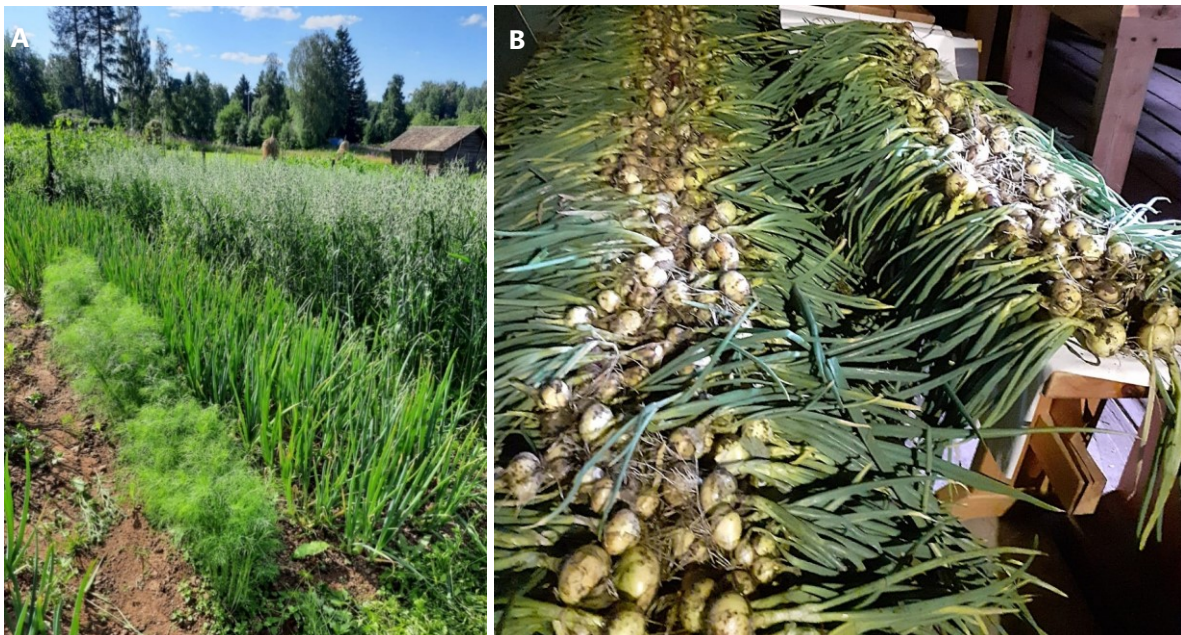
Museoilla voi olla myös virallinen tehtävä kansallisen puutarhakasvien geenipankin varmuussäilyttäjänä. Suomessa alkuperäiskasvien varmuuskokoelmaverkostossa on usea museotoimija varmentamassa geenipankin kasveja, esimerkiksi Turun kaupungin ulkoilmamuseossa

Kuralan Kylämaässä, missä niitä esitellään kävijöille vastaavalla tavalla kuin sen museoesineistöä. (Heinonen 2024)

Rovaniemen kotiseutuyhdistys Totto ry. ylläpitää Pöykkölän kaupunginosassa Pöykön tilalla kotiseutumuseota, joka on perustettu vuonna 1957. Perinnekasvimaan toiminta on alkanut nykyisessä muodossaan vuonna 2018 ja sen hoitoa ja ylläpitoa varten on museoyhdistyksen jäsenistöstä koottu perinnekasvitarharyhmä, jota vetää puutarhuri Airi Tuomivaara.

Kasvimaalle hankittiin perinteisten viljelykasvien lisäysaineistoa Ranualta ja vihannesten siemeniä myös puutarhakaupoista. Tavoitteena oli alusta lähtien perustaa kasvimaata, jollainen on kuulunut peräpohjalaiseen pihapiiriin menneinä aikoina. Ryvässipulin lisäksi viljellään porkkanaa, punajuurta ja muita tavallisia pohjoiseen sopivia vihanneksia. Ryvässipulin istukkaat tulivat Ranualta Rami Hiltuselta (Mustavaaran kanta LUKE-6173). Kanta ei kuitenkaan oikein menestynyt museon puutarhassa ja sen rinnalle otettiin vuonna 2021 tervolalaista Kaarina Jestilän kantaa (LUKE-6171), joka on menestynyt hyvin. Museon kasvimaahan istutetaan vuosittain noin sata ryvässipulia. Talviajaksi ne laitetaan pärekoreissa museon päärakennuksen pirtin uunin päälle. Pirttiä lämmitetään talviaikaan säännöllisesti. (Tuomivaara 29.4.2025)

Museovieraista osa on kiinnostunut kasvimaasta, mutta vakinaista esittelijää kasvimaalle ei ole voitu järjestää. Kesän aikana kasvimaata hoitavat museon vapaaehtoiset ja satunnaisesti myös puutarhaharjoittelijat. Airi Tuomivaaran mukaan ryvässipulin viljely on koettu sopivan hyvin museon kasvitarkkaan ja sitä aiotaan jatkaa edelleen. Kotiseutumuseon kasvitarkassa kasvatettu sato käytetään museon keittiöllä, jossa valmistetaan aterioita museon omiin tilaisuuksiin. Lisäksi vihannesmaan antimia käytetään päärakennuksen tunnelmallisessa pirtissä tarjottavilla aterioilla, joita valmistetaan tilauksesta esimerkiksi yrityksille ja matkailijaryhmille. Ylimääräistä satoa on hyvinä viljelyvuosina riittänyt myytäväksi myös museoalueella joka syyskuussa kaksipäiväisenä järjestettävälle Sadonkorjuumarkkinoille, josta on muodostunut merkittävä paikallisten tuottajien, käsityöläisten ja ostavan yleisön kohtaamispaikka. (Tuomivaara 29.4.2025)

Kuva 44. A) Rovaniemen kotiseutumuseon perinnekasvitarhassa kasvoi ryvässipulia kesällä 2024. **B)** Rovaniemen kotiseutumuseon ryvässipulisato on nostettu latoon kuivumaan elokuussa 2024. Kuvat: Airi Tuomivaara.

Haastatteluissa monet nykyiset viljelijät kertoivat olevansa huolestuneita siitä, mitä heidän ryvässipulikannalleen tapahtuu siinä vaiheessa, kun he eivät itse enää jatka viljelyä. Vain harvoilla viljelijöillä oli tiedossa joku, joka jatkaa kannan ylläpitoa perheessä tai suvussa. Syiksi todettiin useimmiten se, että lähipiirissä ei ole kasvimaaviljelyyn kiinnostusta tai käytännön mahdollisuutta esimerkiksi kaupungissa asumisen vuoksi. Haastateltavat olivat sitä mieltä, että ryvässipulikantojen säilyminen on arvokasta, mutta toimenpiteitä asian edistämiseksi ei kuitenkaan moni ollut tehnyt. Ryvässipulien antaminen tuttavapiiriin ei ratkaise tätä ongelmaa, sillä haastateltavien mukaan ne sipulit menevät lähinnä ruokakäyttöön. Hankkeen haastatteluiden myötä monet viljelijöistä heräsivät pohtimaan, miten nuorempien ikäpolvien kiinnostuksen heräämistä ja istukkaiden parempaa saatavuutta voitaisiin edistää.

Hankkeen aikana on käynyt selväksi, että myös nuoremmilla sukupolvilla on kiinnostusta ryvässipulin viljelyyn. Viljelyn perinteet ja viljelytapojen tiedon siirtyminen ovat kuitenkin katkenneet monessa suvussa ja suvun vanha ryvässipulikantakin on voinut kadota. Uusille, viljelystä kiinnostuneille ihmisille on saatava hyviä, perinteisiä ja kestäviksi havaittuja ryvässipulikantojen istukkaita viljelyyn ja edelleen säilytettäväksi. Myös ryvässipulien viljelyn osaamista on siirrettävä uusille viljelijäpolville.

Peräpohjolan alueella ryvässipulin ammattiviljelyä ei enää ole ja myös istukasmyynti on vähäistä. Kun hyvien ja terveiden sipulien kantoja voidaan enemmän hyödyntää kaupallisesti, niiden viljely voi tuoda lisäansioita paikallisille kasvintuottajille. *Peräpohjolan sipulit*- tiedonvälityshankkeessa on edistetty ryvässipulin paikallisten, hyväksi todettujen kantojen hyödyntämistä, jotta istukkaita saadaan muutaman vuoden kuluttua myytäväksi aluksi ainakin kotitarveviljelijöille. Viljelyn laajentuessa voidaan myydä ryvässipulia myös ruokasipuliksi yksityisille henkilöille ja esimerkiksi alueen ravintoloihin.

Ruokasipuliksi myynnissä ryvässipulia koskevat tuoreiden hedelmien ja vihannesten kaupan pitämistä säätelevät Euroopan Unionin neuvoston ja komission asettamat yleisvaatimukset. Myytävien tuotteiden tulee olla hyväkuntoisia, kohtuullisen hyvälaatuisia ja myyntikelpoisia. Niiden tulee olla eheitä, terveitä (esimerkiksi ei mätiä, pahoin kolhiintuneita tai pahoin vaurioituneita), puhtaita, lähes vailla tuholaisia, lähes vailla tuholaisten mallolle aiheuttamia vaurioita, vailla epätavallista pintakosteutta, vailla vierasta hajua tai makua, riittävän kehittyneitä/kypsiä, mutta ei ylikehittyneitä tai ylikypsiä. Lisäksi pitää aina ilmoittaa tuotteiden alkuperämaa ja pakkaajan tai lähettäjän nimi ja osoite. Kuten muitakaan sipuleita myöskään ryvässipuleita ei tarvitse myydä lajiteltuna ja laatuluokiteltuna. Jos ryvässipulia halutaan myydä laatu- ja kokoluokitteluina, käytetään sipuleiden laatustandardeja. (Suojala-Ahlfors ym. 2023)

Jos istukassipulia myy toiselle elinkeinon harjoittajalle, pitää kuulua kasvinterveys- ja taimiaineistorekisteriin. Toiselle elinkeinonharjoittajalle luovutettaviin eriin laitetaan kasvipassi, eli kasvinterveysasetuksen mukainen merkintä. Kasvipassi on osoitus siitä, että lisäysaineistoerä täyttää kasvinterveysvaatimukset. Lisäksi käytetään taimitodistusta, joka on taimiaineistolainsäädännön mukainen merkintä. Sipulin istukkaiden etämyynnissä, kuten verkkokaupassa, ei tarvitse käyttää kasvipassia, koska etämyynnissä vaatimus on vain monivuotisilla puutarhakasveilla. Kasvipasseja myöntävä viljelijä tai muu toimija tekee kasvintuhoojien omavalvontaa. Siinä tarkastetaan omavalvontana kasvinterveysasetuksen mukaiset karanteenituhoojat ja laatu-tuhoojat. Omavalvonnasta pidetään myös kirjanpitoa. Tarvittaessa otetaan näytteitä laboratoriotutkimuksiin. Lisäksi kasvipasseja myöntävä toimija huolehtii jäljitettävyyksivaatimusten täyttymisestä. Kasvipasseja myöntäville toimijoille tehdään vuosittain maksullinen omavalvonnan tarkastus. (Suojala-Ahlfors ym. 2023)

Jos istukassipulia myydään vain suoraan kuluttajille, ei rekisteröitymistä tarvita eikä kasvipassia tai taimitodistusta käytetä. Kuluttajille myytäviin tuotteisiin tulee kuitenkin nimilappumerkintä, jossa on suomen- tai ruotsinkielinen lajinimi, tieteellinen nimi, lajike, viljelijän/myyjän nimi ja tuotantomaat. Virallista omavalvontaa kirjanpitoineen ei tarvitse tehdä, vaan kasvintuhoojien tarkkailu tavanomaiseen tapaan riittää. Jäljitettävyyden osalta riittää, että säilyttää tiedot hankitusta taimiaineistosta kolmen vuoden ajan (lähetyalista tai vastaavat tiedot). Istukkaiden terveysvaatimukset ovat samat tukkukaupassa ja kuluttajille myytäessä. (Suojala-Ahlfors ym. 2023)

Kun annetaan tai myydään ryvässipulia, on tärkeää, että tieto kannan alkuperästä kulkee mukana. Tämä *Peräpohjolan sipulit* -julkaisu tarjoaa tietoa eri kantojen historiasta, viljelyn paikkakunnista ja viljelytavoista. Julkaisun kirjoittajat toivovat, että kootut tiedot tulevat laajasti hyödynnetyksi ryvässipulien viljelijöiden ja sadon käyttäjien parissa.

Ryvässipulia kuluttajalle myytäessä pakkaukseen kirjoitetaan tiedot alla olevan esimerkin mukaisesti.

Peräpohjalainen ryvässipuli

Tieteellinen nimi: *Allium cepa* Aggregatum ryhmä

Kanta: Kaarina Jestilä (Luke-6171)

Viljelijän nimi:

Myyjän nimi: (ei tarvitse laittaa, jos on sama kuin viljelijä)

Paino: 500 g

Tuotantomaa ja paikkakunta: Suomi, Tervola

Lisätietoa ryvässipulikannasta: Peräpohjolan sipulit. Arvostetun maatiaiskasvin viljelyä sukupolvelta toiselle. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 37/2025.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-419-060-2>

Ensimmäinen askel ryvässipulien istukkaiden myyjien ja ostajien kohtaamiseksi oli hankkeen yhdessä Ammattiopisto Lappian Louen toimipaikan eri hankkeiden ja koulutusalojen kanssa järjestämä Maalaistori-tapahtuma toukokuussa 2025. Tilaisuuteen kutsuttiin kaikki hankkeen tiedossa olleet sipulinviljelijät, halukkaita ostajia ja muuta yleisöä. Toimipaikassa sijaitsevan Tilapuodin on suunniteltu jatkossa toimivan keväisin istukkaiden välittäjänä.

Tähän julkaisuun koottu Peräpohjolan ryvässipulin viljelyhistoria ja perimätieto tuo kiinnostavan ja tarpeellisen lisän paikallisen yritystoiminnan uudelleen elvyttämiseen. Peräpohjolan seudulla aikojen kuluessa hyväksi koettujen viljelymenetelmien tallentaminen auttaa myös uusia viljelijöitä viljelemään ryvässipulia. Ryvässipulin markkinavalttina on sen pitkä viljelyhistoria. Ryvässipuli kiinnostaa raaka-aineena myös keittiömestareita sen vahvan aromin vuoksi (Suojala-Ahlfors ym. 2023). Ryvässipulin viljelyperinteen ympärille olisi myös mahdollista kehittää alueen asukkaita ja matkailijoita kiinnostavia tapahtumia ja muuta kulttuuritoimintaa. Esimerkiksi sipulinviljelystä tunnetussa Tervolan kunnassa voitaisiin järjestää kurkien muutto-aikaan sipulifestivaalit, joiden aikana on mahdollista ostaa ja myydä ryvässipuleita, maistella ryvässipuliruokia, kuulla esitelmiä ryvässipuleista ja nähdä erilaisia ryvässipuliteemaisia

näyttämöesityksiä ja kuva- ja käsityötaidetta. Peräpohjalaisen ryvässipulin ainutlaatuisuus olisi hyvä peruste jopa Euroopan unionin nimisuojan hakemiselle.

Ryvässipulin viljely ja sen kulttuurihistoria ansaitsee säilyä tuleville sukupolville.

Kuva 45. Tauno Laurin poika noin kaksivuotiaana Urho Koivukankaan sipulimaalla Ranualla Palovaaran kylässä vuonna 1983. Kuva: Tauno Lauri.

Lähteet

Haastattelut

Haastatteluja tehtiin pääosin paikan päällä, mutta myös puhelimitse. Ammattiopisto Lappian Louen hankeasiantuntija Anne Tuomivaara teki haastattelut. Haastatteluaineisto on Luonnonvarakeskuksen hallussa. Haastattelutallenteista 20 tallennettiin Tornionlaakson aluemuseon arkistoon. Haastatteluaineiston sisältämä arvokas tieto ryvässipulin viljelystä ja peräpohjalainen murre palvelevat tulevia hankkeita.

Alatalo Eila. 9.7.2024. 4H-kerhoneuvoja ryvässipulinviljelyn edistäjänä Tervolassa.
Alatossava Hellin. 6.8.2024. Alatossavan kanta LUKE-6189
Annala Matti. 16.7.2024. Mäkiannalan kanta LUKE-6179
Harmaala Inkeri. 29.7.2024. Soinelan kanta LUKE-6186
Hiltunen Rami. 28.6.2024. Mustavaara LUKE-6173
Hiltunen Ritva ja Lohela Leevi. 22.7.2024. Lahtelan LUKE-6181
Jeremejeff Anneli. 26.6.2024. Tuomukan kanta LUKE-6172
Jestilä Kaarina. 2.6.2024. Kaarina Jestilän kanta LUKE-6171
Koivukangas Urho. 22.4.2025. Ryvässipulin kaupallista viljelyä Ranualla 1980-luvulla
Kurkinen Marita. 8.7.2024. Kiviharjun kanta LUKE-6176
Kuure Maarit ja Martti. 3.7.2024. Aunelan kanta LUKE-6175
Lampela Irja. 4.7.2024. Ryvässipulin viljelyä maatilalla Tervolassa
Lauri Tauno. 22.4.2025. Ryvässipulin viljelyhankkeita Ranualla
Mattila Timo. 12.12.2024. Sähköpostihaastattelu. Ryvässipulin kasvatusta Posiolla yli 30 vuotta
Nelin Elna. 24.6.2024. Ryvässipulin viljelyä Tervolan Varejoella
Niemelä Anneli. 29.7.2024. Heikin kanta LUKE-6185
Nivala Kaisa. 28.8.2024. Vainion kanta LUKE-6193
Ollilainen Eeva. 9.8.2024. Hellin kanta LUKE-6190
Ollitervo Annikki ja Timo. 15.7.2024. Kumpulan kanta LUKE-6178
Pulkkinen Airi. 22.8.2024. Airin kanta LUKE-6188
Pulkkinen Milja. 19.7.2024. Pulkkisen kanta LUKE-6180
Ruonavaara Anne. 25.7.2024. Ruonavaaran kanta LUKE-6183
Sarajärvi Saara ja Urho. 28.6.2024. Rinteen kanta LUKE-6174
Tainio Aili. 11.7.2024. Uusi-Tarvaksen kanta LUKE-6177
Tauriainen Olavi. 19.8.2024. Elman kanta LUKE-6191
Tolonen Heimo ja Markkanen Pirjo. 1.10.2024. Tolonen-Markkanen kanta LUKE-6196
Tuomivaara Airi. 29.4.2025. Ryvässipulin viljely Rovaniemen kotiseutumuseon kasvitarhassa
Vaajoensuu Aune. 10.7.2024. Ryvässipulin viljelyä Tervolan Louella
Vuokila Sirpa. 14.2.2025. 4H-järjestön merkitys ryvässipulin viljelylle Tervolassa
Ylitossava Elle. 6.8.2024. Ryvässipulin viljelyä Tossavanperällä Tervolassa
Äijälä Annikki. 23.7.2024. Äijälän kanta LUKE-6182

Arkistot

Lapin maakuntamuseon kokoelmat
Luonnonvarakeskuksen Piikkiön toimipaikan sähköinen arkisto
Kotiseutuyhdistys Rovaniemen Totto ry:n kokoelmat
Tervolan 4H-yhdistyksen arkisto

Tauno Laurin kotialbumi
Anneli Jeremejeffin kotialbumi
Heimo Tolosen kotialbumi
Airi Tuomivaaran kotialbumi
Rami Hiltusen kotialbumi
Kaisa Nivalan kotialbumi
Timo Mattilan kotialbumi
Elle Ylitossavan kotialbumi

Sanomalehtiaineisto

Ryvässipulista kertovat sanomalehtiartikkelit on koottu Kansalliskirjaston digitaaliset aineistosta (digi.kansalliskirjasto.fi).

Emäntälehti 1919: 1.7.1919, no 7
Kansan kuvalehti 1931: 1.5.1931, no 18
Koti ja Puutarha 1897: 15.5.1897, no 5–6
Kotiliesi 1937: 1.11.1937, no 21
Lalli 1932: 27.8.1932, no 98
Lapin Kansa 1929: 15.6.1929
Maa 1931: 1.5.1931, no 5
Maa 1938: 1.5.1938, no 5
Maakylä 1927: 1.9.1927, no 2
Nya Pressen 1893: 5.2.1893, 34 B
Osuuskauppalehti 1926: 17.11.1926, no 23
Patenttirekisteri 1935. Virallisen lehden liite
Pellervo 1919: 1.5.1919, no 9
Pellervo 1931: 1.4.1932, no 11
Puutarha 1930: 8.5.1930, no 18
Puutarha 1930: 1.4.1930, no 4
Satakunnan Kansa 1932: 27.8.1932, no 198
Suomen Kuvalehti 1874: 1. 9.1874, no 41
Suomen pellot 1931: 1.6.1931, no 3

Viitteet

- Aura, K. 1963. Studies on the vegetatively propagated onions cultivated in Finland, with special reference to flowering and storage. *Annales Agriculturae Fenniae* 2 (5): 1–74.
- Heinonen, M. 2014. Landrace *in situ* conservation strategy for Finland. MTT Report 163. 44 s. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/484828> Viitattu 29.4.2025.
- Heinonen, M. & Bitz, L. 2019. How to discover heirloom varieties and shape national germplasm collection: A case of Finnish seed born apples (*Malus x domestica* Borkh.) Sustainability 11(24): 7000. Doi: 10.3390/su11247000
- Heinonen, M., Pihlman, S., Kaihola, H.-L., Koskela, A., Hartikainen, M., Kinnanen, H. & Peura, A. 2014. Museopuutarha: perustaminen ja hoito. MTT Kasvu 23. Juvenes Print, Suomen yliopistopaino Oy. 91 s. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-487-523-3>
- Heinonen, M., Tuohimetsä, S., Laamanen, J., Tanhuanpää, P., Hiltunen, T. & Sykäri, V. 2023. Vanhat suomalaiset kotipelargonit : Sata vuotta kasviaarteita ikkunoilla. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 50/2023. Luonnonvarakeskus. Helsinki. 240 s. Myös verkkokulkaisu: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-380-702-0>
- IPGRI 2001. Descriptors for Allium (*Allium* spp.). Rome, Italy: International Plant Genetic Resources Institute. 42 s. http://www.ecpgr.cgiar.org/fileadmin/bioversity/publications/pdfs/728_Descriptors_for_Allium_Allium_spp..pdf. Viitattu 29.4.2025.
- Ignatius, G. 1933. Suuri puutarhatietokirja. Aakkosellinen hakuteos 1–2. Porvoo: WSOY. 575 s.
- Juhanoja, S., Alhainen, V., Haikonen, T., Hartikainen, M., Heinonen, M., Hellstén, J., Kiviharju, E., Laamanen, J., Rosvall, T., Rätty, A., Suojala-Ahlfors, T. & Tuhkanen, E.-M. 2020. Kasvigeenivarakokoelmien hoito-ohjeet : Ohjeita varmuuskokoelmien perustamiseen ja hoitoon. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 39/2020. 83 s. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-380-654-2>
- Kiviharju, E. & Pönkkö, S. 2024. Viljelykasvien geenivarat: Suojelu, säilytys ja kestävä käyttö. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 104/2024. 99 s. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/555768>
- Kuha, R. 2015. Lapin maatalouden rakenne ja tuotanto 2014. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 50/2015. 20 s. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/519351>
- Lehtonen, V. 1934. Puutarhakirja: maatalouskouluja ja itseopiskelua varten. Porvoo: WSOY. 183 s.
- Lundén, O. 1918. Ryhmäpuutarhoja: ryhmäpuutarhoista, niiden merkityksestä yhteiskunnassa, niiden perustamisesta ja hoidosta. (suom. Helmi Krohn). Helsinki: Otava. 256 s.
- Lundén, O. 1921. Keittiökasvikirja Suomen puutarhureita ja puutarhaopetusta varten. Suomentaneet Maiju Pöyhönen ja Ilmari Ahma. 2. lisätty ja korjattu painos. Helsinki: Kustannusyhtiö Otavan kirjapaino. 731 s.

- Michelson, A. & Heinonen, M. 2024. Geenipankin viljanäytteiden lisäysviljely Suomessa. Teoksessa Kiviharju, E., Pönkkö S. (toim.). Viljelykasvien geenivarat: Suojelu, säilytys ja kestävä käyttö. Luke, Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 104/2024, s. 67–76.
- Nissinen, O. & Heinonen, A. 1996. Ryvæssipulin viljely ja varastointi. Maatalouden tutkimuskeskuksen julkaisuja, Sarja A. No 13. 21 s.
- Parvela, A.A. 1923. Tietoja Kuusamon viljelykasvistosta. Luonnon ystävä. Eläin- ja kasvitieteellinen aikakauslehti 27: 25–30.
- Parvela, A.A. 1930. Oulun läänin viljelyskasvit, niiden historia ja nykyinen levinneisyys. Vanamon Kasvitieteellisiä Julkaisuja 13: 1–354.
- Peura, A. 2025. Kuralan kylämän museopuutarhuri Aaja Peuran sähköpostihaastattelu 25.4.2025 ryvæssipulien hoidosta. Haastattelijana Maarit Heinonen.
- Pihlman, S., Heinonen, M. & Peura, A. 2019. Paikan kasvit, suvun kasvit, geenivarakasvit. Teoksessa: Hanneleena Hieta, Karri Kiiskinen, Maija Mäki, Päivi Roivainen & Ann-Helen Sund (toim.) Liikettä rajapinnoilla. Keskusteluja etnologian osallistavuudesta. Ethnos, Suomen kansatieteilijöiden yhdistys, Ethnos toimitte 21. Helsinki. 245–287.
- Pehu, T., Kiviharju, E., Rusanen, M., Kantanen, J. & Heinimaa, P. Suomen maa-, metsä- ja kalatalouden kansallinen geenivaraohjelma. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 2018/11a, 160 s. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-453-994-4>
- UPOV 2008. *Allium cepa* (Cepa Group), *Allium cepa* (Aggregatum Groups) and *Allium oschaninii* O. Fedtsch. and hybrids between them. Guidelines for the conduct of tests for distinctness, uniformity and stability. International union for the protection of new varieties of plants, Geneva.
- Smirnoff, A. 1904. Käsikirja yksikertaisessa puutarhanhoidossa: kansaa varten. Helsinki: Helsingin sentraalikirjapaino. 100 s.
- Suojala-Ahlfors, T., Heinonen, M., Laamanen, J. 2023. Ryvæssipuli. Suomalaista monimuotoisuutta käyttöön. Luke Tietokortti. 2 s. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202301255537>
- Suojala-Ahlfors, T., Heinonen, M., Häkkinen, O., Laamanen, J., Latvala, S., Leppälä, J., Nukari, A., Pihlava, J-M. & Rätty, A. 2022. Ryvæssipulia viljelyyn. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 105/2022. Luonnonvarakeskus. Helsinki. 56 s. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/-552740>
- Suojala-Ahlfors, T., Heinonen, M., Tanhuanpää, P. & Antonius, K. 2022. Rich diversity in cultivated Finnish potato onions (*Allium cepa* var. aggregatum G. Don). Genetic Resources and Crop Evolution 69: 1547–1555. doi.org/10.1007/s10722-021-01317-y
- Veteläinen, M., Huldén, M. & Pehu, T. 2008. State of plant genetic resources for food and agriculture in Finland: Second Finnish national report. MMM julkaisuja 5/2008. 44 s. ISBN 978-952-453-435-2

Liite

Peräpohjolan sipulit –tiedonvälityshanke

1.6.2024-31.5.2025

Tervolan ja lähialueiden ryvæssipulien kartoitus

Ryvässipulin viljely on osa peräpohjalaista kulttuurihistoriaa

Tervolan ja sen lähikuntien alue on ollut vanhastaan tunnettua ryvässipulin viljelyseutua. Ryvässipulista saatiin 1900 - luvun alkupuolella isoa ja hyvälaatuista satoa, jota riitti laajamittaiseen myyntiin. Perä - Pohjolan istukassipuli oli haluttua Etelä - Suomea myöten ja sen maineen perustana oli seudun vahva ryvässipulin viljelyosaaminen.

Kauan viljelyssä olleita ryvässipuleita tiedetään vielä löytyvän Perä -Pohjolan alueelta kotitarveviljelyssä. Paikallisten ryvässipulien ja niiden erilaisten kantojen määrästä ja keskinäisistä sukulaisuuksista ei ole.

Kuva: Maarit Heinonen

**Hanketta toteuttavat
Luonnonvarakeskus ja
Ammattiopisto Lappia
Peräpohjolan Leader
toimintaryhmän rahoittamana
1.6.2024 -31.5.2025**

Peräpohjolan sipulit -hankkeessa kartoitamme ja dokumentoimme Tervolan ja lähialueiden ryvässipuleja

Tavoitteena on:

- lisätä paikallista ryvässipulihistorian tunnettuutta
- tallentaa ja levittää viljelytietämystä
- auttaa viljelijöitä ja sadon käyttäjiä kohtaamaan

Toivomme yhteydenottoja henkilöiltä, joilla on hallussaan paikallisia ryvässipuleita etenkin Tervolan, Ranuan, Simon ja Keminmaan kuntien alueella.

Hankkeen työntekijä tallentaa tiedot sipuleista ja haastattelee niiden haltijaa. Loppukesällä sipulin varsista otetaan näyte.

Löydettyjä ryvässipuleita verrataan Luonnonvarakeskuksessa sijaitsevan kansallisen ryvässipulien säilytyskokoelman ja Ammattiopisto Lappian Louen varmuuskokoelman näytteisiin.

Kartoitamme myös tietoa ryvässipulien viljely - ja käyttötavoista menneinä aikoina. Tätä varten haluamme haastatella henkilöitä, joilla on tietoa ja kokemuksia ryvässipulin viljelystä alueella. Myös vanhat valokuvat ryvässipuleista ovat erityisen kiinnostavia.

Soita tai lähetä sähköpostia:

Anne Tuomivaara
hankeasiantuntija
040 4873933

anne.tuomivaara@lappia.fi

Lisätietoa hankkeesta ja ryvässipulien säilytyskokoelmista: Maarit Heinonen, tutkija, Luke, etunimi.sukunimi@luke.fi

Euroopan unionin
osarahoittama

**Löydät meidät
verkosta**

luke.fi

Luonnonvarakeskus (Luke) Latokartanonkaari 9, 00790 Helsinki